

ARKEOLOGERNA OCH VÄRDEN AV DE FÖRHISTORISKA FORNMINNENA.

DISKUSSION VID FÖRENINGENS SAMMANTRÄDE DEN 7 FEBRUARI 1921.

SUNE LINDQVIST s. 1. GUNNAR HALLSTRÖM s. 4. BIRGER NERMAN s. 7. T. J. ARNE s. 9. OSCAR
MONTELIUS s. 11. HANNA RYDH s. 11. BROR SCHNITZER s. 12. NILS LITBERG s. 13.

UR EN ARTIKEL AV ERNST KLEIN s. 16.

Docenten SUNE LINDQVIST:

Då jag här som en sorts inledning till den följande diskussionen anmodats lämna en kort översikt över några uppsvenska kungshögars yttre och inre kan jag endast i förbigående nämna Håga-högen, som är belägen en fjärdingsväg sydväst om Uppsala. Den undersöktes som bekant år 1902 på ett mönstergillt sätt och befanns innehålla några över förväntan präktiga, även för dem som nedlade dem helt visst särskilt dyrbara föremål. Denna hög uppfördes under yngre bronsåldern. Efter all sannolikhet finnas i Mälardalskapen ännu åtskilliga högar av motsvarande ålder.

Men det torde icke desto mindre vara ställt utom varje tvivel, att det stora flertalet av samma områdes storhögar äro vida yngre. Det är om dem, jag nu skall tala.

De ligga vanligen omkransade av smärre högar, treuddar och andra för den yngre järnåldern karaktäristiska gravformer. Det finns ingen bestämd gräns mellan "stora" och små, men här åtnöjer jag mig med att endast be-

röra dem som ha en diameter av mer än 30 m.

Dessa bygravfält ha befunnits som regel begynna tidigast på 400- och 500-talet och fortsätta sedan oavbrutet in på 1000-talet. Samma gränser kunna också sättas på den grupp stora högar, varom nu är fråga. Den östligaste av de tre kungshögarna vid Gamla Uppsala och Ottarshögen tillhöra början av 500-talet, den mittre av Uppsala-högarna är efter all rimlighet äldre än den östligaste och sålunda sannolikt från 400-talet, om vi nu endast ta hänsyn till rent arkeologiska skäl, den västligaste av Uppsala-högarna tillhör av samma skäl senare hälften av 500-talet. En tämligen stor hög vid Tureberg och en av Södermanlands till vidden största högar, den s. k. Ingjaldshögen i Vansö, ha befunnits tillhöra 600- eller 700-talet och från senare hälften av 800-talet är en år 1916 på Adelsön utgrävd likaledes tämligen stor hög, och man kan på förhand räkna ut, att de tre angränsande s. k. kungshögarna vid Adelsö kyrka snarast tillhöra Birkas blomstringstid, 800- eller 900-talet.

Alla de nyss uppräknade, undersökta högarna äro brandgravar. Det var åtminstone inemot hednatidens slut svearnes tro, att de dödas själar vid bränningen frigjordes från kropparna och begåvo sig av till Oden i det gamla Åsgård. Högarna ha de alltså tänkt sig icke som de dödas boningar, utan som deras minnesvårdar.

Men redan högarnas form visa, att de ej enbart varit helgade åt de dödas minne. De ha i regel form av stympade koner, d. v. s. ha tvärt avgränsade platåer på toppen. Detta står helt visst i samband därmed, att högarna med förkärlek anlagts på tingsplatser.

Så är t. ex. fallet med Anundshögen i Badelunda nära Västerås. Handlingar från 1300- och 1400-talet berätta om "Anunda hög ting". Anundshögen själv har så stor höjd — 10 m. över omgivande markyta — att de egentliga rättsförhandlingarna knappast kunnat ledas från dess krön. Men invid dess fot finnas tvenne av kolossala block ordnade skeppsättningar, sådana vi känna i stort antal från Mälarskapskapen. Här och var kallas de domarsäten och giva helt visst skäl för detta namn i lika hög grad som motsvarande kretsformiga stensättningar som vi äro vana att kalla domarringar.

Den mest berömda av den sortens domarsäten är Mora sten, enligt Olaus Magnus ett stort runt block, omgivet av tolv något mindre stenar i krets. Här valdes Svea rikets konung. När valet var träffat, lyftes kungen upp på mittstenen.

Snorre anför om Rollaug, en norsk småkonung i Namdalen, en berättelse, som har största intresse i detta sammanhang. När Harald Hårfagre nalkades, for Rol-

laug upp på den hög, som konungarna plägade sitta på, och lät där inrätta ett kungligt högsäte och satte sig däri. Sedan lät han lägga dynor på fotsteget, där jarlarna brukade sitta, och vältade sig ur högsätet ned i jarlsätet och gav sig själv jarlsnamn.

Tydiligen hade kungavalet i Namdalen bekräftats genom en ceremoni, analog med den vid Mora sten, ehuru knuten till en hög.

Om karaktären av det s. k. högsäte, varur Rollaug vältrade sig, få vi en föreställning, om vi gå till Inglingehögen i Växiötrakten och betrakta den på dess platå stående hällen och den därinvid liggande stenkudden, vilka tillsammans, sedda från håll, uppgivas likna en stol med mycket hög rygg, och som också av gammalt uppfattats som virdakungarnas tron.

Stenkudden på Inglingahögen är ett unicum för sin bygd. Men i Mälarskapskapen finnas talrika liknande stenklot, och ehuru de sällan ligga kvar på högen, har man dock goda skäl antaga, att de ofta nog hört till högar. Den väldiga Nordians hög vid Åshusby i Norrsunda har ännu på sin platå en mer än manshög, bred och ståtlig rest håll.

Också var och en av de tre kungshögarna i Gamla Uppsala har sin platå och enligt Olov Rudbeck ha på dem funnits stenar, som emellertid avlägsnats på grund av de vidskepliga bruk, som iakttagits vid dem.

Det redan sagda torde vara tillräckligt för att ge en antydning om den betydelsefulla roll, kungshögarna spelat i forntidens samfundsliv.

Må det tillåtas mig att tillfoga något

om de iakttagelser, som gjorts i några hittills undersökta högars inre.

Det vanliga målet för en högutgrävning är ju att ta vara på de fornsaker, som kunna finnas, och därav bilda sig en föreställning om högarnas ålder och samtidigt dra ytterligare ett litet strå till den stora stack av fornfynd, varpå vår kännedom om forntiden väsentligen bygger.

Som fyndgruvor äro emellertid de uppsvenska kungshögarna, likt flertalet smärre gravhögar, föga givande. Till och med fynden från de två flygelhögarna i Gamla Uppsala äro ej rikare på säkert daterade föremål, än att ännu i fjol dr T. J. Arne med full rätt kunde ifrågasätta, om icke Odenshögen tillhör senare hälften av 600-talet i stället för slutet av 400-talet eller senast omkring 500, som den av Stjerna — med vilken Nerman instämmer — daterats eller början av 500-talet, dit jag för min del vill förlägga den.

När Vitterhets Akademien år 1914 beslöt, att Ottarshögen skulle undersökas och arbetet igångsattes under riksantikvariens Salins ledning, var det emellertid just i hopp att få bekräftelse på de förmodanden, som redan av Peringskjöld uttalats, att högen var Ottar Vendelkråkas. Förhållandena voro i detta fall enastående gynnsamma. Namnet Ottarshögen var belagt sedan 1600-talet som allmogens namn på högen. Och Ottar, som redan i 800-talsdikten Ynglingatal uppgavs ha fallit i Vendel, var en av de få svenska kungar före vikingatiden, som av alla forskare ansetts otvivelaktigt historisk, och vars livstid därjämte kunnat tillräckligt säkert dateras.

Likaså kan ett noggrannt fastställande

av Uppsalahögarnas ålder få största betydelse, enär därigenom en gynnsam datering skulle göra det i hög grad sannolikt, att de verkligen tillhöra de tre till de närmaste ättleden kring Ottar hörande kungar, som Snorre uppgivit vara höglagda vid Uppsala.

Men de stora högarnas undersökningar dessutom oskattbara tillfällen till iakttagelser av en speciell, hittills tämligen förbisedd art. De äro nämligen, i motsats till flertalet småhögarna uppkastade över lämningarna av själva likbålen. Ett noggrannt studium av spåren av dessa och av de anordningar som i övrigt kunna vara vidtagna på bälplattorna, kunna därför väntas ge värdefulla inblickar i forntidens förhållanden. Här må endast i korthet antydvas vad jag åsyftar.

Ingjaldshögens likbål befanns rest på en med konst åstadkommen plåtå, som syntes vara anlagd långt före det likbål, som efterföljts av högens uppkastande. Det samma tycktes varit fallet åtminstone beträffande Odenshögen vid Gamla Uppsala. Jag antager, att i båda fallen plåtåerna under högarna förut fyllt samma uppgifter, som sedermera plåtåerna på samma högar. Kungens likbål skulle sålunda vara rest på tingets domarestrad, liksom långt tidigare Cesar brändes på Forum i Rom och hans efterträdare närmast före Marcus Aurelius på Marsfältet.

Genom högarnas byggande har man på samma gång hedrat de därstädes brändas minne på bästa sätt och vidtagit en praktisk förbättring av de levandes mötesplats.

Andra iakttagelser såväl i Ingjalds-

högen som ock i Ottarshögen, men framför allt Bror Emil Hildebrands iakttagelser från Uppsalahögarna ha sedan lett mig till en bestämd upfattning i fråga om tillvägagångssättet vid likbränningen.

Jag känner mig nu tämligen övertygad därom, att folkvandringstidens ynglingakungar icke, som man tidigare tänkt sig, bränts i skepp, likt den varägiske köpmannen enligt Ibn Fadhlän. De ha i stället, antager jag, bränts i hus, och ehuru ett sådant gravskick icke direkt omtalas i den fornordiska litteraturen tror jag dock att spår därav finnas. Särskilt hoppas jag, att denna på rent arkeologiska iakttagelser grundade hypotes skall fördjupa förståelsen av ett av de äldsta litterära minnesmärkena från vår hednatid, det av Thjodolv av Hvin för en norsk publik omdiktade, men likväl till kärnan svenska Ynglingatal.

Därefter erhöi konstnären GUNNAR HALLSTRÖM ordet och yttrade ungefär följande:

Betraktande fornminnesfrågan hos ett fritt kulturfolk — ännu beboende samma land, som dess förfäder odlat — som en gemensam angelägenhet och icke endast en vetenskaplig, önskar jag rikta en kritik — icke mot vetenskapen — arkeologien, som jag älskar och beundrar — utan mot vissa enskilda arkeologers betraktelsesätt och överdrifter — förr och nu — angående utnyttjandet av forngravarna som kulturhistoriskt "material", alltså mot sådana yttringar, som kunna betraktas som rester av gammal slentrian.

Då dessa yttringar stå i särskilt ömtåligt sammanhang, tillåter jag mig kalla dem rovdrift, därmed avseende den alltför hastiga takt och allt för stora ut-

sträckning, varmed undersökningarna stundom bedrivits och varigenom gravbeståndet på vissa trakter — eller i fråga om vissa typer — alltför mycket decimerats. Kritiken gäller icke det tekniska förfarandet eller den vetenskapliga gedigenheten hos nutidens utbildade arkeologer.

Önskemålen och avsikten med kritiken är alltså uppnåendet av en vida större sparsamhet med kulturminnesarvet av orörda gravmonument.

För tydlighetens skull vill jag framhålla at jag i detta resonemang endast avser sådana gravar, som på ett eller annat sätt byggts upp till minnesmärken med jord eller stenar eller bådadera, så att de genom sin synlighet hava en betydelse i det nutida och framtida landskapet genom att göra detta rikare.

För de gravar under flat mark, vilka som osynliga icke hava karaktär av minnesmärke, lämnar jag tills vidare frågan öppen.

Hittills hava arkeologerna i allmänhet betraktat gravmonumenten såsom varande endast vetenskapligt "material", men nu tränger sig även en annan åskådning fram, krävande dominerande plats vid sidan av denna. Det ligger ett rikt och självklart kulturvärde för nutidsmänniskan i kännedomen om allt det, som arkeologerna bragt i dagen ur gravarna och tolkat för oss. Vilken klok människa skulle väl vilja hava Vendel- och Osebergsfynden ojordade?

Men det är också ett rikt och starkt kulturvärde i medvetandet, att en grav ligger där i den gamla bygden och har sitt innehåll orört kvar — och icke i en monter på museet!

Detta kulturvärde ökas och får en särskild tjustning av, att sägnerna om vissa gravhögar icke alldeles tystnat hos folket på alla håll, ännu finnes här och där en nedärvd vana att akta de hedniska gravplatserna, ännu lever tron på "de underjordiska", ett underligt namn eller ett vidskepligt bruk kvar. Dessa traditionens nu så få och sköra trådar förena dock ännu vår tids allmoge i många bygder med den kultur, som byggde forngravarna, och som i sina högsta uttryck kunde ge en så ädel skönhet som "det gamla Völsungakvädet om Helge Hundingsbane", när där i sista stroferna Sigrun möter den döde Helge.

I vår tid binder den verkliga bildningen — icke modernitetsfernissan — nya och starka band. Att denna bildning härvidlag kanske huvudsakligen bygger på arkeologernas forskningsbragder och upplysningsarbete, är det bara att med glädje och tacksamhet konstatera som ett känt faktum.

Men för att nå sina vetenskapliga mål ha arkeologerna kommit att gå hårt åt gravarna — stundom mycket för hårt — och om konsekvenserna dragas härav, inses lätt, att nu ett mera balanserat tillstånd måste inträda och att det därför är på tiden att allvarligt upptaga spörsmålet om en stark begränsning av gravmonumentens utnyttjande. Detta så mycket mer, som det kan antagas, att det väldiga gravmaterial, som samlats av de senaste generationerna, väl ännu ej är tillräckligt begrundat, bearbetat, publicerat, konserverat och musealt ordnat.

Gravmonumenten böra betraktas och behandlas som en särskild ömtålig kate-

gori bland fornminnena, då det gäller undersökningar.

Detta av två skäl.

Ur känslan av kultursamband med de gångna släkterna. Emedan gravarna äro minnesmärken över döda människor och på den tid, då de blevo uppförda, betraktades som de dödas boningar, vilka skulle stå för alltid.

Det skälet bör hädanefter dominera.

Ur vetenskaplig synpunkt, emedan framtidens vetenskap måste anses sitta inne med större möjligheter att utnyttja materialet till mänsklighetens fromma än vår tids, liksom denna har större möjligheter därtill än gångna tiders. En uppskjuten gravundersökning medför väl i allmänhet ingen betydande risk, men väl en förhastad grävning. Den kan icke göras om.

Dessutom har vår tid väl ännu en allt för kort erfarenhet av konserveringens verkan på vissa av de föremål, som grävas upp?

Gravundersökningar borde därför hädanefter inskränkas till huvudsakligen de gravar som på grund av den moderna kulturens oundkomliga krav bli dömda att borttagas eller till sådana, som blivit allvarligt skadade genom okunnighet eller okynnig egoism. För korthetens skull kallar jag båda kategorierna för spillgravar — och dessa utgöra för närvarande ett oerhört stort material.

Undersökning av en orörd grav skulle däremot bli en sällsynthet. Först efter moget övervägande och endast av tvingande vetenskapliga skäl skulle den offras i arkeologiens kulturtjänst.

Mecenatskap skulle aldrig få inverka på ett beslut härutinnan.

En sådan gravundersökning skulle bli en stor högtid för arkeologerna och de skulle nog med desto större entusiasm tillgodogöra sig det sällsynta tillfället.

Ju mera sällsynt en gravtyp är, ju mera hänsyn måste den få röna, oberoende av om den innehåller "kungar" eller "fattigt folk".

Gravundersökningar skulle aldrig någonsin få utföras av andra än fullt utbildade fackmän av hög kvalitet.

Om en grav undersökes — och icke är dömd att borttagas — skall den ovillkorligen omsorgsfullt återställas till sin yttre karaktär i arkeologens närvaro och under hans kontroll och ansvar. Det får icke finnas något som helst skäl för uraktlåtenhet härutinnan.

Detta om gravarna.

Sedan vidrördes i största allmänhet det bekanta faktum, att en stor rikedom på uppgifter ligger framför den nutida arkeologen på andra linjer än gravundersökningarnas.

Som ett exempel därpå föreslog föredraganden en utforskning av den gamla Eriksgatan.

Dessutom framfördes några för hela vår fornvård högeligen viktiga önskemål, nämligen:

Att inventering och kartläggning av hela landets fasta fornminnen utföres systematiskt och slutföres målmedvetet — om möjligt i denna generation — med förenade och utökade arbetskrafter.

Att i samband därmed upprättas en statistik över hithörande förhållanden, bl. a. över undersökta och icke undersökta gravar och sådana, som förstörts genom senare tidens materiella utveckling, den årliga frekvensen av vetenskapliga under-

sökningar, olika slag, den årliga frekvensen av förstörelser, med tillstånd och utan, o. s. v.

Utän de siffror, som fås genom generalinventeringen och denna statistik, undandraga sig vissa fornminnesfrågor ett säkert bedömande rörande större området eller landet i sin helhet. För närvarande kan man endast bedöma dem på känn — utom på mindre områden och i särskilda fall.

Funnes en sådan statistik, kunde man med ett visst års grävningssiffra — eller en medelsiffra som norm — räkna ut på ett ungefär, när in i framtiden t. ex. den eller den gravtypen vore alldeles utgrävd, eller alla forngravar vore tömda på sitt innehåll, om man nota bene fortsatte med samma takt — och icke upptog andra synpunkter.

Att folkupplysningen om fornvård stegras, ty vi måste få folket med oss!

Att en effektiv inspektion av fornminnena ordnas.

Att i samband med fornminneslagens framläggande för riksdagen en kraftig framställning göres från den arkeologiska ledningens sida om särskilda anslag för bestridande av ovannämnda arbeten.

Dessa äro några av de spörsmål i fornminnesfrågan, jag som kulturintresserad svensk ofta funnit anledning att tänka över — och tala om.

Jag tror icke att vi kunna väja undan för denna diskussion — vi måste komma igenom den — och ju förr dess bättn!

I den aktuella frågan om gravarna uppställer sig ett svårt och komplicerat problem, där två olika åskådningssätt kämpa om nutidsmänniskan med var sin logik.

Det kan naturligtvis icke få bli ett

absolut antingen — eller mellan vetenskap och pietetssynpunkter i stort sett, utan det måste bli ett både — och, som det gäller att avpassa på ett kulturellt värdigt sätt. Men tyngdpunkten måste förskjutas på grund av sakläget från tid till tid.

Detta är dock icke "en forntidens sak, som man kan lämna åt framtiden att bedöma" — utan i eminent grad en nutidsfråga, varom framtiden skall döma.

Docenten BIRGER NERMAN: Vad de åsikter beträffar, som konstnären Hallström nyss utvecklat, kan jag emellertid i åtskilligt ansluta mig till dem. Vill man fatta sig kort, är det ju tre synpunkter, man har att ta hänsyn till vid frågan, om en hög eller annat ovan jord markerat gravminnesmärke (jag talar i det följande för korthets skull endast om högar) bör undersökas eller ej, två synpunkter, som tala mot undersökning och en, som talar för. Mot undersökningen talar känslan av pietet för gravhögen och den eller dem, som ligga däri, samt faran att inte lämna tillräckligt många liknande gravar orörda kvar åt den framtida forskningen. För undersökningen talar det vetenskapliga intresset. Jag ger hr Hallström rätt i, att den första synpunkten, känslan av pietet icke alltid varit tillräckligt levande bland arkeologerna. Arkeologen har nog alltför lätt att glömma, att gravhögen dock är avsedd att vara ett monument över den döde. Jag delar också föredragshållarens mening, att en god del av den stämning som ligger över en hög, försvinner, när högen blivit genomskuren och den dödes ben och tillbehör flyttats till en museumsmonter

eller -källare. Men ehuru pietetssynpunkten är mycket viktig, vill jag dock icke med inledaren anse den vara den viktigare av de två synpunkter, som tala emot utgrävning. Viktigare är enligt min mening den andra synpunkten: att lämna tillräckligt mycket kvar åt framtidens forskning. Det torde vara tämligen säkert, att grävningstekniken med tiden kommer att utvecklas till en höjd, som vida övergår den, vi nu nått. Liksom utgrävningen av t. ex. de stora Uppsala-högarna på 1840- och 70-talet inte håller måttet inför vår tids krav, så är det klart, att om 50—100 år de nutida grävningmetoderna icke kunna anses acceptabla. Man kan då kanske invända, att om varje tid endast tänker på att spara åt framtiden, törs man aldrig utföra några grävningar. Det är emellertid icke min mening att förorda en sådan överdriven sparsamhet, jag påyrkar endast, att man av hänsyn till framtiden skall lämna så mycket som möjligt orört.

Om man således skall ha rättighet att öppna en hög, måste det vetenskapliga intresset överväga de båda synpunkter, som tala emot undersökning. Och sådana fall finnas. Är det fråga om mindre högar och existera dylika i mängder inom ifrågavarande trakt, då gäller naturligtvis inte synpunkten att spara åt framtiden. Då står det vetenskapliga intresset emot pietetssynpunkten, och då bör man enligt min mening få undersöka i ganska stor utsträckning. Att t. ex. på Gotland, vilken ö är översållad med större och mindre gravfält, ett antal sådana blivit helt eller delvis undersökta av fackmän, anser jag ha varit alldeles riktigt. Det är dessa, särskilt av Fredrik

Nordin, Gabriel Gustafson och Hans Hansson utförda undersökningar, som lämnat själva grundvalen för den vetenskapliga bearbetningen av Gotlands järnålder. Gotland äger en sådan rikedom på gravfält från järnåldern, att undersökningarna på dem lugnt kunna fortsättas utan, att man behöver tänka på att spara åt framtiden. Och gå vi till andra delar av vårt land, ha undersökningar av järnåldersgravfälten bedrivits i så liten utsträckning, medan vi i allmänhet ha så gott om gravfält, att man i de flesta fall just bör påyrka vidare systematiska undersökningar.

Annorlunda ställer sig emellertid problemet, när det gäller de mycket stora högarna, dem, av vilka det inte finnes många. Här gäller synpunkten att lämna åt framtiden i hög grad, och här vill det mycket till, om det vetenskapliga intresset skall överväga de båda andra synpunkterna. Men även sådana fall finnas, då det vetenskapliga problem, man vill lösa genom en utgrävning, är av så stor betydelse, att det motiverar undersökning av en större hög. Ett dylikt fall anser jag t. ex. Ottarshögen i Vendel ha varit. Här gällde det för det första att se, om folktraditionen hade rätt i, att Ottar, d. v. s. Ottar Vendelkråka, blivit begravnen i högen. Vidare kunde man vänta att av undersökningen få viktiga kronologiska hållpunkter, inte bara för Ottar, utan för hela Ynglingaätten under 500-talet. Och Ottarshögens undersökning kunde överhuvud taget på förhand sägas bli en prøvosten på, om man verkligen hade rätt att på grundval av uppgifter i våra äldsta källor skriva vår historia under äldsta tider. Som bekant blev

resultatet av undersökningen över förväntan lyckligt.

Däremot anser jag, att man nu inte bör undersöka flera av de högar, i vilka medlemmar av Ynglingaätten möjligen kunna vara begravna. Av denna ätts högar ha ju utom Ottarshögen de tre Uppsalahögarna undersökts, två fullständigt och en preliminärt. Vidare har man öppnat den s. k. Ingjald Illrådes hög på Fogdön i Mälaren. Ur historisk synpunkt var denna undersökning onödig, då problemet här på förhand låg så, att en grävning knappast kunde ge svar på frågan, om Ingjald blivit begravnen här eller ej. Nu återstår egentligen endast den hög, vari man förmodar, att Anund ligger, den s. k. Anundshögen nära Västerås; sannolikheten av att högen verkligen gömmer ynglingakonungen Anund är ganska stor. Vidare återstår den s. k. Olov Trätäljas hög i Seffle, Värmland, men här synes mig dock sannolikheten vara störst för, att Olov ej blivit gravsatt i högen. Dessa båda högar anser jag böra lämnas öppnade. Vi kunna med säkerhet datera både Anund och Olov, varför en undersökning är onödig ur historisk synpunkt. Och att undersöka högarna bara för att få se deras konstruktion och kunna jämföra med andra stora högars vill jag inte vara med om; här är det fråga om ett för litet betydelsefullt arkeologiskt problem. I detta fall överväga skälen emot en undersökning, och då de nämnda högarna äro de enda oundersökta, som kunna gömma medlemmar av Ynglingaätten, menar jag, att vår generation absolut ej får undersöka dem och att de f. ö. gott kunna få stå öppnade för alla tider.

Jag skall även yttra mig om ett par andra högar. Undersökningen av den bekanta Hågahögen i Uppland blev ju av verkligt stor betydelse. Den visade oss, att den materiella kulturen under yngre bronsåldern i Mälardalen nått en höjdpunkt, som vi tidigare inte anat. Nu har det varit tal om att öppna ännu en stor hög i Uppland, vid Stabby i Uppsala-Näs, som man misstänker vara ifrån bronsåldern.¹ Motivet är huvudsakligen att söka konstatera ännu en förnämlig bronsåldersgrav ifrån Mälardalen. Detta motiv anser jag vara långt ifrån tillräckligt. Det finnes allt som allt blott ganska få större oundersökta högar i Mälardalen, kanske ett 20-tal, och många utav dem kunna ju icke gärna härröra ifrån bronsåldern. Under sådana förhållanden anser jag det skäl, som talar för undersökning, väga mycket lätt emot de skäl, som tala emot; att man misstänker högen vara ifrån bronsåldern gör det vida angelägnare att spara den än om man blott kunde förmoda, att den skulle härröra ifrån järnåldern.

Överhuvud taget menar jag, att vår generation grävt så många av Mälardalens stora högar och att vi ha så få sådana kvar, att vi nu inom detta område måste göra en paus för lång tid framåt. Det enda jag möjligen skulle vilja tillråda är att utgräva någon av de tre kungshögarna på Adelsö, då till dem knyta sig ovanligt intressanta problem. Men genom de lyckliga fynden i en alldeles angränsande hög, "Skopinntull", tror jag, att man fått så viktiga frågor besvarade, att man kan lämna alla tre kungshögarna i fred.

¹ Högen har senare undersökts och visat sig härröra ifrån folkvandringstid.

Däremot skulle jag vilja förorda undersökning av ett par större högar i Västergötland; här finnas ganska många sådana, men ingen har blivit undersökt. Man vet icke, om dessa högar tillhöra järnåldern eller bronsåldern. Här vore ju ett verkligt tomrum att fylla. Här ha vi också råd att göra undersökningar.

Men framförallt böra arkeologerna inrikta sig på att skydda alla högar, som hålla på att förstöras. En sådan kulturtjänst kan ge arbete åt flera än dem, som för närvarande ägna sig åt arkeologien.

Doktor T. J. ARNE: Herr Hallströms klagan över arkeologernas störande av gravfriden och hans försök att ställa det allmänna kulturmedvetandet i motsats mot vetenskapens fordringar erinrar livligt om äldre tiders motstånd mot läkarvetenskapens dissekerande av lik. Även då anfördes pietetsskäl. Det starka betonandet av pieteten, för vilken vetenskapen bör vika, ger uttryck åt samma obskyrantistiska åskådning som antivivisektion, tungomålstalande och lekmanabrödernas predikande om vetenskapens bankrutt.

Även arkeologerna hysa pietet mot våra förfäder. Men den är av en annan art än lekmanabrödernas. Vi tro inte, att den döde bor i graven, vi hysa ej pietet för den dödes ben som sådana, utan för hans verk och alla de döda släktenas verk; vi ära dem genom att låta deras verk stå upp ur glömskans natt, och vi visa dem vår tacksamhet genom att tyda de rester, de lämnat efter sig, och genom att fastslå de olika släktenas andel i kampen för uppåtstigandet från djuret till guden.

En arkeolog visar sin pietet bäst genom

en omsorgsfull undersökning av de gravar han har tillfälle att genomgå. Vetenskapens bud sammanfalla med den verkliga pieteten, vilken inte är densamma som skumraskstämningens och obskuranatismens.

De som ivra för pietet mot de döda kunna rikta in sin reformiver på en förändring i de nuvarande förhållandena på våra moderna kyrkogårdar, där en stor del av liken grävas upp efter 15 år och i bästa fall hamnar i massgravar, om inte benen, som jag ofta funnit vara fallet, kastas ut på en avskrädeshög utanför kyrkogårdsmuren tillsammans med trasiga dricksglas och buteljer, visnade kransar och buketter, sönderslagna träkors och gravstenar. Och så glömmar man pieteten mot de levande, som är viktigare än gravfriden.

Herr Hallströms angrepp synes särskilt gälla arkeologernas undersökning av gravar med tydligt minnesmärke ovan jord, under det han väl medger undersökning av de gravar under flat mark, som komma fram vid jordarbete. Arkeologerna äro naturligtvis lika ivriga som han själv, att monumenten över de döda skola återställas i sitt förra skick, sedan de blivit undersökta. En normal människa torde ej störas i sin stämning, då han besöker Björkö gravfält, Ottarshögen i Vendel eller högarna vid Gamla Uppsala, trots det att en del av dem blivit undersökta. Stämningen, drömmarna, fantasien har i stället fått vingar genom de fynd, som gjorts i gravarna och som leda till nya kombinationer.

Då Gunnar Hallström fordrar stopp för arkeologernas vidare undersökningar av gravarna i Sverige, förräder han en ovän-

tad okunnighet om den arkeologiska vetenskapens betingelser och om vårt aktuella vetandes ståndpunkt. Hela den förhistoriska arkeologien är i vårt land uppbyggd på det material, som hittats vid systematiska gravundersökningar. Den kronologiska stommen är otänkbar utan gravmaterialet. Det är ett misstag att tro, att vetenskapliga undersökningar i så stor skala utförts i vårt land, att vi nu ha en god översikt av landets forntida utveckling. Några exempel: Av Södermanlands 100 socknar har ungefär halva antalet besökts av arkeologer, som där utfört grävningar; i en stor mängd fall har det rört sig om enstaka skadade eller hotade gravar, som måst undersökas av trängande fornvårdsskäl, alltså inte om sådana, som särskilt utvalts för vetenskapligt studium. Av de över 2,300 högar och rösen, som finnas i Hälsingland, har knappast någon undersökts av en arkeolog, under det åtskilliga förstörts genom upptagande i dem av potatisgropar eller på annat sätt. Av Värmlands cirka 60 hällkistor från stenåldern har vid undersökning blott en visat sig så oskadd, att den lämnat fynd, och av dess cirka 1,000 bronsåldersrösen, har knappast något lämnats oplundrat för arkeologernas räkning. Hur tacksam skulle man inte ha varit, om deras innehåll räddats av en arkeolog! På Gotland ha omfattande systematiska grävningar ägt rum, jämte Björkögrävningarna de mest omfattande i vårt land. Vad skulle resultatet ha blivit, om dessa gravar ej undersökts av forskare? Jo, de skulle liksom tusentals andra gravar råkat ut för de samvetslösa plundrare och försäljare, som på denna ö rafsa ihop de bästa delarna av

gravgodset och sälja det till turister. En arkeologisk utgrävning är faktiskt på många håll ett räddningsarbete. Det är väl försvarat, om minnesmärket blir väl återställt och om fynden konserveras och publiceras.

Hallströms mönsterland är Kina. Där härskar fortfarande den pietet för de avlidna, som hindrar vetenskapliga undersökningar av flertusenåriga gravar. Det är ett misstag att tro, det kineserna tack vare sin litteratur ha tillräckligt god kännedom om landets äldre epoker. Hallström har också en falsk uppfattning rörande antalet s. k. kungshögar, som han särskilt vill skydda mot undersökningar. De finnas även i Uppland och Södermanland i betydligt större mängd än han synes antaga.

Man kan diskutera, i vilken takt de arkeologiska utgrävningarna böra drivas, och man bör givetvis spara något för framtidens arkeologer. Men man får inte glömma den risk man löper, att vad arkeologerna spara, förstöres av ekonomiska och tekniska skäl, ofta utan arkeologernas vetande. När arkeologen undersöker en grav, förstöres måhända 10 samtidigt utan glädje för vetenskapen.

Det är icke möjligt att uppfostra det svenska folket till pietet för forngravarna, därför att de äro de dödas bostad eller ansågos vara det, när de byggdes. Men man bör kunna uppfostra allmänheten till pietet för vetenskapens fordran, att gravarna bevaras såsom den viktigaste källan till vårt vetande om fädrens liv under de tider, då ännu inga böcker funnos. Varje grav är ett blad i den stora boken om vårt folks förhistoria.

F. riksantikvariern OSCAR MONTELIUS

kunde inte finna annat än bedrövligt att höra talet om rovdrift i den mening, man här givit detsamma. Denna sak bör icke ses uteslutande ur känslans synpunkt. Det är icke nyfikenheten, som låter oss sätta spaden i marken, utan vår önskan att sprida ljus över vårt folks forntid, hur vårt folk vandrat sin mödofyllda bana fram sedan stenåldern. I övrigt har min åsikt alltid varit att vi skola spara åt kommande forskare. Vi forska och gräva visserligen bättre än för 50 år sedan, men om 50 år härefter finnas säkerligen ändå bättre metoder. Tal. opponerade sig mot uttrycket gravskändning. När exempelvis de gamla kungagravarna i Riddarholmskyrkan nyligen öppnades, omsorgsfullt undersöktes, identifierades samt pietetsfullt igenlades, kunde ingen väl tala om någon kränkning av gravfriden. Otaliga äro i övrigt de gravhögar, som försvinna och gå till spillo i vårt land. Vad vi mest måste inrikta våra ansträngningar på är att då gravhögar dödsdömas vi i tid hinna få dem undersökta.

Doktor HANNA RYDH ansåg sig böra yttra sig, eftersom Adelsö-grävningarna inrangerats bland dem, som inledaren ville rubricera som rovdriftsgrävningar, ehuru talaren icke fann det lämpligt, att denna fråga förts fram till debatt på ett så pass offentligt sammanträde. Adelsö-grävningarna hade förts fram efter den principen, att man på ett så begränsat område önskade utvinna en så allsidig belysning som möjligt av vikingatiden i denna trakt, som var av särskilt intresse, då den gränsade till Björkö. Huvudvikten hade lagts vid topograferingen; första och andra året sökte man utvinna största möjliga kunskap om Hovgårdssom-

rådet, där man möjligen trodde sig kunna finna spår efter en förhistorisk kungsgård, senare hade provgrävningar företagits på ett antal gravfält, och vissa mindre väl kända gravtyper hade särskilt studerats, t. ex. rösen — triangelära och skeppsformiga stensättningar o. s. v. Gravfridens störande kunde härvidlag knappast komma på tal, då dessa gravar ofta äro tomma, och den "goda smaken" hade tagit sig uttryck i sparandet av t. ex. den vackra skeppssättningen på Ellholmen, som skulle varit av stort intresse att ha fått undersökt, men där man ej vill hugga ned de vackra träden. På Adelsö har intet företagits, varom icke tidigare rådgjorts med riksantikvarien.

När man talar i denna fråga, måste man också ha i sikte det nyvaknade intresset i bygderna. Ha arkeologerna förr klagat på, att detta ej fanns, få de nu ej möta det, när det framträder, med talet om rovdrift. Talaren tänkte t. ex. på Gästrikland, där hon gjort undersökningar, och där enskilda personer nedlade mycken möda och tid på att insamla pengar för att få undersökningar verkställda i en bygd, från vilken man ej kände mycket. Hela traktens intresse för dessa undersökningar togo sig också ofta uttryck på många sätt.

Antikvarien BROR SCHNITZERS Talaren opponerade sig mot uttrycket rovdrift. Rovgrävningar kunde man endast kalla sådana som för många år sedan gjordes av jordägarna själva utan att fynden publicerades eller ens blevo musealt behandlade. För de fullmakter som riksantikvarien utfärdar för vetenskapliga utgrävningar, ställes bestämda ford-

ringar på vetenskaplig kompetens och fyndens vetenskapliga behandling.

Riksantikvariens verksamhet för fasta fornlämningar är dels direkt fornminnesvård med i samband därmed stående utgrävningar vid anmäld skada eller vid ansökan om fornlämnings borttagande, dels äger han att låta företaga utgrävningar av rent vetenskaplig art. Därest konstnären Gunnar Hallström hade undersökt denna verksamhet skulle han hava funnit att dylika vetenskapliga grävningar äro mycket fåtaliga och att de allra flesta ärenden rörande fasta fornlämningar som behandlas av riksantikvarien tillhöra den rena fornminnesvården. Talaren protesterade mot att riksantikvarien skulle mer än nödvändigt medgiva fornlämnings borttagande. Likaledes blevo ofta ansökningar rörande rent vetenskapliga undersökningar avslagna med hänsyn till att bevara vissa gravfält för alltid orubbade.

För att hos jordägarna uppväcka pietet för forntidens gravar borde man icke söka framkalla någon konstlad stämning, som vore lika omöjlig att upprätthålla som det är omöjligt att återföra allmogekulturen till den ståndpunkt den ägde före industrialismens och järnvägarnas tid. Denna pietet måste byggas på samma grund som hos oss själva, nämligen på verklig kunskap om gravarnas byggnad, innehåll och ålder och allmänna kulturhistoriska betydelse. För att bibringa allmogen sådan kunskap är emellertid undersökningar i en viss utsträckning nödvändiga.

Beträffande berättigandet av gravundersökningar jämförde talaren dessa med vivisektionens betydelse för läkarveten-

skapen. Men detta innebär ingalunda, att gravundersökningar finge bedrivas i onödan och utan noggrann prövning. Man måste för framtiden tänka sig vissa bestämda regler härför. Som berättigad anledning för vetenskapliga grävningar kan tänkas följande. Ett arkeologiskt eller arkeologiskt-historiskt problem, som anknyter sig till en viss grav eller en grupp av gravar. Utfyllandet av en synbar lucka i ett landskaps eller ett annat större områdes arkeologiska fysiognomi. Även andra anledningar kunna tänkas. Det ekonomiska eller ekonomisk-tekniska läget kunde stundom vara sådant att en grävning borde företagas. Utgrävningar i pedagogiskt syfte exempelvis vid hembygdskurser kunde icke heller uteslutas för framtiden.

Professor NILS LITBERG: D:r Arnes uppfattning hade varit fullt befogad, därest arkeologerna icke hade någon annan uppgift än att gräva gravar. Men det finns som bekant en hel rad av andra frågor som kräva uppmärksamhet. Redan vid instiftandet av antikvitetsintendentsbefattningarna år 1860 uttalade riksan tikvarien som ett önskemål att erhålla fulständiga förteckningar på landets fasta fornlämningar och detta önskemål erhöi även plats i antikvitetsintendents instruktion såsom ett av hans åligganden. Ännu i dag är denna frågas lösning lika aktuell som för 60 år sedan. Behovet av fullständig registrering av landets fornlämningar är kännbart i första hand för en effektiv minnesvård, men en dylik registrering är även nödvändig för utforskandet av vår antikvariska topografi, för kännedomen om de gamla befolkningscentra och de forna

färdevägarna och dessas förhållande till den nuvarande bygden. Ansatser till sådana arbeten hava gjorts. Jag erinrar om den under Oscar Almgrens ledning utförda undersökningen av Alunda socken i Uppland och om den sedan ett 10-tal år påbörjade kartläggningen av Gotlands fasta fornlämningar, där man särskilt beträffande kartläggningen av de äldre järnålderslämningarna, kämpgravarna, vastarna och de stora gravfälten torde komma att vinna särdeles betydelsefulla resultat i fråga om öns bebyggelsehistoria. Men i stort sett har denna sida av den antikvariska forskningen i allt för hög grad fått träda i bakgrunden för gravgrävningarna.

En annan icke tillräckligt beaktad sida av den antikvariska forskningen har av docenten Lindqvist tangerats i hans inledningsföredrag, då han talade om virdakungens tron på Inglingehögen. Jag syftar på fornminnets plats i folktraditionen. En sammanställning av redan nu samlat sägenstoff rörande olika fornlämningar och av de bruk som förbundits med desamma skall helt visst med den grundliga kännedom om forntidens kultur som den moderna arkeologen äger kunna giva flera intressanta resultat. Och helt visst finnes här mycket att hämta även ur ännu levande folkminne, så fort man genom djupare intränganden i dessa frågor erhållit en fastare problemställning. Jag tänker särskilt på folktraditionens förhållande till älvkvarnar, domarringar, trekantar, bautastenar och andra dylika fornlämningar, där grävningar endast undantagsvis giva upplysningar om deras ålder eller deras plats i samhällslivet och riten.

Jag har här velat peka på endast ett par av de många uppgifter som äro förelagda det arkeologiska fältarbetet och lägges härtill ännu det synnerligen både tid och påpasslighet krävande arbetet med tillvaratagandet av det material, som av den ständigt framträngande odlingen dagligen hotas med tillintetgörelse — och i samband härmed även det exakta fastställandet av redan förstörda minnesmärken — finnas fältuppgifter i mer än tillräckligt antal. Men det förefaller den utomstående betraktaren som om den populära uppfattningen, att fältarkeologi är liktydigt med uppsökande och genomgrävande av våra gravfält eller enstaka liggande monomentala forngravar, vore i huvudsak riktig.

Nu vill jag härmed icke hava sagt att icke även andra fornlämningar skola undersökas än sådana som äro hotade av odling eller nyanläggningar. Arkeologen skall naturligtvis ha rätt att även göra systematiska grävningar. Men var gränsen här går, det kan i varje fall icke fixeras vid en diskussion här i kväll.

Såsom av det sagda framgår står jag i huvudsak på inledarens sida och jag skulle önska att arkeologen icke låte sig av för högt driven forskningsiver föras längre än som är förenligt med den respekt för våra fornminnens värnande, som han själv önskar av folket i gemen.

Ty frågan har också en annan sida. Man har i vårt land tidigare än i något annat land genom rättsskipningen försökt freda och bevara våra forntida minnesmärken. Enbart genom lag och förordning kan dock aldrig en effektiv fornminnesvård skapas, straffsatserna för förbrytelser må göras aldrig så höga. Den

rätta fornminnesvården skall skapas nerifrån, genom att kännedom om minnesmärkets historiska värde sprides hos alla folklagren och att bland dem själva grundas en ansvars- och pietetskänsla för minnena från gamla tider. Och här är det framför allt arkeologen själv som genom skonsamhet och aktsamhet om dessa minnen skall stå som ett föredöme för befolkningen.

Det fanns en tid — och denna är icke avlägsen — då man bemödade sig att till museerna införa så mycket som möjligt av kyrkornas lösa gods i ovis nitälskan om att här erhålla rikhaltiga och fullständiga serier av kultur- och konstföremål som annars vore oundgängligt dömda till förstöring. Härigenom hava en mångfald värdefulla föremål, som annars varit försvunna, bevarats åt eftervärlden. Jag behöver endast erinra om Burchardt Prechts altare i Uppsala Domkyrka, vilket efter långvarig museivistelse ånyo kommit till heders visserligen icke på sin forna plats men i Gustaf-Vasa-kyrkan i Stockholm. — Under de sista 10—15 åren har man emellertid beträffande de kyrkliga föremålen slagit in på en ny väg genom att försöka i den ursprungliga kyrkan bereda en hedrad fristad åt hennes gamla tillhörigheter och tidigare gjorda depositioner till museerna hava återfordrats av församlingarna. De som här gått i spetsen äro emellertid arkitekterna och de sista årtiondenas konstforskning, under det att museimannen, kanske ofta med grämelse, sett ypperliga tillfällen till goda tillökningar av hans samlingar gå sig ur händerna.

Men vad som är visst är att dessa nya linjer för kulturminnesvården i långt

högre grad än allt musealt "räddningsarbete" bidragit till att stärka känslan för templets helgd och för dess ställning som den samlande medelpunkten i den bygd, där släkten i århundraden gått och kommit. Pieteten för de kyrkliga minnesmärkena växer nu allt fastare in i folkmedvetandet och kyrkoskövlingar, sådana som vi bevittnade under 1800-talets senare hälft, börja allt mer höra till omöjligheterna även när församlingarna på egen hand planera en ändring.

Nu menar jag att museimannen även beträffande minnesmärkena från förhistoriska tider borde börja visa ett annat sinnelag. En kyrka med gamla murar och en helt modern inredning, vad är den mot en kyrka låt vara av långt senare datum, men med hela sin gamla inredning i behåll. Kyrkan som orubbad helhet och graven som orubbad helhet äro ett och samma. En gravkulle som folket vet att den aldrig rörts måste ingiva den bildade bonden mera historisk respekt än en som tömts på sitt innehåll av en främling och fått lämna detta att förvaras på ett museum, som ligger långt borta, kanske rent av i Stockholm. Och kullen själv, även om den aldrig så omsorgsfullt återställts i sitt ursprungliga skick — vilket dock icke alltid lär vara fallet — vad är den annat än en byggnad som rivits ner och vars material sedan använts till uppförande av en trogen kopia av den förutvarande byggnaden.

Den folkliga opinion, som skall vara den bärkraftigaste grunden för en pietetsfull fornminnesvård, den skall arkeologen själv vara med om att grunda, men detta sker knappast genom att han berövar monumentet dess egentliga hjärta.

Känslan av samhörighet med bygden skapas genom känslan av samhörighet med gångna släkten och denna känsla hänger ovillkorligen samman med respekten för fädrens gravar. Thorild Gravlund har i en nyligen utgiven bok, *Ellefolket*, skildrat den starka känslan av samhörighet mellan gården och den där liggande gamla ättehögen, mellan gårdens folk och gårdens vättar, som den danske bonden har. Är det bröllop i gården är det bröllop i högen, är det barnsöl i gården är det barnsöl i högen också. Detta är odalsborehet, och därest den skulle vara på väg att uppgivas måste den givas nytt liv. Ännu för några mansåldrar sedan kunde det även i vårt land inträffa att bonden gick ut och talade vid de döde, de voro hans vänner, därför att de voro av samma stam och samma släkt som han själv. Man må i vår tid kalla sådant vidskepelse eller romantik eller vad man vill, men det ligger däruti en betingelse för en seghet i traditionen, som, även om den kan urarta till trångsynt chauvinism, likväl är en av de bärigaste faktorerna för ett folks individuella styrka.

Man har vant sig att anse naturvetenskapsmannen blottad på romantik. Men just från det lägret betonas oupphörligt den stora betydelse naturminnesmärket hade och har för innehållet i våra fäders, i vårt och i kommande släktens själsliv. Det kunde vara på tiden att även kulturforskaren koncipierade något av dessa naturforskarens synpunkter. Ty är vördandet av naturen i vårt land en hjärtesak hos vårt folk, gäller det i ännu högre grad vördandet av de minnesmärken fol-

ket självt rest och framför allt de minnesmärken de rest över sina fränders kvarlevor.

”Ellefolket”, Gravlund tolkar det ordet som ”folket av Olde”, folket av fordom. Det är respekten för detta ”folket av fordom”, och för dess lämningars orubbliga helgd, som efter mitt förmenande skall vara den bärigaste faktorn för historisk pietet i sin vidaste utsträckning, samtidigt som den skall vara ett det starkaste bindemedel mellan forna och vardande släkten inom et givet folkförbund.

Efter diskussionen fördes ett livligt meningsutbyte i flere av huvudstadens tidningar. Ur denna presspolemik meddelas här ett utdrag ur ERNST KLEINS artikel i Svenska Dagbladet den 18 febr. 1921, betitlad: Den arkeologiska ”rovdriften”. Ett inlägg — kanske ett tillrättaliggande.

Konstnären Gunnar Hallström bor i det gamla Birka. Hans jordiska adress är visserligen Björkö, men hans själ har säkert mera hem i den försvunna köpstaden, som i disiga kvällar hägrar över Svarta jordens plogfårer och skymtar i gravhögarnas skuggor under hängbjörkarna. Det är en sällsynt hel och vacker gärning han utför både som konstnär och forskare i denna Mälarkulturens hjärtpunkt. Och det är både förklarligt och rättfärdigt, att han med starka ord gett uttryck å den sanningen, att de gångna släkternas gravar äro något annat och mere än depositionssocker för fornsaker, vilka en och var, som är med vederbörliga fullmakter försedd, äger öppna och tömma. I den diskussion på Föreningen för svensk kulturhistoria, som hr Hallström nyligen inledde, stödde en så auk-

toriatativ kännare av det svenska folkets föreställningsliv som prof. Lithberg inledaren på denna punkt, och det lilla, som från annat håll invändes häremot, får väl i huvudsak skrivas på de polemiska överdrifternas konto. Ingen, som sett hänsynslöst bortplöjda eller till potatiskällare förvandlade eller helt enkelt plundrade gravhögar — sådana vimlar landet av — vill väl påstå, att hela folket (med undantag av arkeologerna) har en dylik känsla av gravarnas helgd. Men det är lika litet rätt att förneka denna känslas existens, och framför allt är det orätt att blunda för de kulturellt ledandes plikt att bevara och utbreda en etiskt så värdefull uppfattning. Att arkeologen, som yrkesmässigt är från år sysslar med forngravarnas innehåll ur sina speciella synpunkter, i någon mån kan förlora denna känsla är lika förklarligt — och lika litet föredömligt — som att en utövande prästman icke alltid kan behålla sinnet så friskt och reaktionsförmågan så vaken inför de höga ting, han vanemässigt sysslar med, som önskligt vore. Det är i båda fallen onödigt och onyttigt att göra en princip av ett faktum. Dessbättre sker detta ej heller. Den upplysningsverksamhet, många av våra äldre och yngre fornforskare idka i föredrag och skrifter, gör helt säkert i våra dagar mera för att väcka en försvagad pietet än för att förstöra den, som ännu existerar.

Kommer nu denna pietetsplikt ofta och allvarligt i konflikt med den arkeologiska forskningen, sådan den bedrivs i vårt land? Man skulle genom referaten av hr Hallströms föredrag lätt kunna få den uppfattningen, att så vore fallet. Då

vill jag — liksom min vän Hallström en varm intresserad lekman — bestämt framhålla, att jag ej anser någon principiell konflikt föreligga i detta hänseende i vårt land och vår tid.

Exemplen från Björkö, där gravar en masse öppnats, gravnehålllet bortförts och högarna delvis lämnats öppna och förstörda, äro ett ganska typiskt — undantagsfall. Såsom sådant kan det massvisa utgrävandet f. ö. nog försvaras, icke blott därmed att de Stolpeska grävningarna skedde i en annan tid med en annan uppfattning än vår, utan också därmed, att det på Björkö gällde fastställandet av fakta, som delvis krävde ett rent statistiskt material. Man stod här inför frågor sådana som dessa: Låg köpstaden Birka på Björkö, eller var ön i huvudsak en bondebygd? Voro Birkas invånare i övervägande grad kristna eller hedningar? Svenskar eller utlänningar? — Dylika frågor kunde endast besvaras genom upptagandet av så många fornyfynd som möjligt. Där sådant endast kan ske med anlitanande av gravgodset, kan ingen, som har blick för arkeologiens kulturella betydelse, tveka i valet mellan forskningens rätt och gravfridens. Men sådana fall äro sällsynta undantag. Redan på det närbelägna Adelsö, där flera gravfält med hundratal gravar finnas, har undersökningen kunnat inskränkas till några få stickprov, tillräckliga för bebyggelsens datering.

I de flesta, ojämförligt vanligaste fallen är det emellertid icke ens fråga om ett på forskningens eget initiativ företaget öppnande av gravar. Ett land med så gammal och stabil kultur som Sverige

är praktiskt taget fullt av de gångna släktenas grifter, och den framskridande uppodlingen samt kommunikationsväsendets utveckling komma snart sagt dagligen i kontakt med dem. Som det nu är ställt, måste jordägaren, när han stöter på en fast fornlämning, anmäla förhållandet till riksantikvariern, som sedan genom någon sakkunnig undersöker saken och avgör, huruvida fornminnet får borttagas eller ej. I fråga om massor av smärre gravar sker dessvärre aldrig sådan anmälan innan de förstöras. Och likväl torde långt flera dylika fall ligga på riksantikvariens bord, än han med nuvarande organisation har möjlighet att handlägga så grundligt och snabbt, som önskligt vore — ett förhållande, som den nya lagen om fornminnesvård säkerligen kommer att rätta.

Långt ifrån att arkeologerna sålunda skulle falka efter att få öppna så många gravar som möjligt, ha de dessvärre händerna fulla med undersökningen av sådana gravar, som den ekonomiska utvecklingen i sin framfart stött på och vill röja ur vägen. I dessa verkligen typiska och allmänna fall sammanfalla forskningens och pietetens intressen fullständigt. Ty om graven måste bort, är det även ur pietetssynpunkt bättre, att den öppnas, avritas, uppmätes, fotograferas och tömmes av en samvetsgrann arkeolog, än att den bara skovlas och spettas bort av likgiltiga människor, som med grova nävar smula sönder både de dödas ben och de föremål, som en annan tids fromhet nedlagt i graven. Men kan den bevaras, så sker detta säkert genom riksantikvariens ingripande.

Vad nu slutligen undersökningen av

enstaka, stora gravhögar beträffar, sker den säkerligen ej så ofta, att man behöver se någon principiell fråga däri. En dylik undersökning är i allmänhet ett alltför kostbart företag för att kunna igångsättas utan särskilda anslag, och dylika beviljas nog i regel ej, om icke ett alldeles speciellt sakläge inom den arkeologiska forskningen framkallat behovet därav. Ett gott exempel härpå utgör t. ex. utgrävningen av Ottarshögen i Vendel, som verkligen besvarade en hel rad till denna speciella hög knutna, betydelsefulla spörsmål. I viss mån kunde man också, enligt mitt av flera fackmän stödda förmenande, göra sådana synpunkter gällande beträffande någon av de s. k. kungshögarna på Adelsö, där tradition, runinskrifter och historia peka på, att en kungaätts medlemmar blivit begravda, och där gravgodset kunde väntas korrigera eller bestyrka de teorier, som man på andra grunder uppställt rörande dessa kungars identitet. Dessa skäl ha dock ej av den arkeologiska forskningens ledare ansetts nog starka för att motivera ett ingrepp i någon av dessa monumentala fornlämningar — ett bevis så gott som något på, hur betänksamt och pietetsfullt dylika frågor på detta håll handläggas!

”Rovdrift” — det är ett starkt ord! Det betyder varken mer eller mindre än ett hänsynslöst utnyttjande av en tillgång (naturlig eller, om tillämpning sker på arkeologiens område, kulturhistorisk)

utan hänsyn till framtiden och dess behov. Motivet är ett själviskt, ansvarslöst intresse av något slag. På många av antikens fyndorter har sådan rovdrift idkats ända sedan renässansens dagar för att få fram dyrbara konstverk — med hänsynslöst förstörande av ett oskattbart kulturhistoriskt material. Det har talats om — med vad rätt vet jag ej — att den schweiziske arkeologen Hauser skulle ha idkat rovdrift i Vézèredalens utomordentligt viktiga fyndlokaler från äldre stenåldern för att få fram paleolitiska skelett och redskap, som faktiskt sålts för svindlande höga pris. Något motstycke härtill finnes emellertid icke i vårt land.

Men samtidigt tror jag bara, att det är nyttigt att, såsom nästan varje deltagare i både diskussionen och i den följande pressdebatten gjort, understryka, vad Gunnar Halström främst velat ha sagt: att forngravar äro gravar och såsom sådana äga rätt till den respekt och vördnad, som varje sund generation skänker sina fäder och föregångare. Den vördnaden får icke kränkas av vare sig en hejdlös materiell utveckling eller en till klåfingrig nyfikenhet urartad forskningsdrift. Såväl i det första som i det andra fallet måste Sverige även i framtiden behålla den rangplats, det faktiskt sedan snart trehundra år ägt såsom den kulturminnesvårdande nationen par préférence.

A V H A N D L I N G A R

ALLMOGEKULTUR I DE VÄSTRA BALKANLÄNDERNA.

AV

ARTHUR HABERLANDT.

Som överallt i periferierna av gamla kulturområden har kulturen hos de västra balkanfolken — de av slaviska folken mer eller mindre starkt influerade illyrerna — sina rötter i ett flertal historiska utvecklingsskeden. Det kraftigaste inflytandet har emellertid landets egen natur ständigt utövat på de här boende folkens kultur. Genom hela området stryka öde bergskedjor, skoglösa, stenfyllda och sterila. Denna natur tvingar i sig självt befolkningen till primitiva levnadsvanor. Gott bete finnes endast för får och getter. Med undantag av de obetydliga slätterna lämna dessa bergstrakter blott föga tillfälle till åkerbruk och boskapsskötsel. De ha sedan århundraden, ja årtusenden befolkats av stammar, som till största delen ägnat sig åt fäbodväsen och herdelliv. Under särskilt 1300-, 1400- och 1500-talen ha hit från det inre Balkan invandrat romanska (rumäniska) folk, som pläga kallas vlacher eller maurovlacher (svarta vlacher). Man kan följa dem från Bosnien långt söderut ned i Nordalbanien. Över de fruktbara slätterna och dalförena har ända sedan 600- och 700-talen inkom-

mit en slavisk befolkning, vilken såsom den härskande klassen påtvingat den gamla befolkningen sitt språk, dock utan att i större utsträckning varken antropologiskt eller kulturellt ha förändratsamma. Blott i fråga om vissa samfundsförhållanden, bröllopsbruk och stamfesten (Krsno ime, som firas på Savadagen) ha dessa omformat de folkliga sedvänjorna efter sina bruk. Ännu under 1000-talet och följande århundraden talades i stora delar av Bosnien och Montenegro "illyriska". Det albanska språket är endast ett dotterspråk till detta.

Slaverna trängdes efter sin första stora expansion tillbaka upp i bergen, framför allt i den s. k. Flyschzonen (bokskogsområde) i Bosnien, Ostmontenegro och Rascien. Fäbods- och herdehushållning äro också här de viktigaste existensbetingelserna. Först i sen tid, 1600-, 1700- och 1800-talen, hava skogarna i västra Serbien blivit varaktigt befolkade genom invandring av skogsarbetare från Bosnien. Därom vittna bland annat de förhållandevis unga trähustyperna i denna trakt.

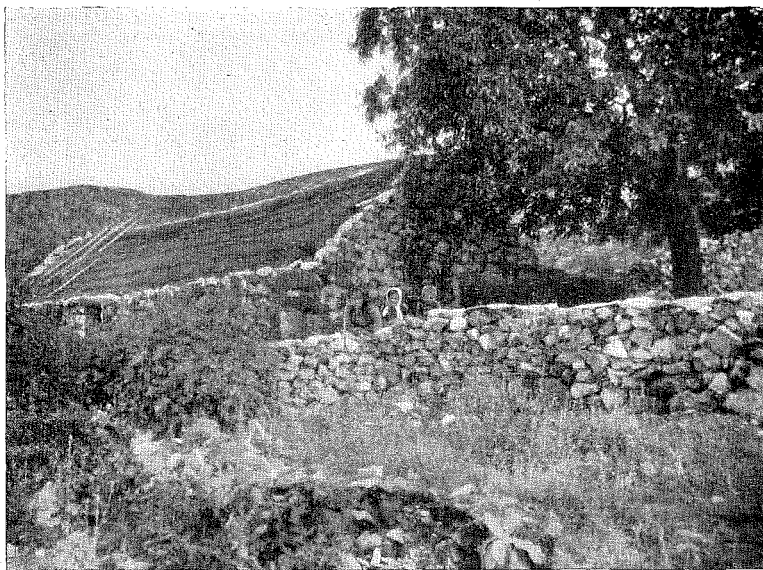

FIG. 1. HUS FRÅN KARSTOMRÅDET, MONTENEGRO.

En annan utveckling har ägt rum i Nordalbaniens bergstrakter och slättbygder. Tack vare den verksamhet, som utgått från den romerska kyrkan i Antivari o. s. v. ha dessa landskap, som alltid genom handel och samfärdsel haft förbindelser med Italien, icke slaviserats, utan i kulturellt avseende sedan antikens dagar romaniserats. Detsamma har även ägt rum med befolkningen på Dalmatiens öar. Mer än till tre femtedelar äro kulturbegreppen i det albanska språket av främmande ursprung till största delen romanskt, från latinska dotterspråk. Detta gäller språket såväl från slätterna kring Drin som i Mellanalbaniens.

Befolkningen i de nordalbanska bergen ha bibehållit sitt mycket åldriga levnadsätt. Den gammal-slaviska, bulgariska kyrkan i Ochrida har inverkat på befolkningen uti Mellanalbaniens bergstrakter

(Mirdeta); ävenså ha genom inflytelser, som kommit utefter handelsvägarna från landets inre, dessa trakter t. ex. i fråga om vissa särdrag i hemsederna — användandet av en stol som hedersplats — och i fråga om folkdräkterna anknutits till Macedonien.

Turkarna och den islamitiska religionen ha överallt på Balkanhalvön uteslutande varit bärare av stadskulturen. Sålunda äro hantverket i basarerna, sidenfabrikationen och byggnadssättet starkare påverkade från Konstantinopel eller islamitiserade.

Skulle man sålunda vara berättigad att tillskriva vissa kulturyttringar inflytandet från särskilda folk, så misslyckas man däremot häruti, när det gäller dessa länders kultur i dess helhet. Tvärtom kunna vi följa enstaka element djupt ned i förhistorien, vilka sedermera utbredd sig

FIG. 2. KNUTTMRAT HUS, MONTENEGRO.

efter geografiska men ingalunda efter rent etniska vägar. I det följande skall ett försök göras att lämna en kort karaktäristik av de olika kulturgrupperna, resp. landskapen.

Karstlandets hus betingas framförallt av landskapets naturbeskaffenhet. Byggnaden är firsidig och uppförd av torkat tegel. Oftast ligger huset i en sluttning, vari det till hälften är ingrävt. Gavelväggarna äro uppförda av samma material ända upp till kroppåsen. Sadel-taket — något annat finner man aldrig — är ett med kvistar genomflätat sparrtak, täckt med halm.

Ursprungligen fanns blott ett rum i huset, i vilket människor och djur bodde tillsammans. Så är det ännu hos de fattigare. En uppdelning av stugan vann man genom uppställning av olika möbler, kistor, kärl och annat husgeråd. Detta för tanken på "vråarna" i den ryska stugan med deras olika användning. Förutom genom dörrarna får stugan ljus genom en liten fönsterlucka i den främre långväggen. I väggarna finnas nischer, där smärre husgerådssaker kunna placeras. Detta är urtypen till den medeltida romanska sten- och borgbyggnaden. I de mer framåtskridna trakterna på Balkan

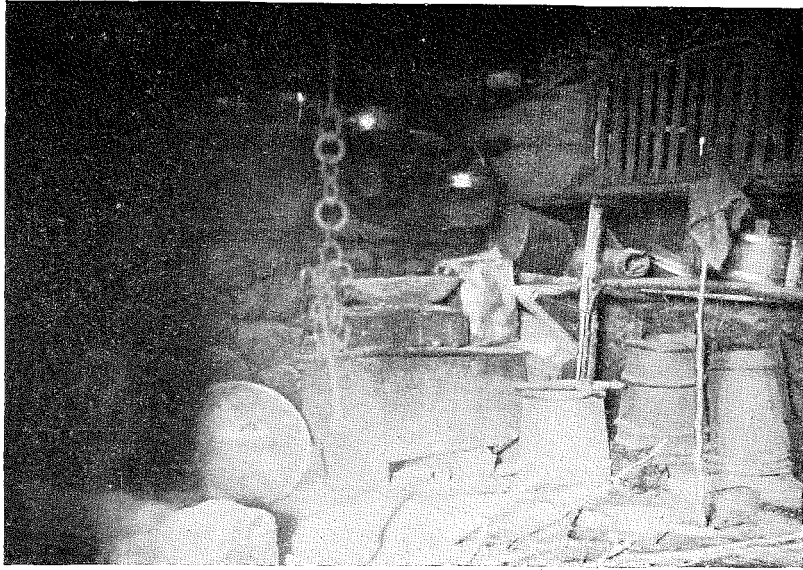

FIG. 3. INTERIÖR FRÅN ETT KNUTTIMRAT HUS, MONTENEGRO.

har detta hus utvecklats till en i våningar uppförd byggnad. Under bostaden uppfördes i sådana hus som lågo i sluttningar en källarliknande undervåning för kreatur och redskap. Denna anordning levde även kvar, då man byggde på jämn mark. Det medeltida pallas innehöll ju också i sin bottenvåning endast ekonomirum.

I de gamla husen i Karstområdet ligger den öppna härden ett stycke ut från väggen. Både genom sitt namn och sin form visar grythängaren härstamning från La-Tène-tidens former. Bakom härden vid väggen är en bänk av sten; på denna eller i en bakugnsliknande grop, gruvan, bakar man bröd. Bakningsredskapen äro en rund spade, ett runt lerfat med uppstående kant och ett lock av järn, bakningskupan. Detta sistnämnda redskap är utbreddt över hela västra Bal-

kanhalvön och exemplar ha påträffats i Nord-Bosnien härrörande från tidig järnålder. — Över härden är upphängd en träram med flätad botten för bränslets torkande eller rökning av kött. En liknande torkinrättning var ock känd i det medeltida Mellan-Europa. Den övriga köksattiraljen liknar det som nedan skall beskrivas, nämligen husgerädet i det knuttimrade huset; så t. ex. finnes den låga pallen på tre ben. Här finnes emellertid också ett högsäte på tre ben och med runt ryggstöd avsett för husfadern. I Nordalbaniens skogsbygd o. s. v. har man däremot en fyrsidigt byggd stol, som högsäte, vars form påminner om Maximianus' katedra.

Endast inom det romanskt influerade karstområdet brukas blåsrör och eldvifta för att sätta fart på elden.

Skogstrakternas hus äro knuttimrade

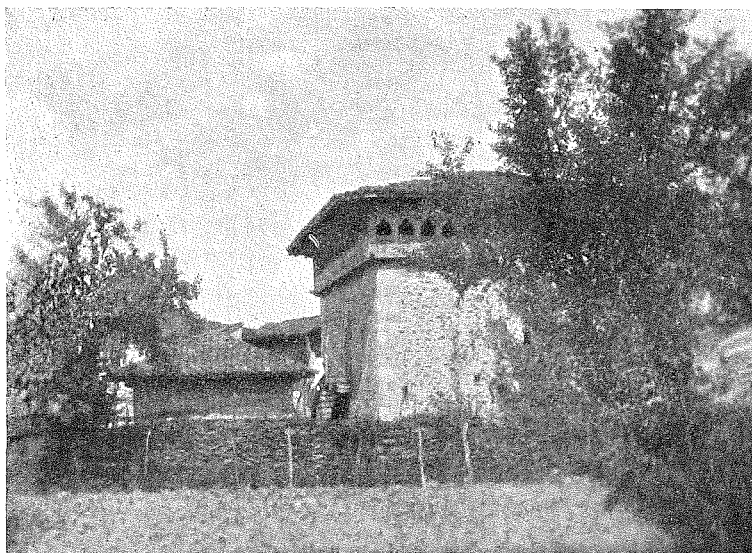

FIG. 4. FÄSTE, "KULA", DECSANY VID IPEK.

med branta valmtak täckta med halm. Nedre delen av huset är tudelad i ett kök och en mindre kammare för kistorna m. m. Ålderdomliga äro framförallt härdstenarna, mot vilka man här reser bränslot alldeles på samma sätt som man redan under La-Tène tid gjorde i Alperna och i Syd-Tyskland mot de så brukliga "Wichelstenarna" (av gotiska veihs, lat. sacer). Med härdstenarna är ännu i dag förknippad all slags övertro. "Fire dogs" sådana som redan från tidig järnålder äro kända från Italien ersätta dessa härdstenar hos de mer välmående och i städerna. Endast i Albanien påträffas de allmänt, men detta land, är i det stora hela rätt så mottagligt för kulturinflytanden.

Inom skogsområdet märkas de runda hyddorna, som användas som tillfälliga bostäder eller som fårhus. För dem gör

man en cirka 40 cm. djup grop och lägger upp jorden till en vall kring den omkring 4 meter i diameter vida bottenytan. Man reser en stomme av stänger, täckt med risflätning. Därpå lägges halm, som kvarhålles medelst stänger eller småträ. Dessa förekomma ej i karstområdet, men brukas i Serbien allmänt av rumänska fårherdar. Här må ock påpekas deras likhet med de nordsvenska skälarna. Kolonister i de genom de täta krigen osäkra trakterna bygga ännu ofta ålderdomliga firsidiga hus av korsvirke med flätade, klinade väggar, täckta med av sparrar burna halmtak. Man ställer även sadeltak av ris eller halm direkt på marken.

Byggnadssättet är vida mer framskridet i Albanien, där husen på grund av den där rådande blodshämnden fått utseende av torn alldeles som i de medeltida

FIG. 5. GATA MED BASARER, DJAKOVA.

borgarna. Uppvärmningen sker här i regel medelst öppna spisar. De påtagliga förbindelser, som funnits med de äldsta borgbyggnaderna i de romanska alpländerna, synas få sin förklaring därigenom, att commocinska murare (från Lago di Como), som redan på longobardrikets tid voro framstående, även varit verksamma på Balkanhalvön. Även från Mellan-Europa har ett visst inflytande gjort sig gällande såsom namnet "maistori" på murarskrået antyder.

Sådana fasta hus förekomma på Balkanhalvön endast hos albanerna och hos manioterna på Peloponesos, men eljest ej på närmare håll än i Kaukasus.

Husen i städerna — de "turkiska" husen — ha i bottenvåningen ekonomirum eller butiker. Övre våningen skjuter ut över gatan alldeles som i de medeltida boningshusen i Mellan-Europa. Bruket

att i basarerna förlägga hantverken till var sina gator påminner oss om förhållanden i Mellan-Europa, som nu där för länge sedan övergivits.

De viktigaste åtgärderna för att göra jorden odlingsbar bestå i de stenfyllda områdena däri, att man plockar bort stenarna och lägger upp dem till murar kring tegarna eller bygger terasser av dem. I Nordalbanien har man också anlagt ett bevattningssystem av samma slag som på många håll i Medelhavsländerna. Vattnets fördelning kontrolleras medelst karvstockar i form av trälistor. I skogen sätter man eld på träden vid brösthöjd, alldeles som hos de mest primitiva folkslagen. Födan består i regel av bröd och anrättningar av majsmjöl, till vilka man använder olika mjölkhushållningsprodukter som sovel. För att göra ost brukas

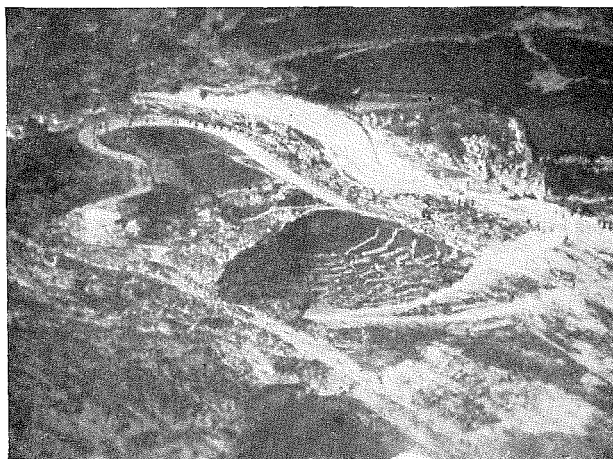

FIG. 6. SMÅ TEGAR VID VÄGEN TILL LOVCEN, CATTARO.

som ystämne flere olika växter, mest saxifraga, vars bruk omsorgsfullt hemlighålles. Ostarna sättas sedan upp att torka på flätverk av kvistar.

Mycket svårare än i fråga om hushållningen är det att fastställa bestämda områden för dräkterna — fränsett små lokaler. I bergstrakterna höra allmänt till mansdräkten trånga vadmalsbyxor, på sina håll — Montenegro, Herzegovina — brukas knäbyxor och damasker; på slätterna från Adria till Bulgarien med deras heta klimat brukas de redan för de gamla trakierna omtalade vida, veckade långbyxorna av tunnare tyg. Pluderhosor med damasker har kommit i bruk endast hos stadsborna och hos högre klasserna. På överkroppen har man på vissa håll långa kaftanliknande rockar (Bosnien, Montenegro), på andra trakter (Dalmatien, Albanien) korta jackor. Någon enstaka gång påträffar man ett gammalt klädesplagg, så i Karstområdet "sdruka", en lång rektangulär vävd schal

med fransar — vilken i Nordalbanien även bibehållits i bruddräkten, och "drudija", den albaniska jackan med korta ärmar och matroskrage med fransar; det hela är gjort av svart getragg. Redan känd i forntiden och ännu ofta brukad av sjömän är en tung brun mantel med kapuchong. I kustlandet ha många prydnadsplagg, som en gång voro i bruk hos de venetianska nobiles — i synnerhet det scharlakansröda klädet — vunnit insteg.

Till kvinnodräkten hör i regel en fot-sid skjorta, ofta med rika broderier på bröst och ärmar. Mönsterfördelningen med typologiskt sett mycket ålderdomliga lister mitt på bröstet och ett ytmönster av mera modernt kynne utomkring dessa ser påfallande lika ut i Dalmatien och i — Norge. Ovanpå skjortan har man kjolen. I Nordalbanien är denna ännu en av horisontala band sammanfogad klockliknande kjol, som mycket liknar samma plagg å mykeniska figurer såväl

FIG. 7. BERGSBOR FRÅN NORDALBANINIEN.

som på en idol från bronsåldern, funnen vid Klicevac i Serbien. Två förkläden, ett fram och ett bak, bäras över kjolen. I alla slaviska områden bär man ytterst en ärmlös kappa, men i Nordalbanien påträffar man endast korta jackor med eller utan ärmar.

Textilteknikerna — detta gäller även vävnadernas ornamentik — stå utomordentligt nära teknikerna i Skandinavien. Brickvävning brukas vid framställning av bårder och till strumpeband för kvinnodräkten. Man känner mönstervävnad och virkning (kilimteknik men också rödlakan) och broscheringar, krabba och

halvkrabba, för förkläden, väskor och gördlar.

Olika slag av brodering äro högt utvecklade och vitt spridda, isynnerhet tambursöm, där tråden drages igenom med virknål. Mönsterna äga sina närmaste motsvarigheter i Öst-Europa hos finsk-ugriska folk, hos vilka dekoren på kvinnosärkarna även i detaljer överensstämma med dessa.

Hand- och prydnadsdukar med mönstrad botten och särskilt rikt broderade ändstycken äro mycket omtyckta och förfärdigas även massvis i de turkiska haremen. Man använder dylika som hu-

FIG. 8. ALBANER PÅ EN MARKNAD, MELLANALBANIE.

vuddukar. Liksom våra näsdukar kunna de bäras i händerna; med ett ord, de äro prydnadsplagg här liksom i Ost-Europa, där man t. ex. hänger upp dem på bjälkarna i taket eller pryder helgonbilderna med dem. I fråga om dylika kan man urskilja vissa särdrag för olika landskap. De tillverkas mest i de slättland, där turkiskt — rättare sagt orientaliskt — inflytande är rådande. Utefter de handelsvägar, som föra till Ragusa och Skutari, möter man dem ända fram till Adriatiska havets kust. I västra landskapen, men också i det inre ha de västerländska broderitekniker, som först uppträda under barocken, genom kyrkans förmedling haft ett övervägande inflytande. I Gamal-Serbien — Djakova och Prisren — brukas flere mönster, som påminna om sådana i Mindre Asien d. v. s. förmodligen mycket gamla mönster; de turkiska

arbetena karakteriseras av riklig användning av guld. I deras ställe har man i Nord-Dalmatien blott överhörn burna huvuddukar med mönster som starkt påminna om vissa småländska med svartbroderi i ena hörnet. Stads- d. v. s. turkiskt arbete är framställningen av fina med siden inskottade bomullsvävningar (Besvävnad), som likaledes ha sina rötter i antiken.

Stadsborna — såväl män som kvinnor — använda i sina festdräkter helt olika tekniker liksom andra smycken än allmogebefolkningen. De förra bruka med förkärlek att sy på svarta eller gyllene snören i rika mönster, en redan i Byzans förekommande teknik. I Nordalbanien och Dalmatien infattar också bondbefolkningen gärna sina livstücken (jackor) med mångfärgade band eller snodder, alldeles som i Ryssland eller i Skandinavien.

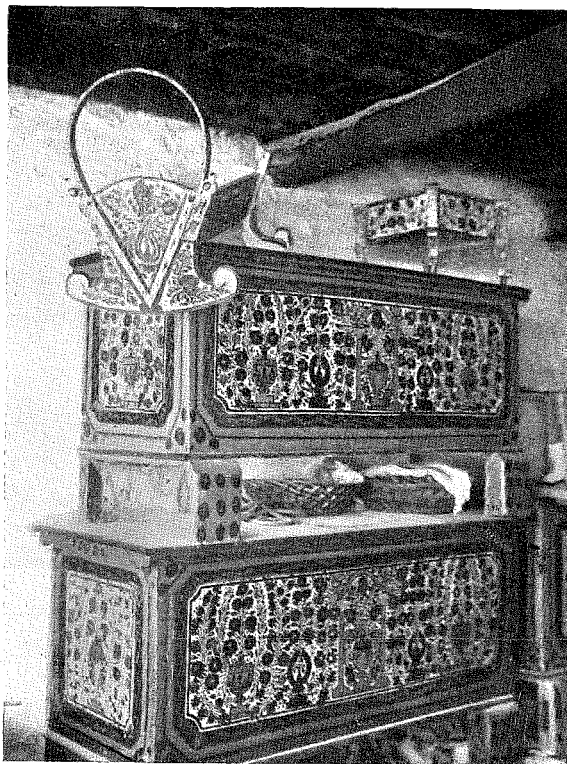

FIG. 9. MÅLADE KISTOR FRÅN EN BASAR I SKUTARI.

Ett egendomligt prydnadssätt är även lappmosaikerna med oftast gröna och röda bandbitar, som man sätter ihop med prydnadsstickningar och pryder med kedjesöm. Det är påfallande, att man träffar samma mosaik på lapparnas bröstlappar. Ännu mer slående blir likheten, när man jämför metallbeslagen, de av runda skivor bestående spännena o. s. v. som såväl här som där pryda bröstlapparna, resp. männens helgdagsvästar. Det är rester från en och samma kultur, som lever kvar i sådana efterblivna områden. Även i fråga om smycken skulle man kunna fastslå ett dylikt kvarlevande ge-

nom alla tider. I Nord-Albanien leva sålunda kvar helt förhistoriskt verkande smycken, gjutna i brons eller mässing, hängsmycken med hängande löv, skivhjul-liknande hängen på kvinnobältena m. m. I Dalmatien liksom i Albanien finna vi ättlingar till tidigt medeltida maljor i form av runda plattor, besatta med stentar i många färger, ålderdomliga fili-gransarbeten och sådana med gruvemalj. Jämte dessa finnas även gammalorientalska hängsmycken samt olika slags drivna arbeten, bälteslås m. m., vilka någon gång förråda västerländskt, men oftast orientaliskt stilinflytande.

FIG. 10. MOTTAGNINGSRUM MED FRESKER, MELLANALBANIEN.

När man jämför de ytterst torftiga husgeråden, som sakna alla prydnader, med den rika personliga utsmyckningen — vare sig kvinnornas prydnader av guld, silver eller mynt eller männens utsirade vapen — måste detta i viss mån väcka förvåning. Förklaringen ligger emellertid i den allmänna osäkerheten. Den enskilde tvingas nämligen ofta på grund av lokala fejder fly hus och hem och det personliga framträdandet som hjälte, resp. åtråvärd kvinna, blir därvid nödvändigt eller åtminstone eftersträfvansvärt.

Även om alla dessa prydnader vanligen äro producerade i basarerna, nedlägger dock allmogen gärna stort intresse och även personligt arbete på deras tillverkning. Varje landskap har sina karaktäristika, varje by sin formgivning, över vilken varje enskild vakar med verklig svartsjuka.

Vad karlarna göra själva är träarbeten med undantag för tillverkningen av kistor, som man i våra dagar köper i basarerna — vare sig rikt målade eller sirade med träskärning —. Särskilt i Skutari tillverkas svartbetsade kistor med starkt stiliserade dekor i form av blomkrukor eller cypresser. I det inre av landet påträffar man i basarerna köpta, mycket enkla kistor med hörnlistor övergående till fyra ben. Liggande bräder, som utgöra sidorna, äro infalsade i ståndarna i hörnen. Locket är plant. Halvkretsformiga och vargtandsornament äro inristade med passare eller getfot. De påminna om ornamentiken på den i Fataburen 1909 sid. 26 avbildade lärframsidan i Visby fornsal.

Rockhuvudena tillhöra sådant som karlarna tillverka själva och skänka bort som förlovnings- eller bröllopsgåvor.

Skogsområdets rockhuvudstyper skilja sig såväl till form som mönster från Karstområdets och Nordalbaniens. Här och där t. ex. i städerna bruka kvinnorna icke rockhuvud, utan förvara ullen, spin-kroken och garnhärvan i en liten korg — alldeles såsom de homeriska sångerna ge vid handen att Helena eller Arete, trakernas drottning, gjorde. Kommer en främling in i en stuga finner han ofta såsom i den klassiska dikten hustrun sitta och spinna vid härden. Hon ber honom stiga på och frågar efter hans namn och stånd.

Allmogearbeten äro även alla de tunnor och träkärl, som mestadels formas ur de båda hälfterna av en kluven stock, baktrågen, de flätade mattorna och korgarna.

Rena hantverksprodukter äro krukmakeriarbetena. Många av de glaserade amforerna och krukorna i Dalmatien importeras från Apulien; de gulbruna porösa kannorna med pip och de amforer m. fl. kärl, som tillverkas i Bosnien och Albanien, ha alltsedan antikens dagar varit hemma här och vila på urgamla traditioner. Liksom fordom på Cypern målas ännu i Bosnien dessa kärl med rostbruna jordfärger i ränder eller andra mönster. I Albanien är det uteslutande grekiska krukmakare, som hålla på med dylikt arbete. I det inre av landet finner man ännu allt som oftast även svartsotade lerkärl av samma sort som i Mellan-Europa under medeltiden.

För övrigt frambringa basarhantverket produkter av de mest skilda slag. Endast ett fåtal arbeten äro inskränkta till vissa etniska grupper. Ursprungligen voro endast *zigenarna* smeder; aromunerna ofta kopparslagare men även silver-

arbetare. I Albanien och Serbien utföras filigransarbeten uteslutande av katolska albaneser.

Materialet till befolkningens kläder framställes hemma på gårdarna, men i regel få skraddarna i basarerna skära till och sy även åt lantbefolkningen. Härav kommer det sig, att man har så svårt att påvisa lokala särdrag i klädedräkten.

Folkkonsten har redan flera gånger berörts. Naturligen följa hemarbetena, rockhuvudena, vävnaderna m. m. närmast folktraditionerna, varemot särskilt utsmyckningen av husen i städerna tagit starkt intryck av de historiska stilarna i omgivningen.

Även i fråga om samfundsliv torde man kunna påpeka några egenheter hos folken på västra Balkan. Har den här ännu överallt kvarlevande blodshämnden en gång varit sed i hela Europa, så torde blodsbrödraskapet vara ett för balkanfolken, särskilt sydslaverna, säreget bruk. På gamla illyriska sedvänjor — man kan t. ex. tänka på drottning Teutas kvinno- regemente — fotar sig förmodligen den plägseden, att i Nordalbanien alltid en gammal gumma förestår hushållningen i fäboden.

Hos albanerna fortfar ännu en egen-domlig sed, att den flicka, som sagt nej till en friare, förblir ogift, men blir "virgén", d. v. s. hon upphör att vara kvinna, hon anlägger karlkläder, lever bland männen — deltar också i deras arbete — och blir inblandad i blodshämnsfejdena. Också när ingen manlig avkomma eller vuxen manlig sådan finnes vid föräldrarnas död, kan t. ex. en dotter bli "virgén" för att kunna ärva egen-domen. — Mina iakttagelser räcka för

övrigt icke till för att mer ingående tala om folkets seder och tro.

Sammanfatta vi det sagda, finna vi, huru starkt kulturen hänger samman med landets naturförhållanden och särskilt hur bergsfolkens sega konservatism mäktigt bidragit till bevarandet av gamla seder och bruk. Redan på valet av böningsorter finner man detta, då befolkningen tydligen ännu bor kvar på sina urgamla betesplatser och fäbodas, där en eller ett par familjer vuxit ut till stammar. Både hos slaver och illyrer har det varit en åldrig sedvänja, att intill föräldrarnas död alla vuxna stanna hemma i eller i närheten av fädernehuset — så bära i många nutida byar i Montenegros ödsliga berg alla invånarna endast ett eller ett par (familje)namn. Att familjer på 50 à 60 personer (Sippen) bo tillsammans såsom i fruktbara trakter av halvön, förekommer emellertid aldrig. Likväl är det förklarligt, att där, vareft den enskildes synkrets är starkt begränsad, rent förhistoriska företeelser bibehållit sig i fråga om seder och bruk likväl som i fråga om husgeråd och smycken. Dessa landskap ha egentligen ej deltagit i den europeiska kulturutvecklingen längre än till början av nyare tiden. Sedan dess har utvecklingen stått stilla, och följaktligen möter även i slättbygderna vid sidan av antika traditioner en i huvudsak medeltida-feodal kulturtyp.

Hur förhåller sig nu denna kulturtyp till den allmänt europeiska kulturutvecklingen? Frågan är ej lätt att besvara, då man ännu ej fastslagit spridningsområdet för många kulturföremål och då ej heller deras spridning torde varit konform. Av åtskilligt — stenhusets utvid-

gande till ett hus i flera våningar, uppvärmning genom öppna spisar, som brukas i Albanien, uppförande av försvarsanläggningar — kunna vi tydligt se inflytande från de romanska länderna, i inredningen även från det alpina området, (sättet att hänga kärnen över härden, härdenstenarna, eldhärdarna, mjölkkärlen, som äro enhetligt utbredda över hela Karstområdet och skogslandet). Rockhuvudsformerna förete lokalt utvecklade typer vid sidan av medelhavstyper — såsom de uppspjälkade rörstavarna — och av de enklaste improvisationer, gjorda såsom grenklykor med kvarsittande kviststumpar. Alla dessa göra emellertid halt — liksom de romanska spinnstavarna — invid den av tyskarna uppburna mellan-europeiska kulturgränsen, varvid de liksom omsluta Karpaternas bäge.

Att denna västliga mellaneuropeiska kultur liksom en kil har skjutit in på den ungerska slätten mellan nord- och syd-slaver, framgår genom de flerfaldiga likheter, som finnas mellan folken norr och söder därom t. ex. de ur ett trästycke skurna herdebägarna, mansdräkternas odelade långbyxor, kvinnodräkternas ärmlösa ytterplagg, skjortkjolarna, de broderade förklädena och de viktigaste textilteknikerna, kilmarbetena och broderierna med deras påfallande likartade mönsterval. Det faktum, att vi kunna följa några av dessa tekniker och deras ornamentik ända bort till Skandinavien mest avskilda delar, säger oss att i dessa fall icke föreligga några "nationella" egendomligheter, lika litet som några urtida särdrag, utan att handel och kulturspridning i förhistorisk såväl som i historisk tid följt samma banor.

Litteraturhänvisning: Om någon önskar stifta närmare bekantskap med Balkanfolkens kultur, finnas källhänvisningar i A. Haberlandt: Kulturwissenschaftlich Beiträge Zur Volkskunst von Montenegro, Albanien und Serbien, Ergänzungs Bd XII Zur Zeitschrift für Österreichische Volkskunde, Wien 1917, och i A. Haberlandt: Volkskunst der Balkanländer, Wien 1919.

JULHALM OCH JULDOCKOR

AV

LOUISE HAGBERG.

Enligt urgammal skandinavisk sed var det ännu för ett kvarts sekel sedan mångenstädes i vårt land brukligt att julaftonen breda stugans golv med halm, vartill under skördetiden särskilda långhalmskarvar av råg — ibland korn — tagits undan, och av vilka även allehanda figurer förfärdigades. Det var inte jul, om det inte var julhalm tyckte man, och när den bars in, steg glädjen högt i tak. "Det gick som i julas på halmen" är ett ännu i dag brukligt uttryck om något som är riktigt roligt.¹ Men i samma mån som brädgolv började att användas, blev julhalmen farligare än då man hade ler-golv och sedan några årtionden tillbaka har "halmtiden" alldeles försvunnit i vårt land, liksom även i det stora hela — om än kvarlevande på sina håll — bruket att utav julhalm tillverka "tuppar", bockar, dockor m. m.

Som emellertid dylika halmfigurer i allmänhet ganska snart gingo sin förintelse till mötes, ha helt naturligt inga ifrån äldre tider blivit bevarade intill våra dagar. Men ute i bygderna leva ännu gamla personer, vilka i sina ung-

doms eller barndoms dagar varit med om att göra sådana figurer, och som sålunda veta huru de skola se ut. Det gäller alltså att uppsöka dessa gamla och få dem att åt eftervärlden lämna prov på denna sin färdighet, innan de för alltid taga sin kunskap med sig i graven. Med tanke härpå har även Nordiska Museet sedan en lång följd av år samlat för julen traditionella halmfigurer, redan år 1876 erhöles sålunda en julbock ifrån Alsike socken i Uppland.

En i "människofason skapad" halmfigur fick museet emellertid först år 1917, då det förvärvade en "julgoppa" ifrån Dalsland, en kvinnofigur med utsträckta armar och lång hängande fläta, fig. 1. Och sedan har denna fått sällskap utav flera andra såsom en "jultypa" ifrån Gästrikland, fig. 2, och flera "juldockor" ifrån Uppland. Ett dylikt förvärv möter likvisst större svårigheter än man kanske skulle kunna tro. När som helst kan man inte få dockorna gjorda, även om man lyckats få reda på en, som kan konsten, ty därtill fordras långhalm, något som man med vår nutids tröskmaskiner ej har lika lätt tillgång till,

¹ P. Envall i Falu Kuriren 10. X. 1919.

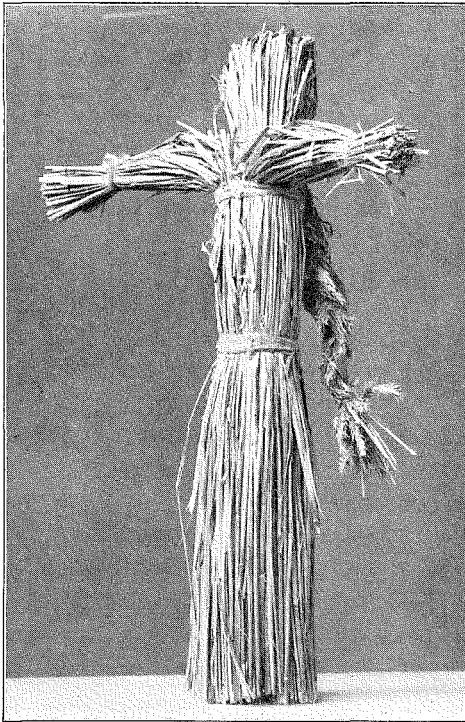

FIG. 1. JULGOPPA. HÅBOL SN, DALSLAND. H. 535 MM. NORD. MUSEET.

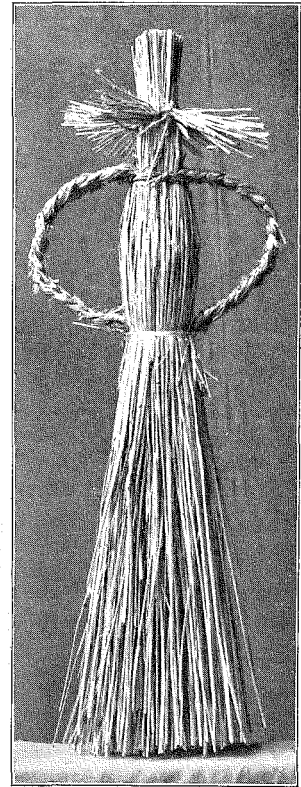

FIG. 2. JULTUPPA. HEDESUNDA SN, GÄSTRIKLAND. H. 765 MM. NORDISKA MUSEET.

som under slagtröskningens dagar, och inte heller duger vilken långhalm som helst. Åttioåriga Brita Fernström ifrån Hedesunda i Gästrikland, vilken varit mästare för den här avbildade jultyppan, var helt bekymrad över den halm hon först hade fått. "Jag gillar inte den här", sade hon, "den skall vara vit och fin och hel, och den här har det regnat på". Men när hon så till sist fick lämplig halm, valde hon ut en så jämn knippa som möjligt och knöt hårt om den, där midjan skulle vara, så att det vart yvigare nedtill än upptill. Och så jäm-

nades stråna invid basen, så att typpan skulle kunna stå ordentligt. Därpå delades halmen strax ovanför midjan i trenne delar, varefter de bägge yttersta böjdes ned och flätades ihop till armar, vilka fästades vid midjan. Någon "framman" eller bak var det ej frågan om. Vid förmandet av huvudet kallade mor Brita det, som ser ut som en hatt med brätten, för håret, varav en del skulle stå rätt upp och en del böjdes ned. Men alldeles ensam om att göra typpan kunde hon ej vara, ty det måste vara två om att binda och knyta.

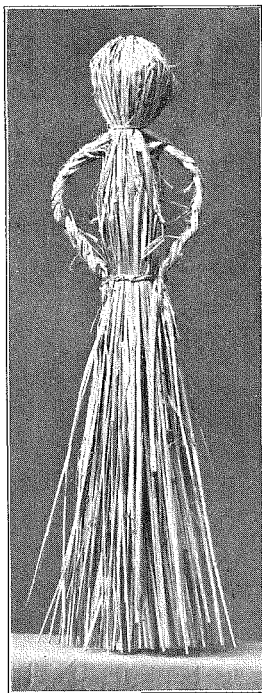

FIG. 3. JULGUMMA. ÖSTERVÅLA SN, UPPLAND.
H. 65 CM. NORDISKA MUSEET.

Jerk Lars mor i Bjurvalla, vilken lovat att visa hur en östervåla julgumma skulle te sig, fick en präktig medhjälperska i åttiosjuåriga Anna Mattsson, vilken dock ej blev så alldeles nöjd med verket; gumman, fig. 3, kunde allt ha varit litet frodigare menade hon.

Tvenne andra uppländskor, fig. 4, ha Rasbo Kil till hemort och äro i likhet med gästriklandsgumman något ålderdomligare än sina övriga kamrater, så har till exempel halmen i deras kjortlar till stor del fått behålla axen.

Samtliga dockor mäta något över en halv meter i längd. Men betydligt större kunna de vara, ibland till och med i kroppsstorlek. Så har det åtminstone

varit på sina håll i Östervåla, där dockan även skapats litet annorlunda, fig. 5. Sedan halmen rests runt omkring en stomme på sätt som ovan beskrivits, gjordes överkroppen med riktig kvinnlig skapnad. En med halm virad pinne bildade hals, ögon, näsa och mun ritades ut på ett papper, och så vreds en mössa samman av halmstubb. "Man gjorde dockor liknande en jungfru" berättade man här om, "och den jungfrun lekte vi sedan med". — På en del håll i södra Sverige ifördes dockan till och med klädning och schalet.²

En norrländsk juldocka, fig. 6, som museet nyligen förvärvat, är av betydligt enklare beskaffenhet. En knippa halm bindes ihop, så att den till utseende och storlek liknar en nagge, vilken form även omtalas från Jämtland av Richard Dybeck.³ Man brukade också ta in en hel råghalmskärve och leka med. Kärven är ju ombunden på mitten, och bindes den sedan om upptill, så blir det som ett huvud. Trädes en käpp genom figuren, får den armar, och iklädes den därefter en tröja, har man dockan färdig.

Vanligen var det om julkvällen, som julhalmen breddes ut. Enligt gammal värensk sed skulle den inte breddas ut på stuggolvet förrän på julaftonens kväll efter det solen gått ned och helgen inträtt.⁴ När aftonmältiden då avätits, tog far i huset fram halmen och bredde om-

² Nordiska Museets arkiv: ¹ Borrbj, Skåne, Louise Hagberg.

³ Betecknas i det följande med N. M.

⁴ Nätra, Ångermanland, meddel. av Ella Ohlsson; R. Dybeck. Folklore I Lekar och folkvisor. Manuskr. i Vitterh., Hist. o. Ant. Akademien enl. avskr. i N. M:s arkiv.

⁵ O. Hylthén-Cavallius: Varend och Virdarne, Stockholm 1864 I, s. 298.

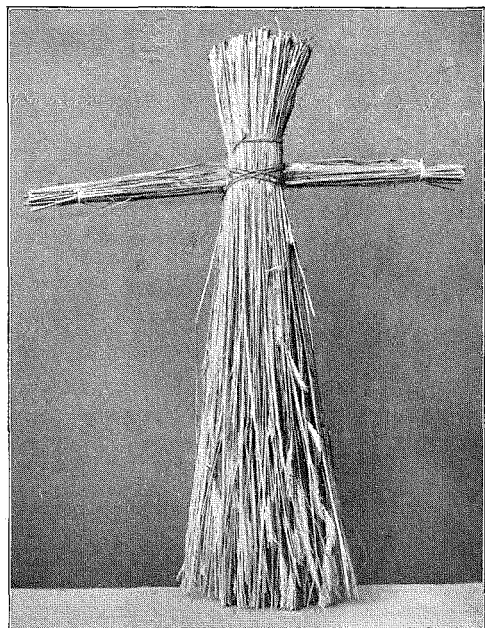
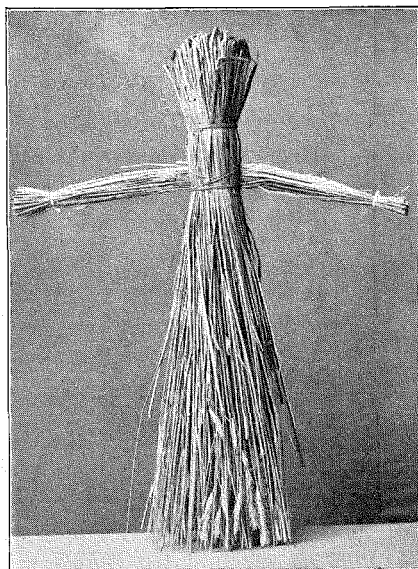

FIG. 4 A, B. HALMDOCKOR. RASBOKILS SN, UPPLAND. H. 54 CM. NORDISKA MUSEET.

sorgsfullt ut den på det renskurade golvet, och när det var gjort sade han belåtet: "Nu kan Jesusbarnet få komma".⁵ En särskild kärve lades invid väggen och på den låg sedan ungdomen och tjänstefolket under julnatten. Enligt senare, kristen tids tro skedde detta till minne av att den nyfödde Frälsaren legat på krubbans strå, och har julhalmen även på sina håll fått namn av "Jungfru Maria sänghalm".⁶ Man har till och med velat tyda halmdockan som en bild av Kristusbarnet.⁷ Julnatten säges det, att Jesusbarnet gästar i varje hem, och då

få inga dörrar låsas, på det att det ej må stängas ute.⁸ De troddes även, att det var änglarna, de goda andarna, de döda släktingarna, tomtarna och så vidare, som då kommo på besök, för så vitt man ej endast sade *dom* om de osynliga gästerna, för vilka bordet skulle stå dukat, så att dom kunde få om dom ville.⁹ Även julbocken tänktes som ett slags mystiskt väsen, och åt honom lades en kärve under bordet att ligga på, det "dukades under bordet" åt honom som det hette.¹⁰ Även sedan man börjat att strö golvet med granris i stället för att breda det med halm skulle likvisst allt-

⁵ Rasbo Kil, Uppl. Meddel. av Lovisa Andersson.

⁶ N. M., Nätra, Ångermanl. E. Ohlsson.

⁷ E. G. Liljebjörn: Minnen, Stockholm 1912, s. 206.

⁸ L. Hagberg: Forna dagars jul i Bjuråker. Fataburen 1919, s. 48.

⁹ N. M., Grytnäs, Dalarna. — M. Åmark.

¹⁰ N. M., Leksand, Dalarna. — L. Hagberg.

FIG. 5 A. HALMDOCKA, NÄTRA SN,
ÅNGERMANL. NORD. MUS. H. 23 CM.

FIG. 5 B. JULDOCKA, ÖSTERVÅLA,
UPPL. NORD. MUS. H. 120 CM.

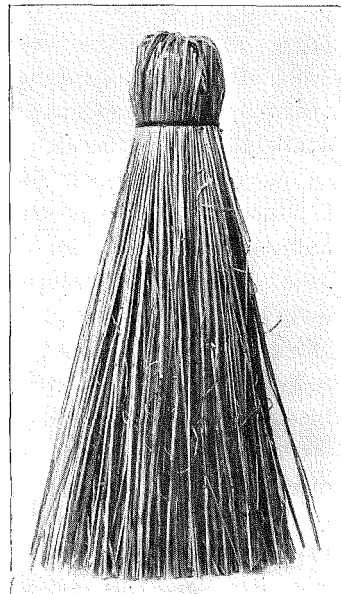

FIG. 6. JULTUPPA, HEDESUNDA SN,
GÄSTR. NORD. MUS. H. 43 CM.

jämt halm tagas in åt julbocken till att ligga på.¹¹

Innan halmen breddes ut, fick den ibland stå inne några timmar mitt i stugan, och barnen plögade då leka omkring densamma.¹² Eller också var det på sina håll, där halmen först om juldagsmorgonen breddes ut, brukligt att man kvällen före bar in en kärve, som skulle ligga hel med upplöst band under bordet. Efter nyår skulle man sedan

”dansa ut halmen”.¹³ I Finland brukade man, innan den breddes ut, bestänka den med en sup brännvin och litet öl.¹⁴

Ytterst noga var det med huru halmen breddes ut, jämn och slät skulle den ligga alldeles som en matta, vanligen efter stugans längdriktning, från dörren och in, den kunde dock även läggas på tvären. Ibland skulle den ligga med rotändarna utefter väggarna, och ibland varannan gång med rot- och varannan gång

¹¹ K. Hedlund: Från Västerdalsbygder. Falun 1918, s. 39, 40.

¹² N. M., Frölönda, Halland. — N. Keyland.

¹³ G. Hedlund: ”Från Västerdalsbygder”, Falun 1918, s. 34.

¹⁴ A. Allard: ”Nyländska folkseder och bruk” i Nyland. IV. Helsingfors 1889, s. 43.

med toppändarna på varandra. En fläck omkring spisen lämnades dock alltid bar för eldfarans skull liksom även under bordet, där man juldagen tog varsel om årsväxten. I hem, där det gick riktigt ordentligt till, lades först några tum högt lager av långhalm, över vars nedersta ända ett par tums träribbor fastspikades tvärs över rummet, varefter halmen avskars jämt efter dessa. Ovanpå breddes så en tämligen tjock småhalm bädd ut, i vilken barnen fingo leka. Ofta kunde halmen läggas på ända till sex tums höjd. För att ej halmen skulle spridas omkring, brukade man ibland lägga en stock tvärs över golvet. När man sedan under helgen låg och vilade sig i halmen, brukade man kalla det att "ligga vid stocken" eller "ligga ve väggen" allt efter den plats man valt. Den maskintröskade halmen, som senare tider förde med sig, kunde dock aldrig läggas så fint som den slagtröskade.¹⁵

I likhet med julbocken och julkorset fick halmdockan ofta sin plats under juldorset, där hon förblev till julen var förbi, när som hon ej togs fram till allehanda lekar och upptåg. Gammal som ung roade sig med halmdockorna, man låg i halmen och kastade juldockan emellen sig, och den som då ej kunde ta den när den kom kastades, utsattes för mycken försmädelse. Vidare togo barnen juldockor med i ringen när de dansade, och så

roade man sig med bland andra lekar att med en käpp "skjuta ihjäl dockan" eller "ränna ut ögonen på henne". Vidare har följande, redan av Olof Rudbeck beskrivna lek varit mycket vanlig. Juldockan ställdes på golvet och så lade sig en person ned på ryggen, så att hon kom att stå bakom hans huvud. Han skulle därefter kasta upp benen och med fötterna ta dockan och så kasta henne framåt och därvid slunga henne så långt fram han förmådde.¹⁶ Hur dockan därvid föll hade sin stora betydelse, ty förmedelst henne kunde man i vissa fall utforska framtiden. Föll dockan med huvudet utåt, varslade det om dödsfall och tvärtom att familjen i det nya året skulle tillökas med en ny medlem.¹⁷ Lyckades man kasta dockan ut genom dörren, skulle den önskan man därvid uttalade gå i fullbord. Man försökte även att med fötterna kasta dockan upp mot taket, varvid den var duktigast som fick den högst.¹⁸

Det har också varit brukligt att linda in julgåvor i råghalm och så binda ihop den till en "docka", som julaftonen kastades in genom dörren. Den som kastade sprang genast därefter sin väg, men kunde gårdsfolket få reda på honom, skulle han in och få traktering.¹⁹

Förutom av Rudbeck omnämnas juldockor även i kväden från 1600-talet. I en bröllopsdikt från år 1685 heter det så lunda:

¹⁵ J. Sundblad: "Gammaldags seder och bruk". Stockholm 1888, s. 130; S. Ödman: "Häskomster från hembygden och skolan". Uppsala 1830, s. 21, 22; P. Paulsson: "Julens historia från äldsta tider till närvarande tid". Malmö 1887, s. 19; N. M.: Tierp, Uppland. — N. Keyland; Östervåla, Uppland. — L. Hagberg; Virserum, Småland. — N. Rothman; Sätuna, Västergötland. — N. Keyland; Bohuslän. — Th. Langer.

¹⁶ O. Rudbeck: *Atlant* Del. II. s. 212, Uppsala 1689; N. E. Hammarstedt i *Fataburen*, Stockholm 1916, s. 30 ff.

¹⁷ N. M.: Hede, Bohuslän. — Th. Langer.

¹⁸ N. M.: Sätuna, Västergötland. — N. Keyland.

¹⁹ N. M.: Arnäs, Ångermanland. — E. Ohlsson.

FIG. 7. "IA JULTUPPEN". EFTER O. RUDBECK, ATLAND, UPPS. 1689. D. II. S. 212. FATAB. 1916.

"Lustigt i Juhlas han dantza på halmen,
Giorde små Jul-däckor, kastade want."²⁰
och i en annan från år 1686:

"Hoo göret skall till löön
Juhldocka få i famn."²¹

Hur såg då männe 1600-talets juldocka ut? Även därom upplyser oss Olof Rudbeck genom en avbildning, fig. 7, i sin innehållsrika Atland, där leken med en juldocka eller jultupp åskådliggöres. Denna form går igen än i dag, liksom ock namnen juldocka och jultupp ännu allttjämt äro gängse benämningar.

Huru många namn 1600-talets juldocka bestod sig med, ha vi oss ej bekant, men visst är, att senare tidens uppträder under en mängd växlande namn liksom även växlande former. Granska vi emellertid de här avbildade dockorna något närmare, finna vi snart, att tillverknings-sättet för de olika århundradenas dockor måste ha varit enahanda och det än i dag brukliga. Man tar en knippa halm

och viker eller bockar ihop den så, att den blir dubbel, lägger stråna riktigt raka och binder så om den upptill, så att det formas liksom ett huvud. På så sätt har väl den rudbeckska dockan också kommit till. Tar man sedan och sticker in några hopbundna halmstrån strax nedanför huvudet till armar, så får man en docka liknande dem ifrån Rasbo Kil. Det är ju emellertid givet, att inte alla halmdockor, även om de äro av samma typ, fullständigt likna varandra. Man behöver ju blott betrakta nyssnämnda dockor, vilka för övrigt äro förfärdigade av en och samma person, för att finna detta. Klart är ju även att ej heller alla 1600-talsdockor alldeles överensstämt med den å den rudbeckska bilden återgivna. Hade större bildmaterial från 1600-talet funnits att tillgå, hade nog även än större överensstämmelse mellan de olika seklernas dockor kunnat påvisas. Fig. 8 f. visa en serie julbockar från olika håll. Jultyppan ifrån Bohuslän, fig. 8, påminner ju starkt om den rudbeckska dockan, och detsamma skulle nog även "skomakarn", fig. 9, ifrån Hälsingland

²⁰ K. Bibliotekets samlingar av verser m. m. till och över enskilda personer. Ärg. 16, nr 37. 1685. Bröllopskväde.

²¹ Ss. 20. Ärg. 17, nr 48. 1686.

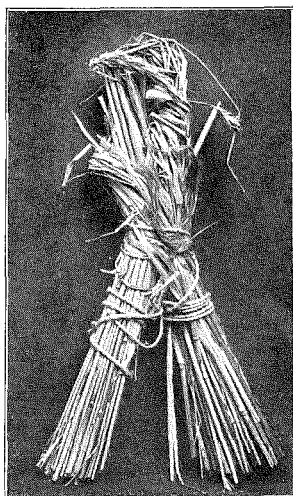

FIG. 8. JULTYPPA. BOHUSL. NORD. MUS. H.
30 CM.

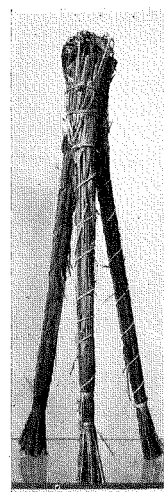

FIG. 9. SKOMAKARE AV VASS. HELS. NORD.
MUS. H. 588 MM.

göra i än högre grad än vad bilden här visar, om den varit utförd av vanlig halm i stället för den av styv vass bestående "julhalmen". Släktdraget med den rudbeckska bilden är ju även starkt framträdande hos den halländska juldockan, fig. 10. Här har emellertid stråna nere vid basen åtskiljts i tre delar och ombundits så, att det bildats liksom trenne ben. Detta förfaringssätt har än mera genomförts å den andra halländska julbocken eller "julagubben", fig. 11, som den även kallas. Å den dalsländska jultyppan, fig. 12, har mellanpartiet stadigt omlindats, på jultuppen ifrån Västergötland, fig. 13, och figuren ifrån Uppland, fig. 14, ha däremot benen flätats. Hårt omvirad med halm har hela sörmlandsskomakaren, fig. 15, blivit.

De trebenta halmfigurerna kallas än för jultupp och än för julbock, jultyppa och julagubbe. Men jultupp kan även

den med armar försedda dockan heta. Och benämningen "skomakarn" eller "skommarn", vilken titel flera figurer ståta med, tilldelas såväl två- som trebenta, ja även fyrbenta figurer liksom också människoliknande dockor. Namnet julgoppa, benämningen på den bohuslänska kvinnofiguren, gives även åt en del figurer i fågelform. Allt växlande namn på i grunden samma företeelse, och överallt företagas med dessa figurer de ovan nämnda gamla lekarna, vilka förekomma under olika namn såsom: "sticka skomakaren", "Skjuta dockan", "Ränna ut ögonen på dockan", "Peta ut ögonen på skomakaren", "Prella tyge", "Peta Job" och "Ta" eller "spänna juldockan", "Ta,,, "leka" eller "kasta jultuppen", "Kasta julbocken", "Ta julpyttan", "Ta fästmön" och så vidare.

Det var dock icke alltid en halmfigur, som kom till användning vid dessa lekar.

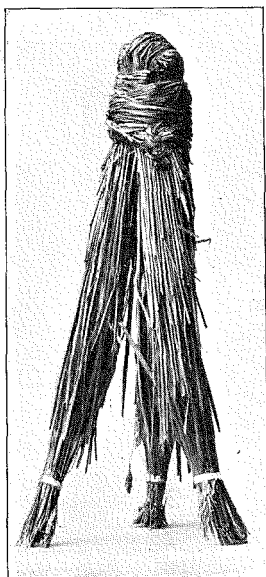

FIG. 10. JULBOCK. HALLAND. NORD. MUS. II. 40 CM.

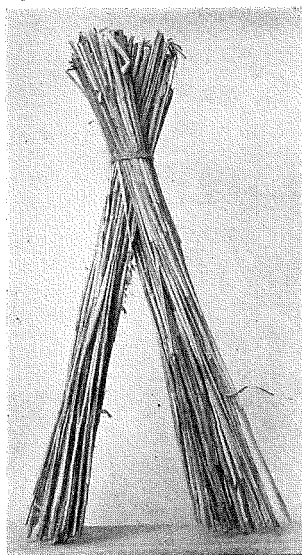

FIG. 11. JULAGUBBE. HALLAND. NORD. MUS. II. 445 MM.

När man petade ut ögat på skomakaren, togs sålunda ibland en butelj eller ett brinnande ljus på ett "ljusajärn" och till juletypa eller jultupp ett halmkors, en potatisstöt, toppmössa o. s. v. "Nu ska ni få se på roligt, nu ska jag ta jultuppan, brukade min far säga", berättar en 84-årig gumma. "Och så lade han sig på rygg på golvet och ställde en linborste ovanför huvudet, böjde benen bakåt och tog borsten med fötterna." När man "spelade fektor", skulle man med en eldgaffel stöta omkull "fektorn", som bestod av en "lusborste". Att ta jultuppan kallades det även när barnen roade sig med att skjuta en liten sko mellan sig i halmen, under det att en av dem skulle försöka ta reda på var den befann sig.²²

²² N. M.: Skåne. — L. Reimer; Bjuf, Skåne. — H. Sandberg; Dalsland. — L. Hagberg; Nätra, Ångermanland. — E. Ohlsson; Mangskog, Värmland. — N. Keyland.

När julen var slut, buros halmfigurerna ut, vanligen fingo de ligga till tjugondedagen, ty

"Sancte Knut

Då först lekes Juhlen uth,"

som det heter i en gammal visa från 1600-talet,²³ men därmed hade de likvisst ej förlorat all betydelse eller spelat ut sin roll, utan liksom halmkorset hängdes upp i stall och ladugård för att icke kreaturen skulle råka ut för något otyg, så fick dockan sin plats i ladugårdens takås för att ge tur.²⁴ En sista antydning om hennes ursprungligen stora betydelse som fruktbarhetsfetisch. Ty såsom sådan är det vi ha att betrakta halmdockan, vilken under julen erhöll den betydelsefulla platsen under bordet.

²³ K. Bibliotekets samlingar ss. ovan. Nr 48. Årg. 17.

²⁴ N. M.: Östervåla, Uppland. — L. Hagberg.

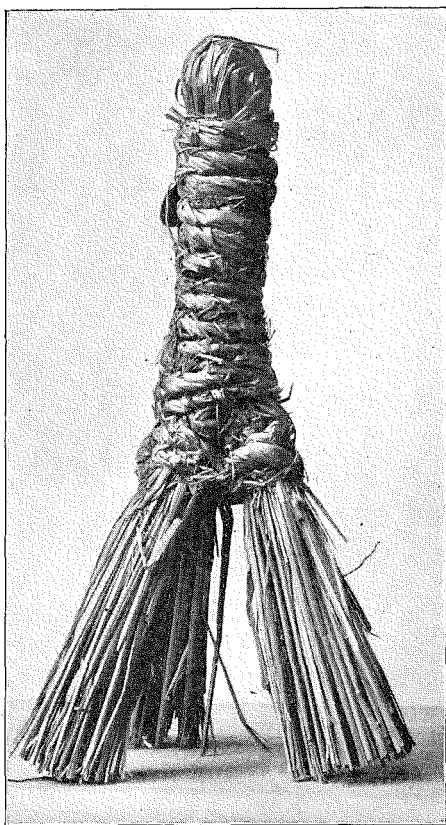

FIG. 12. JULKYPPA. DALSLAND. NORD. MUS.
H. 35 CM.

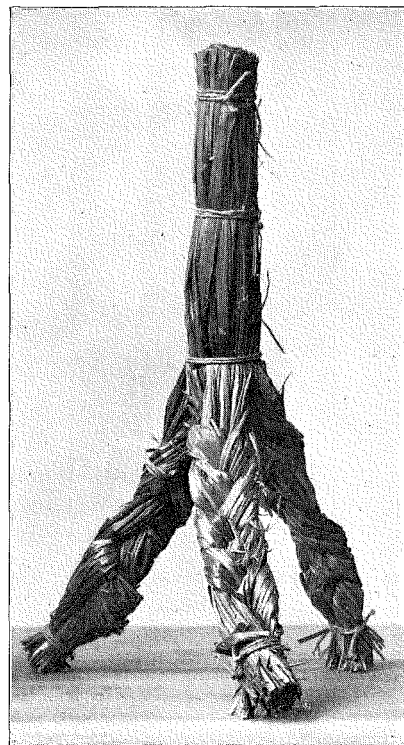

FIG. 13. JULTUPP. VÄSTERGÖTL. NORD. MUS.
H. 32 CM.

Platsen under julbordet har nämligen såväl hos oss som hos andra folk ansetts äga helighet och undergörande kraft. "Under julbordet var det också någonting, men vi fick aldrig riktigt reda på vad det var", yttrade en gång en gammal gubbe på tal härom. Huru mycket än barnen annars fingo rasa och tumla om i julhalmen, under bordet fingo de likväl aldrig leka.²⁵ Föll något om julkvällen ner under julbordet, fick det ej tagas

upp, utan skulle det ligga kvar till dagen därpå. Under julbordet ställdes om jultuppen drickat och havren, som hästen skulle ha juldagsmorgonen²⁶ liksom även litet utav varje av mat och dryck åt kreaturen. Ville man tillförsäkra sig god fiskelycka för det kommande året lades en gäddsnipa under julbordet.²⁷ Men i all synnerhet var det för den blivande skörden, som denna plats hade sin stora

²⁵ N. M.: Rone, Gotland. — N. Lithberg.

²⁶ N. M.: Östervåla, Uppland. — L. Hagberg.

²⁷ N. M.: Gotland. — N. Lithberg.

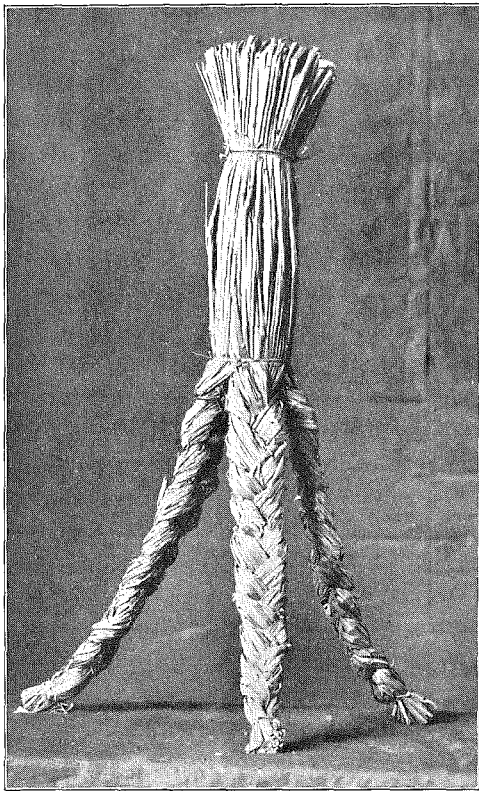

FIG. 14. HALMFIGUR. UPPL. NORD. MUS. H.
49 CM.

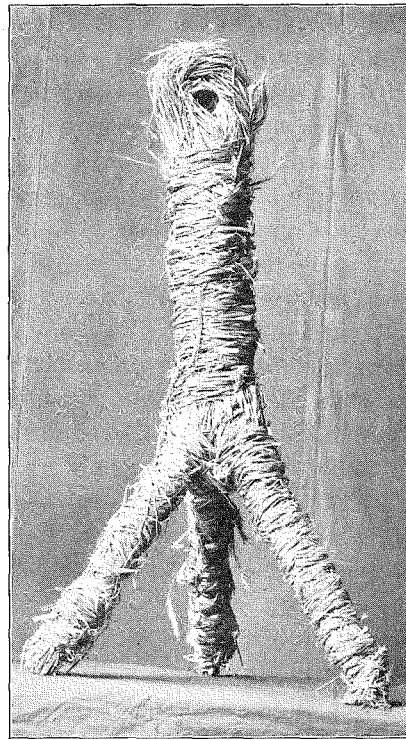

FIG. 15. SKOMAKARE. SÖDERMANL. NORD. MUS.
H. 78 CM.

betydelse. Sattes ett mått havre att stå där under julnatten, välsignades det kommande årets äring,²⁸ och julkvällen efter slutad måltid, eller väl vanligast juldagsmorgonen, skyndade man sig att titta under bordet för att ta varsel av de korn, som då till äventyrs där funnos, ty huru väl rensopat det än var under bordet, så hittades där vanligen alltid några sädeskorn. Och som dessa då voro skulle också årsväxten bli. Det brukades även läggas ett av halm flätat kors eller endast

tvenne halmstrån i kors, och de korn man då juldagsmorgonen där fann varslade om ifall det kommande året skulle bli ett "go-år" eller "svagår".²⁹ Det sättet prövas nog än i dag, men det fanns för övrigt även flera andra, genom vilka man kunde få förbud om årets skörd. Så brukade man kasta styva råghalmsstrån i taket, och så många strån som där fastnade, så många travar råg skulle man också få att tröska

²⁸ N. M.: Dalsland. — L. Hagberg.

²⁹ L. Hagberg: "Forna dagars jul i Bjuråker" i Fataburen 1919, s. 50; N. M.: Härjedalen. — N. Keyland; Medelpad och Jämtland. — Levi Johansson.

nästkommande år.³⁰ Liknande sed omtalas från ön Worms liksom även från Finland, där man brukade kasta julhalm upp mot taket mellan sparrarna och takbräderna med orden: "nu sår jag råg, korn" o. s. v. tills alla sädesslagen voro utsådda. Fastnade många strån däruppe varslade det om god gröda.³¹ Nere i Knäred i Halland plögade man, när kärven bars in, stöta den i golvet för att av de korn, som därvid föll ut, få varsel om vilket sädesslag som skulle bli ymnigast.³²

Den som julaftonen icke bredde sitt golv med julhalm hade icke att vänta sig någon äring av det kommande året, ty enligt folktron skulle det då bli ohell på grödan³³, och mycket noga var det som vi sett med halmens beskaffenhet och hur den breddes ut. Jämmt och fint skulle den ligga på stuggolvet liksom ett rågfält. Och vad som hände med halmen på golvet, det hände även sedan med säden på åkern. Tilltrasslades halmen, betydde det att fältet skulle bli oredigt vid skörden.³⁴ Föll sot i halmen, kom det svarta ax i rågen. Och så som man låg i julhalmen, rak eller krokig, sådan blev även säden följande sommar.³⁵

Julhalmen ansågs äga en välsignelsebringande inverkan. Lades av denna tillverkade kors på åkrarna, skyddades dessa mot förtrollning och blevo bördiga, och

bands den om fruktträden, blevo träden fruktsamma under det kommande året.³⁶ Brändes den i kålgården eller källandet kommo inga maskar dit.³⁷ Fingo hästarna av julhalmen första gången de om våren släpptes ut på bete, skulle de ej angripas av sjukdomar, och gavs den åt ligg-gässen, lyckades kläckningen så mycket bättre. Trettondagsaftonen skulle man med stor omsorg stoppa halm i alla gluggar på väggarna, ty "trettana aftan ska' en stoppa alla glugga me' gröd".³⁸ Ursprungligen var det det sista bandet eller de sist skördade stånden, som togos undan till julen. Den sista kärven tillmättes stor betydelse, blev den stor, var det ett tecken till att nästa års skörd skulle bli god. Den sista kärvens betydelse och innebörd har gjorts till föremål för ingående undersökningar. Främst härvidlag kommer den framstående tyske fornforskaren Mannhardt och efter honom engelsmannen Frazer.⁴⁰

Den sista kärven gjordes ofta större än de övriga, och brukade man därvid till och med binda in stenar för att få den riktigt stor och tung i akt och mening att skörden skulle lyckas så mycket bättre.⁴² Åt man av den sista kärven skulle även

³⁰ E. Fernow: Beskrifning öfver Wärmeland. B. I, Göteborg 1773, s. 260.

³¹ Russwurm Eibofolke II, s. 96 § 296; A. Alard: Anf. arb., s. 43.

³² M. Ysenius: "Julens firande i Halland" i Meddelanden från Nord. Museet 1888. Stockholm 1890, s. 15 f.

³³ G. Hylthén-Cavallius: Varend etc. II, s. 420.

³⁴ G. Niklander: "Fruktbarhetsriter hos svenskskarna i Finland" i Folkloristiska och etnografiska studier. Helsingfors 1916, s. 211.

³⁵ A. Allard: i Nyland IV, s. 43.

³⁶ Hylthén-Cavallius: Varend D. I, s. 292; Gasslander: Beskrifning om Svenska Allmogens Sinnelag, etc. Stockholm 1777, s. 23; N. M.: Södermanland. — G. Ericsson och Småland. — J. J. Törner.

³⁷ N. M.: Smålande. — J. J. Törner; Gräsmark, Värml. — N. Keyland.

³⁸ Per Nilsson i Espö: "Gamla seder och bruk bland allmogen i Vemmenhögens nd vid början af det 19:de seklet" i Samlingar till Skånes historia, Lund 1871, s. 85.

⁴⁰ W. Mannhardt: Mythologische Forschungen, Strassburg 1884; Wald- und Feldkult Berlin 1877; J. G. Frazer: The golden bough D. V., Vol. I, London 1912.

⁴² W. Mannhardt: Myth. Forsch. s. 324.

det framkalla lycka med sådden och en god skörd. Av mjölet från den sista kärven var det ock som julkakan bakades, vilken sparades till våren och då utdelades som kraftmedel åt såväl människor som djur, och i utsädet blandades även några korn från denna kärve. I Värmland har man av den sista kärven brukat förfärdiga små prydliga kvastar, vilka upphängdes å framväggen eller i högsätesvrån i stora rummet, där de fingo hänga till julkvällen, då en del under vissa ceremonier utdelades åt kreaturen, och de andra till föda åt fåglarna.⁴² På samma sätt sparades i Norge de två sista banden, som kallades för "Stödekallen", och vilka julaftonen hängdes upp till småfåglarna.⁴³ Av fågelneken har man även brukat att taga varsel, kappades fåglarna om att komma dit, blev året gott.

I Skåne har den sista kärven fått namn av "Ståtare" eller "Stådare" d. v. s. tiggare. Denna gjordes större än de övriga och försågs med flera band. Ibland hop-sattes den av tre till fyra kärvar bundna på en stång och ibland gav man människogestalt åt densamma i form av en gubbe. "Stådaren" kördes på sista lasset, som kallades "Suggan", vilket skulle köras hem så fort som möjligt.⁴⁴ Liknande bruk kunna anföras från flera håll, exempelvis Danmark, där den sista kärven benämndes "Stodder" (= tiggare).⁴⁵ Omformad i människogestalt och prydd med blommor och grönt fick den även heta Gammelmanden, Enkemanden, En-

kan, Havre- och rågkjärringen o. s. v. I Sachsen fick sista kärven formen av en kvinna, vilken fästad på en stång fördes hem på det sista lasset. Som stängen under färden hölls i ständig rörelse, såg det ut som om dockan vore levande.⁴⁶ Även i Ryssland fördes den till en kvinnlig figur ombildade sista kärven i triumf hem till gården,⁴⁷ och i trakten av Auxerre i Frankrike förfärdigades också av det sista bandet en kvinnoliknande med krona prydd figur benämnd Ceres, vilken alla bådo att hon måtte beskära ett fruktbart år.⁴⁸

En för den sista kärven i Tyskland bruklig benämning är Kornmoder (Kornmutter), och i Skottland har det varit mycket vanligt at av de sist skördade stånden förfärdiga en med band prydd docka, som benämndes "Jungfrun" (the Maiden) och i triumf fördes hem till gården, där den fick förbli upphängd på en vägg till nästa års skörd, då den ersattes av en ny. Ibland placerades den på en för alla synlig plats i köket under den måltid, som följde efter skördens avslutande, varefter den omsorgsfullt gömdes till julmorgonen, då den fördelades bland boskapen för att den skulle trivas under året. Även i dansen på skörde-festens kväll deltog "Jungfrun", i det att husmodern med henne på ryggen utförde en dans på den som danslokal tjänande logen.⁴⁹ Skördedockan, vilken som "Jungfrun" representerade den nya skörden, fick även namn av "Mormor" (Granny), "Gubben", "Gumman" (die Alte, der Alte, der alte Grossvater) o. s. v.

⁴² N. M.: Värmland. — N. Keyland.

⁴³ K. Bugge: "Norske høstskikke" i Festskrift till H. Feilberg, Stockholm 1911 s. 171.

⁴⁴ N. M.: Skåne. — T. Segerstedt.

⁴⁵ B. Olsen: Det sidste Neg. Danmarks Folke-minder. Nr 6 o. 9.

⁴⁶ Frazer: D. V., Vol. I, s. 134.

⁴⁷ Frazer: Anf. arb. D. V., Vol. I, s. 146.

⁴⁸ Frazer: D. V., Vol. I, s. 135.

⁴⁹ Frazer: D. V., Vol. I, s. 155 ff.

En ej blott i Europa allmänt utbredd tro har varit, att ett särskilt väsen inbor i sädesfältet och detta väsen troddes visa sig än i människo- och än i djurgestalt. När om våren under sädens blomningstid vinden sätter sädesstånden i en vaggande rörelse, har man allmänt i Europa brukat säga, att det är kornmodern som då går genom säden. Hos oss heter det i Värmland "Kornmora (Säfrua, Vetefrua) är här" eller "Kornmora är ute och knallar". Sädesanden kunde även uppträda i gestalt av en galt, bock, hare, get eller tupp o. s. v. Så sades det t. ex. att det var galten, som rusade genom säden.⁵⁰

Kornmoder (Kornmutter, Cornmother, la mère du blé) är en i Europa mycket vanlig benämning på det väsen eller den makt, som man tänkt sig innebo i sädesfältet, och som vid midnatt säges låta se sig i gestalten av den utav den sista kärven förfärdigade dockan. Kornmodern kommer säden att växa, men förtörnas hon, håller hon växtligheten tillbaka.⁵¹ Hon fångas i den sista kärven och föres i triumf hem till gården, där hon övervintrar, och med nästa års utsäde går hon åter till fältet för att till jorden meddela livskraft och vara verksam i det sådda kornet. Men vid skörden bli så sädesanden eller växtlighetsdämonen berövad sin egendom och göres till tiggare och får såsom sådan namn av Stådare, Skurkallen, den fattiga gumman o. s. v. För att emellertid inte göra honom alldeles utfattig lämnas ofta några sädesstrån kvar på fältet som ett slags offer.

⁵⁰ Frazer: D. V., Vol. I, s. 298.

⁵¹ Mannhardt: Myth. Forsch. s. 310.

Ej alltid låter sig dock sädesanden så lätt infångas i den sista kärven utan flyr undan än i mänsklig och än i djurgestalt, då den jagas och så till sist, när de sista sädesstånden skördas, finner sin död under skördemannens lä. Den gamla sädesanden dräpes för att nästa år åter uppstå i föryngrad gestalt. Ofta uppenbarar den sig i skepnad av en hare, än i dag heter det ju hos oss, att man vid skörden fångar haren.

Som vi sett har den sista kärven och av den förfärdigade figurer i forna tider tillmätts stor kraft och betydelse, och här anförda bruk tala för att det måste vara uråldriga föreställningar, som ligga till grund för alla dessa gamla sedvänjor — föreställningar från skiftande tider, vilka jämsides med varandra möta oss i ännu kvarlevande rester av en fordomtima åskådning. Våra förfäder trodde nämligen, att när ett sädesfält slogs, så flyttade sig den i säden inneboende makten eller växtlighetsdämonen undan allt efter som säden skars, till dess den var till finnandes i de sist skördade sädesstånden, i vilka man alltså hade sädens livskraft samlad, en koncentration av årets fruktbarhet.

Av den sista kärven, som ju i sig inneslöt sädesanden, det gamla årets livskraft och fruktbarhet, är det som julfigurerna ursprungligen bundits. Halmdockan torde sålunda en gång i tiden ha utgjort en personifikation av sädens livskraft, ett slags sädesguddomlighet, och de med henne företagna, ursprungligen rituella lekarna torde också en gång ha varit magiskt symboliska bruk, vilka iakttagits vid julen med avseende på årsväxtens återupplivande. När juldockan sköts

ihjäl, var det det gamla årets växtlighetsdämon som dödades för att lämna plats åt den nya, och när juldockan kastades har det måhända en gång i tiden varit

representanten för sädesguddomligheten, kornmodren som symboliskt slungades fram för att överföra det gångna årets fruktbarhet på det kommande.

NOTIS. DANSK FOLKEMUSEUM.

Genom en kunglig resolution av den 9 juni 1920 har Dansk Folkemuseum från och med den 1 juli 1920 övertagits av den danska staten. Det har ställts under Nationalmuseets andra avdelning med bibehållande av sitt namn och av en viss självständighet. I samband med detta har museets högt förtjänte grundläggare och mångåriga chef direktör Bernhard Olsen avgått. Museets högsta ledning har uppdragits åt direktören för Nationalmuseets anden avdelning, fil. dr. M. Markeprang, och de löpande ärendena skötas av museets inspektör Jörgen Olrik.

Museets ekonomi och dess personals ekonomiska läge ha genom dessa anordningar blivit konsoliderade. Som en följd av detta kommer museet sannolikt att kunna företaga alltfler planmässiga undersökningar av almogens materiella kultur, som hitintills svag ekonomi och få arbetskrafter icke möjliggjort. Redan i fjol kunde man redan börja att taga itu med sådana undersökningar, i det museet på 1919—20 års budget erhöll ett anslag på 2,500 kr. att utgå under fem år till forskning om folkdräkter och allmogens vävnader. Från den 1 april 1919 anställdes härför som underinspektör vid museet fröken Elna Mygdal, som tidigare på egen hand ägnat sin tid och intresse åt dylika undersökningar.

Under de båda nu gångna åren har fröken Mygdal berest olika delar av Själland och närgränsande öar för att insamla upplysningar om folkdräkter samt för att komplettera museets samlingar genom nya förvärv. Likaledes komma de under resorna tagna fotografierna och anteckningarna att införlivas med museets arkiv.

Sommaren 1920 har arkitekten H. Zangenberg i Sorö, som likaledes för egen räkning under senare år företagit uppmätningar och undersökningar av gamla själländska gårdar, haft i uppdrag från museet att beresa trakten kring Viborg—Randers för att mäta och fotografera gamla bondgårdar och andra byggnader. Museet hyser den förhoppningen att bli i tillfälle att få fast anställa honom.

Ehuru det icke för närvarande med tillgängliga små medel och den fåtaliga personalen i museets tjänst kan tänkas gå att systematiskt undersöka hela Danmark socken efter socken, lyckas museet i alla händelser genom de nu började undersökningarna i sådana trakter av landet, där man på förhand vetat, att man skulle kunna ernå vissa resultat, att rädda viktigt kulturhistoriskt material från undergång — just sådant, som eljest är av det slag, att det i våra dagar försvinner med en otrolig hastighet.

DANSKE BYGDEGRÆNDSER.

FOREDRAG VED NORDISKE FOLKELIVSFORSKERES MØDE I STOCKHOLM AUGUST 1920.

AV

THORKILD GRAVLUND.

Den Fremmede, der kommer til Danmark, vil straks se, at her er gode Landeveje. Det bakkede, jævne Land har et stærkt udviklet Vejnæt. Men hvad den Fremmede ikke ser — knapt ser vi det selv — er, at vi har et ligesaa udviklet etnologisk Grændsenæt spændt over Landet.

Man ved, at vi har Sogne- og Herredsskel, som er meget gamle — foruden Amtsskel, som er nyere — men er dette andet end rent administrative Inddelinger? Kan man i Danmarks samfærdsrige Land tænke sig, at disse Skelgrøfter og Gærder, Aaer og Bakker, danner Skel af folkelig, etnologisk Værdi?

Landet ligger vidt synligt aabent.

Af Fortidens Folkeskel er her kun lidt tilbage. Ingen vejløse ødemarker. ingen vilde Skovstrækninger. Vore skillende Bjerge er kun smaa Højdeøer i Slettelandet.

Af Fortidens særprægende Folkeskikke har vi tabt saare meget i det sidste Hundredaar.

Ved Markfællesskabets Ophævelse gik i Danmark et fint udviklet, folkeligt Selvstyre tabt og hvad dermed fulgte af gam-

mel Kultur. Og gennem den stærkt stigende Oplysning er Bonden ofte bleven revet ud af sin aarhundredgamle Dannelesform og over i en ret tilfældig pædagogisk Halvdannelse. Saa har man ment, at de Folkeforskelligheder, der i Ly af Sogneskel vistnok engang fandtes, med sære Skikke og Dragter, nu er lykkeligt overvundne af Civilisationen og Oplysningen.

Hvis dette var sandt, som det er tænkt og sagt, vilde Folket som Folk være gaaet tilgrunde. For intet Folk lever alene paa Oplysning. Et Folk er ingen Skole.

Men nu er det klarligt, at det danske Folk virkelig lever som Folk og udfolder et særpræget Kulturliv. Saa maa man følgeret slutte, at her ikke er Tale om en moderniseret, sammenbanket Oplysningsmasse, men om en individuelt sammenstemt Nationalitet.

Det vil sige, at Typeforskellene, Bygdegrændserne trods alt skal være at finde.

Vi er i Danmark bleven nødt til at finde dem for at hævde en folkelig Kul-

tur. Vi kan ikke undvære dem, hverken i vor Digtning eller i vort folkelige Liv.

Danmark er et ældgammelt Kulturland med aartusinders Folkeæt i Live. Deraf følger et stærkt Krav til folkelig Vidén. Kravet stilles ikke højlydt. Men jo ældre et Folk er som nationalt Hele, jo mere det har gennemvandret af Tid og gennemgaaet af Brydninger, des stærkere er ogsaa dets indre Trang til at finde sig selv i de bærende Linjer.

Etnologien bliver her en Naturfølelse, en Naturdrift.

Har Danmark mistet gamle folketyperiske Skel ved Opdyrkning, ved at mindske Skovene, udtørre Vigene, gøre Enge og Moser farbare — saa har vi dog stadig helt og fuldt de gamle Vandskel mellem Landsdelene.

Der er Hav mellem Sjælland og Jylland, Fyen, Lolland og Falster og Bornholm. Og der hører Hundreder af Smaaøer til Danmark.

Disse Skellelinjer kommer vi aldrig fra. De kan findes i hele vort Aaandsliv, og gennem alt vort Folkeliv gaar deres Særpræg.

Det gaar undertiden saa vidt, at vi knapt forstaar hverandre. Det hænder ikke blot i gamle Vendinger og Maalord, men i moderne Avislæsen.

Naar den jyske Bonde kommer til Sjælland, undrer det ham, at Bønderne her annoncerer deres Kvæg tilsalg. Saaden gør man ikke i Jylland. Der tar man til Marked for at købe og sælge. Öboen — særlig maaske Sjællænderen — sidder hjemme og sætter et Avertissement i Avisen.

Saa læser Jyden det i den sjællandske Avis.

Der staar: Tre Gylte ifar er tilsalg hos Peder Jensen i Snekkerup.

Hvad er det, siger Jyden: "Gylte ifar"? Gylte ifar er drægtige Ungsøer.

Saaledes hænder det, at Sjællændere og Jyder ikke forstaar hinandens Aviser. Men Vanskelighederne overvindes altid, som de er bleven det altid. Og Jyden har aldrig svært ved at købe Gylte ifar og mere hos Sjællænderen.

Jyden er Opdrætteren, Sjællænderen Jordbrugeren i vort Landvæsen. Fynboen er begge Dele. Jyden er Naturkraften, Sjællænderen Ordenssansen (Stilfølelsen) i vort Folkeliv. Fynboen konkurrerer, kappes med begge.

Lollændere og Falstringer mærker vi noget mindre til i Samfundslivet. Det er med dem som med vor Stamme i Sønderjylland, der har haft en vis Trang til at hvile i sig selv: som en Vold for Landet, hvad disse tre Landsdele jo ogsaa er.

Over Storebælt, det fire Mil brede Vand med den stærke Strøm, er de stærkeste Forskelligheder spændt.

Jydens handingskraftige, naturfølende og i Dybden religiøse Sind staar overfor Sjællænderens hjemmekære, ordenselskende og lavsfølende Sind. De mødes. De strides maaske. Men de sløver og trætter aldrig hinanden. De udfylder hinanden. Der er ældgammel, folkelig Dragning mellem disse Kyster — ja, mellem alle danske Kyster.

Men Forskellighederne glipper aldrig.

Og disse dybe Forskelligheder, sammenstemte som Toner i et Instrument, nationalstemte, giver sig efter psykologiske Love ogsaa tilkende indenfor Landsdelene, ja, indenfor de snævrere Kredse.

Der skabes Bygder.

Danmark er skabt over national Brydning. Hvert eneste Sogn, ja, hver eneste By i Danmark, er præget deraf og frembringer national Brydning i sig selv og overfor sine Omgivelser.

Der ligger to Landsbyer Side om Side paa Sjællands fede Jord: Helsing og Dalby. "Ingerne" i Helsing har sikkert fra de ældste Tider haft en egen Stilling overfor "By"-boerne i Dalby. Maaske har Byboerne trængt sig ind paa Ingernes Stammefelt. Helsingerne ser ikke op til Dalbyerne. Ingerne er et splidagtigt Folkefærd, fuld af Brydning, Byboerne er samholdende og stille Folk. Da de folkelige Vækkelser kom, stillede Ingerne sig ofte paa Grundtviganismens, de glade Kristnes, Side, mens Byboerne tog imod Pietismen. Ske hvad der vil, de skal nok staa paa hver sin Side af Skellet, det gamle Dige, der strakte sig en Mil gennem Sognet. Nutids Landbrug har jævnet meget af den gamle Vold, men helt ude i Udmarken ved Vigen er der dog endnu en Rest af Gærdet tilbage. Det gaar ned igennem en Slugt i Klinten, Hals Klint hedder den: Helsingernes Klint maaske. Men det halve af Halskint tilhører nu efter Markskellet Dalby.

Der fortælles i Sagnet, at der stod et Slag i denne Slugt, Hulvejen kaldet. De kæmpende stredes over Gærdet.

Hvem var de kæmpende? Det var Danskere og Svenskere. Ikke ringere end to Nationer. Noget Slag kan der ikke være utkæmpet i den smalle Kløft over Markgærdet. Og har der paa Egnen fundet Smaakampe Sted under en Krig, er det ret mærkeligt, at man netop har udvalgt det mest afsides liggende By-skel.

Sagnet maa vel snarere henvises til den nationale Brydning mellem Byerne, hvor Dalby muligen har tilegnet sig et Stykke Helsingejord.

Det sikre, det "historiske" i Sagnet er et nationaltfølt Skel — udtrykt i Danskeres og Svenskeres Kamp — om de to Byer i samme Sogn. Disse to Byer har nationaliseret sig og skabt den Folkebrydning, der overalt er Nationens Udtryk.

Gaar vi nu ud til Sognegrændserne, Helsing Sogns Grændser, træffer vi ingen Kampfront. Men vi finder en anden Slags Grændse, det er en lille, ubetydelig Bæk. Her kaster Fiskehandleren de Fisk, han ikke fik solgt udensogns, naar han vender tilbage. Han fører ikke Fisken hjem igen, men slænger den i Sogneskallets Bæk, offerer dem. Han siger, at han solgte dem til en Mand, der hedder Kendebæk. Saa ved vi hvad der er sket. Denne Grænse mod Drösselbjerg Sogn maa finde en mytisk — ikke en historisk — Forklaring.

Paa Grændsen til Gørlev Sogn ligger "Klemmehuset", Huset i Klemme mellem Sognene. Dær spøgede det. En eller anden Ugærning har fundet Sted. Selvmordere blev stundom jordede paa Skellene.

Der kan opstilles en fjerde Grændse. Halvøen Reersø, der ligger udenfor Sognets Fastland, er fra gammel Tid uvenlig stemt overfor Dalbyerne og kun lidet i Slægt med denne nærmeste By — derimod venligere stemt overfor Helsingerne, den fjernere By, og mere indgiftet med denne.

Vi har saaledes i dette Sogn fire Grændsetyper, den historisk følte Grændse mellem to Byer — Mytegrænsen mod det ene Sogn — Klemmehusets Genfærds-

vej mod det andet Sogn — og den folkelig følte (Sympati og Antipati) Grændse mellem Halvøen og Landet.

Efter Sognegrænsen kommer Herredsgrænsen. Sognet og Herredet er ældgamle, baade retslige og kirkelige Tingkredse. Der er Sognestævne (Kirkestævne) som Herredstinget og Bystævnet. Her bunder Folkets oprindelige Selvstyre.

Herredsgrænsen gives Udtryk paa flere Maader.

Stævns Herred paa Sjælland grændser mod Øst og Syd till Østersøen, mod Vest og Nordvest skilles Herredet fra Sjælland ved Tryggevælde Aa. Den skiller skarpt mellem Skovboerne i Bjæverskov Herred og Stævnsbakkerne i Stævns Herred.

Nu er Tryggevælde Aa ingenlunde farbar for Skibe, men den skal have været det i fordums Tid.

Vikingerne varpede sig op ad Aaen til Varpelev. Deraf fik den By Navn. Er det ikke sikkert, saa er dog Meningen den, at Fjender har her været. Men Vikingerne blev standset af de underjordiske i Rosteds Høj. De underjordiske stred imod Landets Fjender her som andetsteds.

Skellet er mytisk.

Engang maa Vikingerne alligevel være naaet længere opad Aaen, for det fortælles, at de sejlede lige til Smerup. Dær var bygget en Kirke. — Og saa forstaar man, at de underjordiske havde ikke Magten længere.

Kirken skulde egentlig været bygget i Thorøje, men der rev Trolde Bygværket omkuld, saa Kirken maatte rejses i Smerup.

Men nu kom Vikingerne og vilde "skyde" Kirken ned.

En anden Magt end Trolde hindrede det.

Der lød en Røst fra Kirketaarnet. En Røst! Og Vikingskibet sank. Her stred den hvide Krist, de underjordiske bruger ikke Røster.

Saaledes er Sagnet opfattet historisk i Forhold til Kirken.

Men nu kom der et Skib sejlede med kristne Søfolk. De bad om Lov til at gaa i Kirke i Smerup. Skipperen, den Hedning, nægtede dem det. Saaledes skete der en Ugærning, og Ulykken fulgte straks. Skibet sank. De stakkels kristne Søfolk maatte dø for Ugærningens Skyld.

Her er Sagnet grundet i kristelig Moral.

Tryggevælde Aa skiller mellem to Folketyper og Folkøkulturer. Hvor Aaen er bredest, er der ringe Samfærd over den, og Folket kender kun lidt til hinanden. Stævnsbakkerne i Strøby kender ikke Skovboerne i Taarnby paa den anden Side Aaen.

De velhavende, kulturdygtige Stævnsbakker staar selvfølgelig overfor de materielt og aandeligt mindre fremskredne Skovboer. Deres Kulturer var forskellige.

Over Herredsgrænsen kommer vi til den gamle Syssegrændse, der navnlig er fastholdt i Jylland, og som følger de gamle Herredsskel, i Modsætning til vore Folketingsvalgkredse.

Syslerne er smaa Folkedømmer, rejst paa Herreders og Sognes Grund til Rejsning af det Rige, der skulde samle vor mægtige Oldtidskultur og føre den frem gennem Tiderne, som sket er.

Syslerne er smaa Folkedømmer. Vi har Vendelboer, Sallingboer, Harboer og Himmerboer og Ommerboer og flere.

Ommersyssel og Aabosyssel skilles af Randersfjord. Og Randers er den store Markedsby, den danske By hvortil de fleste Landeveje fører.

Ommerboerne kaldes Narboer. Syd for Fjorden kaldes Folkene Sønderboer. De havde kun Malmknapper i Trøjen, mens Narboerne gik med Sølvknapper (indtil for faa Aar siden). Narboerne er tunge, formstive og gammelvelstillede Folk. Sønderboerne nær Fjorden er livligere, mere formløse, vittigere, mindre gammel-dags solide.

Nu gaar ingen af dem med Nationaldragt. Men de kender dog hinanden paa Skikkelse, selv om de ikke er personlig kendt. Paa Randers Marked skal det kunne ses, om en Mænd er Narbo. Det viser sig i hele hans Gang, hans Fremskriden, i hans Rejsning.

Folketyperne har nationaliseret sig overfor hinanden, saa deres ydre Personlighed, meget mere deres indre, er gennemtrængt deraf.

De har ikke taget, det næste Skridt fuldtud og staaet i Samfærd, i sjæleligt Samspil, Kulturbrydning, Indgifte med hinanden.

Hvis man havde kunnet gøre det og dog fastholdt Modsætningen, vilde det, mener jeg, have givet sig stærkere Udslag i dansk Rigskultur. Paa den Maade bliver nemlig vor Rigskultur til: Ved Samspil mellem samstemte Modsætninger. Deri har den sin Dybde og Inderlighed. Deraf vel ogsaa stundom sin Snæverhed.

Narboer og Sønderboer frigjorde sig ikke overfor hinanden i frugtbar Aandskultur, men de skabte i deres Brydning en af Danmarks mærkeligste Byer, Randers, Markedsbyen, det store Vurderings-

stævne for Dyreavl, fra Hingsten til Pattegrisen. Randers er som Køge og mange andre danske Købstæder lagt netop som Centret for folketyrisk Brydning.

— — —

Grændser for Bymarker, Sogne, Herreder og Sysler giver ikke hele vort Grændsenæt. Vi har Bygdeskel, som ikke altid falder sammen med de gamle Inddelinger, og som maaske dog er lige saa gamle.

Hvad er Bygd paa Dansk? I Kong Eriks sjællandske Lov er Bygden den Egn, hvor en Mand kan skaffe Borgen for sig, hvor han kan finde Hjemstavnsvidner som Mand i Lavet.

Herudfra har jeg stillet det Spørgsmaal hist og her i Landet: Hvor vidt omkring er I, — eller var de gamle Bønder — kendt af alle og med alle bosiddende Folk?

Svaret har lydt noget forskelligt. Sine Steder nævnes Sognet som det almenkendte. Andre Steder er man folkekendt over flere Sogne. Det hænder nok ogsaa, at Sognet er for stort.

Vi kommer herfra ind paa Spørgsmaal om gammelt Samhold eller gammelt Nag mellem Byerne. Indenfor Bygden kan man tage Giftermaal. Men der er Byer, som sjældent gifter sig sammen.

Der er Byer man ser op til, og Byer man er jævnstillet med, Byer man leer af, og Byer man hader eller foragter. Paa den Vis drages der nye Skel i Landkortet, de kan følge den gamle, statsadministrative Inddeling, men de kan som sagt ogsaa fravige den med gammel Ret. Da bliver vi nødt til at fastholde Bygden som etnologisk Begreb.

Midt inde i Sjælland ligger Aversi i Tybjerg Herred, men skyer sine Herredsfæller og slutter sig til Ringsted Herreds Folk i Byerne Testrup og Skulderløse. Mellem disse Byer blev der Andelsforetagender, og ved et Andelsmøde udtalte en Aversi Bonde, at de tre Byer, Aversi, Testrup og Skulderløse, de skulde staa sammen som: de tre nordiske Riger. Det var den gammeldags Bondes Udtryk for et stort Viljessamhold, en Bygd.

Billedet, de tre Riger, Skandinavismen, for de tre Landsbyer er ikke uden Komik, men det er ingenlunde uheldigt valgt. Bygden ejer en vis Komik over sig, ligesom den ejer det fineste Vid i sin Samfærd. Naar unge Bønder svigter deres Bydegrændser, har de ogsaa mistet deres Lune. Hvor Folkeopdragelsen har virket skrappt, findes intet Bondevid og Folkelune. Det skal *altid* træffes — desværre er Reglen saare stærk — udenfor Skolekredse og inde i Bydekredse.

I Aversi, Testrup og Skulderløse: de tre nordiske Riger, dær er Bondelune.

Bygden kan ifølge Kong Eriks sjællandske Lov fastsættes efter Folkekendning. Men der er ogsaa andre Kendetegn.

Af Folkeminderne vil der kunne udskilles en Gruppe Bydesagn. Til disse kan regnes de forud nævnte fra Sogne og Herredsskel.

Der er et Ö-Sagn, hvor Jættekvinden, der bor paa Öen, vil bygge Bro over til sin Elsker inde i Landet. Hun tager Grus og Sten i sit Forklæde, men Forklædespændet brister, og Broen bliver kun til et Rev, der gaar ud fra Öen.

Sagnet er almindeligt i Danmark. Det er rent mytisk, og jeg tænker mig det henført til Gefionsagnet eller snarere

Gefionsagnet hertil: Öen personificeret i en kvindelig Guddom. Gefion pløjer Sjælland ud af Mælaren. Man kan lægge Mærke til, at i disse og liknende Sagn bor Jættekvinden som Regel paa Öen og Jætten paa Landjorden. Sagnets folkelige Tydning er Dragningen mod Landet. Her kunde bygges Bro. For Öen hører til Bygden.

I andre Former af Sagnet er Jættekvinden vred paa sin Elsker og kaster Sten efter ham. Eller Kæmper kaster Sten mod hinanden, og Stenene vises, hvor de er faldet, med Mærker af Kæmpefingre (Oldtidens "skaalformede Fordybninger").

Det kunde tyde paa en Kampgrændse. Men Kæmperne faar med Tiden andet at tænke paa end at kæmpe indbyrdes. De faar en fælles Fjende i Kirkerne.

Kirken bygges. Jætten kaster Sten efter den. Rammer den aldrig, men Stenene vises rundt om i Landet.

Ogsaa her vil Bydegrændser muligt kunne spores.

Et meget almindeligt Sagn fortæller, at hvor Kirken tænktes bygget, rev Trolldene Murværket ned, indtil man flyttede det hen, hvor Kirken nu staar, og hvor Trolldene — af en eller anden Grund — har maattet lade den staa.

Her kunde ogsaa tænkes at være Bydeskkel, omend de nu vanskeligt lader sig paavise. Gemmes der ikke et Minde om Kampe mellem Gudehov og Kristkirke, indtil Kirken flyttes over i en anden Bygd fra Thorshøj til Smerup, hvortil Gudehovets Vætter ikke kan naa. Thi deres Magt rækker aldrig ud over deres Bygd. Indenfor denne kan de hæve store Sten, men de kan lige saa lidt knuse

Kirker i en anden Stavn, som de kan bygge Bro til Land. De er stavnsbundne.

Endnu stærkere end i Bro-, Stenkast- og Kirkesagn tegnes Bygden i Remser, hvoraf vi har en Mængde.

Saaledes lyder en almindelig, sjællandsk Remse:

Fakse er en stor Stad, i Hovby har de kun lidt Mad.

Tystrup ligger i en Hule, i Jyderup har de ikke en Smule.

Det er en Bygd, der fremlægges for os i sin Skatteevne og Forsvarsmulighed (hvor Byen er en Hule eller Banke). Det kunde vist have Betydning for kongeligt Gæsteri i Landet.

Paa Jysk er Formlen helt anderledes. Som i Narboernes Remse:

Hald staar for Fald, Linde staar paa Pinde, Lem staar paa Søm. Bovsebrok i Støvring, Flagrehat i Mellerup.

Byerne tegnes efter deres Velstand, Hald staar for Fald: usikkert. Linde paa Pinde: vaklende. Lem paa Søm: broddet til at staa paa Isen, altsaa sikkert og trygt. — De mindre velagtede Byer faar Ögenavne: — Bovsebrok og Flagrehat.

Den Slags Remser gaar Landet over, holder sig dog helst ved Kysterne, ad de gamle Strandveje, som forhen brugtes, eller langs Grændser i Landets Indre. Det synes som Remserne tegnede gamle Færdselsveje, og at de kan være fremstaaet i Tider, hvor Statsmagten søgte Gæsteri ude i Folket. Men disse Færdselsveje er vist ofte Bydegrændser. Eller hvor Remsen er lang, tegnes hele Bygden.

Bydegrændsen er nu draget efter folkeligt Samhørsforhold, ifølge Sjællands gamle Provinslov, hvor Mand søger

Borgen i Bygd, dernæst efter en Gruppe Bygdesagn og endelig efter Remsernes Færdselslinjer.

Er der saa ikke mere at spørge om, naar vi vil kende vor etnologiske Inddeling?

Jo, der er langt endnu, inden vi faar "Ledet i Lave".

Vi maa søge at samle ikke blot alle Byremserne, men alle de stedlige Ord-sprog og Talemaader, hvoraf vi har Mængder.

Vi maa søge alle Oplysninger om det gamle Lavsvæsen fra Bøndernes Fællesskab. Der sidder endnu meget tilbage.

1) Havde man Oldermænd i Byen? spørger vi. 2) Og hvilken Tid paa Aaret skiftedes Oldermænd ved det store Lavsgilde. Var det Mortensdag, Kyndelmisse eller en anden Dag? 3) Brugte man Horntuden, Trommeslag, Budstikke sendt omkring eller almindelig Tilsigen eller Raaben paa Gade for at sammenkalde til Stævne? 4) Og hvorledes sattes Stævnet, under aaben Himmel eller i Oldermændsstuen? 5) Hvilke Vedtægter fulgte man i Lavet? — 6) Derefter maa vi vide noget om Gildelavet, der ikke altid er eet med Bylavet. Gildelavet kan strække sig udover Bygrændsen, men kan ogsaa sætte Grændsen inde i Byen. — 7) Hvilke Gildeskikke er særegne og viser Forskelle mellem Byerne i Brudfærd og Jordefærd. — 8) Hvor gaar de gamle Kirke- og Købstadveje, som tegner Linjer i Bygd. Særegne Bedesteder findes, hvorfra Ligkisten skal bæres (ikke køres) til Graven, eller hvor Bønder holdt Hvil, naar de drog afby. — Vi spørger videre: 9) Hvilken Folkefest var særlig yndet: Blusbrændingen St. Hansdag eller Volborgs-

dag, eller Midsommerfest (Lolland), Majfest (Smaaøerne). Fejredes særligt Vintergilder eller Vaarfester. Julegilde, Fastelavnsgilde — eller Midsommerfest og Kildefester? 10) Vi gaar over til arcaologiske Æmner og spørger om Forskelle i Nationaldragter, særligt i Kvindernes Hovedtøj. 11) Vi spørger om Byggeskikke og Husstel, Arbejdsmaader. 12) Ja, vi viger ikke tilbage fra at spørge om Oldtidsfund. Hvilken Begravelsesmaade har givet Bygden Særpræg? Dyssen eller Jættestuen, Urnehøjen eller Jernaldergraven.

Vi kan ikke se bort fra, at Folket er formet i Oldtidens Digel. Oldtiden er umistelig.

Undersøgelser af Folkemaal, Stednavnsforskning og Studiet af Udskiftningsforhold vil ogsaa bringe sine nye Linjer til vort Landkort.

Naar man forsøger at skitsere et Hjemstavnskort, et Bygdekort, ser man snart, hvor langt der er tilbage, før vi kan faa vore Lav, vore gamle Veje og Skel afmærket. Men det etnologiske Materiale er stadig tilstede. Faas det ikke paa én Maade, saa faas det paa en anden. Helt ind i det moderne Folkeliv kan vi drage Linjerne.

Hvor har Pietismen, og hvor har Grundtviganismen faaet Tag? — Hvilke Byer slutter sig sammen om Forsamlingshuse, og hvilke er det helt umuligt at enes om at høre paa Foredrag? Nogle Byer danner Andelsforetagender sammen. Andre staar hver for sig. Nationaldragterne er nu saa godt som forsvundne, men Bonden er ikke forsvunden.

Skal vi have et virkeligt Danmarkskort, maa vi ikke som nu nøjes med at trække

alle Færdselsvejene op: Vi maa have Bygdeskellene med.

Vejene er Landets Aarenæt, her pulserer Blodet. Men Bygdegrænserne er Landets Nervesystem, her sidder Viljerne, de ubevidste Viljer.

Disse Nerveviljer har deres Bevidsthed i Nationsfølelsen.

Paa Svensk hedder det Nationalkänsla. Jeg har altid misundt Svensken det Ord "Känsla". Følelse, det er ligesom noget ubestemt, ud i det blaa. Men Känsla lyder af at kende. Det synes mig at udtrykke Følelsen hvilende paa Kending. Nationalfølelsen i de nordiske Lande kan føre til Nationalkending.

Nationalkending er ikke den ubeherskede Patriotisme, men en etnologisk Bevidsthed i Slægt med den oprindelige Fødelandshu: Bygdeviljen. Men denne redelige etnologiske Bevidsthed om Folkets Konturer og Landets Grænser er ikke stærk hos os mere.

Ikke stærk hos Dansken som hos Norsken og Svensken, hvor den gamle Landsinddeling staar vel ved Magt. Men naar Dansken er svækket i etnologisk Bevidsthed, søger vi Aarsagen dertil i, at vor etnologiske Bevidsthedsgrænse blev skilt fra os...

I Tusinde Aar var Danmark Nordens Grændsevagt mod Syd. Havde der ikke været rejst en Vold, havde der vist intet Norden været.

Vor Oldtidsæt, vor Folkeadel, vilde været gaaet under i fremmed Indvandring, i Folkevandringer og senere i Germanisme. Det skete ikke. Vi har Grund til — i Modsætning til andre Folkeslag — at føle os trygge i at nordisk Nationalitet

— og nordisk national Individualisering — har sin Rod i vor Oldtid.

Men Dannevirkegrænsen, som Dansken værgede i tusinde Aar, blev slaaet os af Hænde for et Halvthundredaar siden. Da var det ikke et tomt, administrativt Skel, men en livfyldt, etnologisk Folkegrændse, vi mistede, skønt den umistelig er.

Naar den etnologiske Landgrændse gaar fra os — naar den Racegrændse, som Norden har staaet fast paa gennem tredive Slægtled og mere, mistes — saa er et nationalt Bevidsthedscentrum borte. Det nationale Nervesystem maatte slappes, Bygdegrændserne virke slapt og mat. Det er en folkepsykologisk Følge af Nederlaget i 64.

Finder man herefter undertiden et sært Virvar i Danmark, en vis Mangel paa Omtanke og Samhu, saa maa Grunden søges i Slappelse ved etnologisk Afstumpethed, i Savnet af Slægternes nationale Bevidsthedscentrum, den etnologiske, oldstrategiske Grændse.

Konfusionen, som vi stundom lider af, kan nemlig ikke søges i Folkekarakteren selv. Her er Ro, Taalmod og kølig Kløgt overvejende. Og en vidunderlig Samstemthed, det modsatte af Konfusion, er opnaaet gennem Folketypernes Samspil i Aartusinder. Vi hader Konfusionen. Den er ikke vor. Men vi har den.

Nu har Danmark faaet sin Statsgrændse flyttet nogle Mil mod Syd. Om den er politisk holdbar vil Tiden vise. Det ligger udenfor Æmnet her. Men etnologisk maa den siges at være: *værdiløs*.

Denne Grændse hviler paa et Etnologien ubrugbart Materiale: Tallene. — Antropologien, men aldrig Etnologien,

virker med Tal. Om der i et givet Øjeblik afgives 40 eller 60 % Stemmer for opagiteret Patriotisme efter en vis Valgeometri, er os aldeles ligegyldigt. Vi spørger ikke om, hvor tit et Sagn fortæles, men om det findes. Vi spørger ikke Folk om, hvad de efter Propaganda og Skole mener sig at være — dette er for os et latterligt Spørgsmaal, men vi søger at se, hvad de er.

Sønderjylland er Danskens Æt i Oldtidskultur, i Stednavne, i Folkemaal, i hjemgroet Slægt, gennem hele Historien, indtil den etnologiske Grændse Slien—Dannevirke. Dette er ikke den historiske Statsgrændse, den gaar sønden for, men det er Folkeskellet. Det er vor store Bygdegrænse: Rigsbygdgrænsen.

Nord for Dannevirke har vi den danske Bondegaardstype med Folk for sig og Fæ for sig.

Syd for i Holsten findes den sachsiske Gaard, enlænget med Folk og Fæ i samme Rum.

Den Danske Gaard har en Husholdning, der binder Kvinden til Hjemmet. I den holstenske Gaard er der lidet Arbejde for Kvinden indendørs, hun henvises til Markarbejde. Deraf fremstaar vidt forskellige Kvindetyper. Og det er altid Kvinde-typen, der dybest præger Bygden, ligesom det er den kvindelige Nationaldragt, særlig Hovedtøjet, der giver de fineste Forskelle hos os.

Nord for Dannevirke svinges Plejlen tilhøjre over Hovedet, Syd for svinger de den tilvenstre. De tærsker Kvindeslag, siger Danskerne — maaske med Hensyn til, at Kvinderne har tærsket Korn. Kvindeslag er kejthaandet.

Iøvrigt kender Danskerne og Holsterne intet til hinanden. De gaar ikke over Grændsen. De kan intet have sammen. Slesvigholstenismen er etnologisk det mest umulige Projekt, der findes.

Friserne mod Vest hader Ditmarskerne Syd for Ejderen, og Angelboerne mod Øst, som har Skyld for aldrig at sige deres Mening, holder sig helt fra Holsterne uden at give Grunde. Midt i Landet ligger Lusangel, det magre Angel, og Højderyggen, hvor der endnu tales Dansk: et Folkemaal, der kaldes spottende Kartoffeldansk. Med tysk Kirkesprog i snart fire Hundrede Aar og tysk Skolesprog i hundrede Aar er Folkemaalet undertrykt og Kulturviljen tvunget i denne danske Stamme. En Tragedie er det, men den virker saa tungt og tyst, at den knapt kendes. Endnu tales der Dansk i Angel — og de stræber at lære Dansk igen.

De indvandrede Sachser fremhæver altid deres eget: "bei mir zu house" siger de: saadan "hjemme hos os". Angelboen har et Ordsprog derom, han siger til al den Slags: Dat es ine von "bei mir zu house". — Han bøjer sig og smiler listigt: Det er en af "hjemme hos os". Jo, "bei mir zu house", der har de store Fade og ingenting i dem, hed det.

Og saa kan hver passe sig. Man bør — af dyrekøbt Erfaring — ikke gi sig af med "Politik", men holde Ro. Ak ja, Ro det er Dansk.

Hvad kommer de hinanden ved. Angelboen er aristokratisk, forfinet i Sæder, stolt overfor Tyendet, bruger i Tiltale mellem Lige "De" og Efternavn ligesom hans danske Genbo Vestlollænderen til Forskel fra andre danske Bønder. Holste-

neren er jævn, siges der, og da hans Familiehus rummer baade Folk og Fæ, er han mere lige med sit Tyende.

Friserne — Kongens Friser som de kalder sig — taler deres eget Frisermaal, agter Jyderne og foragter de snakkelystne, "uredelige" Ditmarskere. Men det er vist her som i Angel: man kender ikke Naboerne mod Syd, ved blot, at de er pralende og snakkelystne. Grændsen er folkeligt uoverkommelig.

"Ejderen skiller som Vesterhavet", sagde en Storbonde fra Ejderstad og tilføjede, jeg kender lige saa mange Mennesker i England som i Holsten.

Men den dybe Forskel mellem Norden og Syden, skilt ved Dannevirke, er at Norden — de tre nordiske Riger — har etnologisk Adel, oldtidsdannet Nationalitet, mens Germanien er koloniseret Land af Folkestammer efter Folkevandrings-tiden og senere.

Det giver Forskel i Nationalitet og i Nationalkending. Menneskene kan være lige gode, ja de kan gerne være bedre i Syd end i Nord. Patriotismen kan være lige ædel. Men den er ikke ens.

I Syd er den højlydt klingende — eller slap. I Nord er den lønlig, ja uudsigelig og mangfoldig i sin Psykologi.

Dengang Verdenskrigen sluttede, og der i Sønderjylland blev ymtet om en Genforening med Danmark, lød det stille, halvkvalt gennem det plattysktalende Angel:

"Nu gahn wi wedder nah Dänemark."

Nu gaar vi igen til Danmark.

Men de gik ikke til Danmark — dengang. Der manglede de højtklingende Ord, som der *skulde* til. Havde de været Tyskere af Æt — saa havde de raabt højt nok.

Hvad der her skete politisk — den fornyede Tragedie, den atter fornyede Tvang, der nægtede Angel-Frisland Stemmeret, kommer ikke dette Æmne ved, da Stemmeret overhovedet ikke interesserer os. Men her staar vi, overfor Spørgsmaalet Statsgrændse — Folkegrændse. Vi kan affinde os med Toldeftersyn hvorsomhelst, men Folkegrændsen maa vi forske videnskabeligt og sætte etnologisk efter Forskning.

Vi kan ikke gennemføre en Forsken af Bygd uden etnologisk Landgrændse. Og uden Forstaaelse af den dybe Folkebevidsthed, der hviler i denne, vil ogsaa folkloristiske Studier efterhaanden mere blive en Kuriositetslære end et Folkelivstudium.

— — —

Om Danskens Grændsebevidsthed fortæller Saxo i Fortalen til sin Krønike. Jylland er det største Land, det gaar helt til Ejderen. Der begynder Danmarks Rige (Det er den store Grændse).

Med Sverige og Norge er vi slægtede. Her har vi vore Lige — med Grændsen delt i to Grene Halland, Bleking (Ligemandsgrændsen, der ikke er eller kan være Forsvarsgrændse). Mod Nord ligger Island og den store Örken fuld af de særeste Sagn, som Saxo fortæller. Men mod Öst bor barbariske Folkefærd.

Dette Verdensbillede har Dansken endnu.

Mod Syd Livsgrændsen, som maa hævedes i Kultur og Folk. Mod Sverrig og Norge Slægtsgrændsen, der kunde flyttes uden Fare. Mod Vest og Nord gaar vor Eventyrvej. I et sjællandsk Folkeeventyr gaar Helten vestpaa med sit Vidunderskib fra

Sjælland til Fyen og Jylland og videre Vesterud (ad Amerika til?)

Men mod Öst har vi Russen. Vi ved kun om ham i Folkemunde, at han æder Spegesild dypet i Tjære — Barbaren.

Vor Grændsebevidsthed er den ældgamle, bygget op efter psykologiske Linjer svarende til Bygdeskellene. Den er vor Arv, og Arv er Bevidsthed.

Hvert Folk har sin — om den kunde findes. Vor Tid er som een stor Verdensbrydning. Stater kuldkastrer. Ældgamle Nationaliteter rejser sig igen, søgende efter deres Grændser, Arv, Verdensbillede og Bevidsthed.

Hvad er det Folkemasserne kræver. Er det andre Toldgrændser, mere Parlamentarisme eller nye økonomiske Statsteorier. Ingenlunde. Folkeliv gror ikke efter materialistisk Historieopfattelse.

Folkemasserne kræver at blive udskilte efter deres etnologiske Ret. De higer efter en ukendt Frihed — Friheden til at være sig selv og finde deres kulturelle Samklange, indadtil og udadtil. Men de finder blot ikke Ord for deres Instinkter.

Indenfor Nordens oldskabte Nationer er en Rigdom af Folketyper, hæget og værnet i national Udvikling gennem Tusinder af Aar.

Stilles ikke et Krav til vor etnologiske Forsken, at vi stræber mod det Maal, at Viden om Folkeslag, der er af Fortid og hører Fremtid til, maa dyrkes i international Forstaaelse af Folketypernes mangfoldige Konturer, de skønne Grændselinjer, der dybest er til Baade for alle Nationer.

Maa jeg slutte med en dyb Tak til de Mænd, der fostrede Tanken til det første nordiske Stævne for Folkelivsforskning.

FOLKLIVSMUSEER I FRANKRIKE

AV

NILS LITHEBERG.

Den kunskap om äldre tider, som bevarats i folkminnet, har man redan i flere mansåldrar bemödat sig att taga till vara, och den del av folklivsforskningen, som sysslar med allmogens seder och bruk, tro och diktning, finner inom alla Europas länder rikt jämförelsematerial genom stora och goda publikationer. Vända vi oss däremot till det museala materialet, då har exempelvis arkeologien och konsthistorien framför folklivsforskningen den ojämförligt stora fördelen att genom uppslagsböcker och atlasverk kunna göra studier och jämförelser rörande olika kulturyttringars förekomst och släktskap, under det att folklivsforskaren för sådana studier är hänvisad till att i museerna eller i fältet själv uppsöka, vad han i detta avseende kan behöva eller anträffa.

Men museerna själva äro heller icke särdeles talrika. Frånse vi de nordiska länderna och det forna Österrike-Ungern, kan samlandet av sådana föremål, som belysa de europeiska folkens bostadsinredning och bohag, dräkt, sedvänjor, slöjd och konstflit m. m. i det hela taget ännu anses blott såsom påbörjad. Det är i regel dräkterna, som först väckt samlarnes

uppmärksamhet på folklivet. Så var fallet i Sverige under 1860-talet, och i fråga om samlingar av folkdräkter har man också i Väst- och Mellaneuropa redan betydande resultat att uppvisa. Jag kan såsom exempel nämna de stora dräktsamlingarna för Holland i Amsterdams Rijksmuseum — nu flyttade till det nygrundade folk-museet i Arnheim —, för Bretagne i Quimper, för Schweiz i Zürich samt för Tyskland i Nürnbergs Germanisches Museum och Berlins Sammlung für deutsche Volkskunde. Det är emellertid betecknande, att sistnämnda museums ursprungliga namn var Museum für deutsche Volkstrachten.

Under de sista årtiondena har dock det museala intresset för folklivet vunnit mer och mer spridning. Så äga vi i Tyskland, för att blott nämna några exempel, förutom det nyssnämnda museet i Berlin, särdeles goda samlingar i Braunschweig, den stad, där Richard Andree levde, i Königsberg och Oldenburg. I Schweiz öppnades för ett par år sedan museet för schweizisk folkkänedom såsom annex till Museum für Völkerkunde i Basel, vareftill museets allmänt etnografiska avdelning

ett par rum anslagits åt en jämförande samling av europeiska, afrikanska och asiatiska redskap och verktyg, så vitt jag vet första gången, man i ett museum gjort ett försök att se Europas folkliga kultur i sitt sammanhang med den allmänna etnografien, men så förestås även Basels Völkerkundemuseum av en av nutidens främste och vidsyntaste etnologer, Paul Sarsin, för den europeiska avdelningen biträdd av prof. E. Hoffman-Krayer och läkaren L. Rütimeyer.

I vilken utsträckning, man längre söderut i Europa intresserat sig för folklivsmuseer, känner jag icke. I Italien har man dock uppmärksammat och samlat åtminstone allmogeslöjd, i Spanien finnes ett baskiskt museum i San Sebastian, och desutom synes något vara i görningen i Barcelona, samlingar av portugisisk allmogekultur finnas i Museu ethnologico portugues i Belem utanför Lissabon.

Gå vi härifrån norrut, finna vi först i Holland det redan nämnda, under krigsåren grundade friluftsmuseet i Arnhem och för Belgien det lilla år 1904 grundade Musée de Folklore i Antwerpen. I England finnes ett folkmuseum för Wales i Cardiff, och dessutom innehålla museerna i Edinburg och Dublin, jämte övriga samlingar, även sådana belysande respektive skotsk och irländsk folkkultur. De för en del år sedan livligt förda diskussionerna om stiftande av ett stort engelskt friluftsmuseum efter Skansens typ — bland andra förslag var ett att förlägga detta till Crystal Pallace i London — tystades genom krigsutbrottet.

Återstår så Frankrike, detta land så fullt av extrema motsättningar, de modernaste kulturyttringarnas moderland och

på samma gång med seg kulturell konservatism, ryktbart för stålvass tankeklarhet och samtidigt fullt av religiös mysticism, över vilken står rest som ett palladium den nyss färdiga Sacre-Coeur-kyrkan i Mont-Martre i Paris.

Frankrike har ännu bevarad en rik allmogekultur, som helt visst kunde fylla många museer. Stundom är denna av mycket ålderdomlig beskaffenhet, så erbjuder folkkonsten i Auvergne vissa beröringspunkter med vår nordsvenska, och på den rätt vidsträckta träskön Camargue i Rhônes mynning bor ett herdefolk, som binder ihop sina hus av sävstammar, som häktar ihop sina mantlar med dubbelknappar av trä, som använder knivar av ben och horn och sålunda på visst sätt ännu lever på ett kulturstadium före stenåldern.

De franska folk museerna äro emellertid ännu föga betydande. Jag skall dock icke forma detta meddelande till en tröttande redogörelse för deras innehåll utan snarare till en kort historik över deras uppkomst, allra helst som denna i viss grad är förknippad med svensk kulturgärning.

Söka vi i Paris efter en motsvarighet till Nordiska museets allmogeavdelning, finna vi denna i Musée d'ethnographie i Trocadero-palatset, där ungefär en tredjedel av första våningen är anslagen till utställning av europeisk allmogekultur, inom vilken den franska upptager det största utrymmet. Här finnas alla franska provinser representerade, från Flandern ner till Pays-des-Basques och Corsica. Rikast företrädade äro Bretagne, Auvergne och Provence.

Samlingarna äro uppställda dels i monter, dels i interiörer med folkscenerier

av mannekånger, en anordning, som för i minnet uppställningstekniken från det gamla Nordiska museet. Släktskapen mellan detta och Trocadero-museet är heller icke svår att genomskåda. — Det första land, där inhemsk etnografi samlats, är Sverige, varest intresset härför väcktes omkring år 1870. Den främste bäraren av detta intresse blev Arthur Hazelius och det av honom grundade Nordiska Museet. Fem år efter sin tillkomst utställdes dess samlingar inför internationellt forum, det var vid världsutställningen i Paris år 1878. Samtidigt hade även Handarbetets Vänner anordnat en utställning, där alster av svensk allmogevävnad för första gången visades för europeisk publik och genom sina om den orientaliska textilkonsten erinrande mönster väckte allmänt uppseende och redan då föranledde en del diskussioner inom fackintresserade kretsar. Som ett apropos kan anföras, att en orientalsk matthandlare hos föreståndarinnan för den svenska avdelningen begärde att få i ett hörn av salen försälja sina varor, men då detta icke kunde tillåtas, eftersom här endast finge vara svenska varor och inga främmande, förklarade han, att detta gjorde väl ingenting, ty det kunde ju ändå ingen skilja på. Mest intresse tillvann sig dock Hazeli utställning. Den blev en stormande succes, parisertidningarna överbjuda varandra i lovord, och den synes, av de samtida referaten att döma, hava varit hela världsutställningens brännpunkt. Den belönades också med icke mindre än två guldmedaljer, av vilka den ena gavs åt svenska, den andra åt norska regeringen, enär de franska jurymännen antogo utställningen vara statens. Då misstaget upptäck-

tes erhöles i stället den högsta belöningen, ett hedersdiplom, som bland svenska utställare för övrigt tilldelades endast A. E. Nordenskiöld och Järnkontoret.

Största andelen i denna framgång hade uppställningssättet, med föremålen ordnade dels i sviter, dels i interiörer med mannekånger, modellerade av Söderman, upptagande folklivsscener från Halland, Vingåker, Rättvik och Mora samt ett Lapplandspanorama. Det var icke det utställda materialets vetenskapliga värde, som grep åskådarna, ty detta insågs nog endast av ett fåtal, om ens av någon, det var romantiken. En artikelförfattare i en Parisertidning erinrar sig liknande folkscener från stugorna vid Finisterre och tjusningen av de unga i folkdräkter klädda flickorna vid pardonerna i Bretagne. I den danska tidskriften Nutiden tar man till orda för grundandet av en liknande samling vid Etnografiska museet i Köpenhamn, chefen för de naturhistoriska och etnografiska samlingarna i Wien, von Hochstetter, gör sig av Hazelius underrättad om hans museum i Stockholm och dess organisation, och vid den Congrès international des sciences anthropologiques, som i augusti 1878 avhölls i Paris, lämnar Girard de Rialle en redogörelse för den pågående utställningen av de "vackra skandinaviska samlingarna, så levande, så slående i sin sanning", av samlingarna från Österrikes slaviska folk och från Polen samt av de spanska folktypsfotografierna, och han uttalar den önskan, att man i Frankrike måtte besluta sig för att efterbilda vad som här gjorts i de skandinaviska länderna och i Östeuropa, det vill säga att skapa un musée ethnographique national.

Men Frankrike ägde vid denna tid icke ens ett museum för allmän etnografi. En del samlingar funnos visserligen, men sammanförda till ett särskilt museum hade de icke blivit. Till de första förvärven i dessa samlingar räknades ett antal föremål, som kommit till Frankrike under Frans I:s tid genom de på hans befallning företagna geografiska upptäcktsfärderna. Ludvig XIV utsände nya expeditioner, men först under Ludvig XVI:s tid började det kungliga kabinettet på allvar emottaga etnografiska förvärv. Bland dessa märkes en samling sibiriska föremål från år 1776 och en peruansk samling inkommen till kabinettet år 1785. Nog så märklig är även en under 1700-talets senare hälft erhållen samling från franska Guyana, där i förteckningen över densamma föremålen upptagas dels på franska dels på det inhemska Galibispråket.

I mer än ett avseende inleder revolutionen den moderna tiden. Det är väl först nu som begreppet folkbildning skapas, och som ett led häri räknades museerna. Begreppet offentligt museum hade visserligen tidigare funnits, det införes i historien vid 1700-talets mitt. Det är vid denna tid som Ludvig XV låter från Versailles till Palais de Luxembourg i Paris överföra en del av de kungliga tavel-samlingarna för att hållas tillgängliga för allmänheten onsdagar och lördagar; samtidigt förklarar påven Clemens XIV Vatikanens samlingar för statsegendom och gör dem offentligt tillgängliga, och år 1753 grundas British Museum i London.

Det första museet i modern mening såsom offentlig och utan varje inskränkning för alla samhällsmedlemmar tillgänglig

samling torde dock vara Louvren, vilken öppnades 8 nov. 1793, då ombildad av de tidigare kungliga samlingarna. Revolutionens nästa åtgärd blev grundandet av Bibliothèque National 1795 och i samband härmed erhåller även antikvitetsmuseet sin lösning. Då såsom dettas uppgift angavs att skildra "seder och bruk hos såväl till tid som rum avlägsna folk", blevo såväl antikvitets-samlingen som de etnografiska samlingarna för en lång tid framåt såsom appendix häktade vid biblioteket. Olika försök, som under 1800-talets förra hälft gjordes att i Paris erhålla ett fristående etnografiskt museum blevo resultatlösa, men i oktober 1878 tillsattes en kommission för att äntligen bringa denna segslitna fråga ur världen, och den 19 juli 1880 erhöi det nya museet sin stadfästelse.

Varken i dess då erhållna statuter eller i de förhandlingar, som föregingo museets inrättande, finnes ett ord om samlingar, som belysa franskt folkliv eller europeiskt folkliv överhuvudtaget, hela tiden talas endast om de främmande världsdelarnas etnografi. Frågan om den nationella etnografen hade emellertid, såsom ovan nämndes, varit uppe vid antropologkongressen i Paris under utställningssommaren, och det kan icke vara tvivel om att då museet under 1880-talet ordnas och där inrymmer en stor avdelning för fransk allmogekultur, det är den skandinavisk-etnografiska utställningen från 1878, som givit impulsen. Därtill är den från uppställningstekniken i övrigt så avvikande interiöruppställningen i museets franska avdelningar alldeles för besläktad med just den sida hos den Hazeliska utställningen, som till-

vann sig en så utomordentlig popularitet i pressen och hos allmänheten.

Det är samlingen i Trocadero-museet, som varit förebilden för de övriga samlingar av allmogekultur, som nu finnas i Frankrike, och dessa äro lätt räknade. Förutom den redan nämnda dräktsamlingen i Quimper äro i museet i Rennes två vindsrum upplåtna åt samlingar för bretonskt folkliiv, och för Normandie finnes en mindre avdelning i museet i Rouen. Dessutom kan här och där i ett provinsmuseum anträffas något enstaka allmogeföremål, men då mera som kuriosum.

Ett museum äger dock Frankrike, som är uteslutande ägnat åt folkliivet, och det är det provençalska museet i Arles nere vid Rhônedeltat. Det finns väl ingen stad i Frankrike, så rik på gamla kulturminnen som just Arles, minnen från hellenistisk och romersk tid lika väl som från romansk tid och renässans — snarast ett enda stort friluftsmuseum, varav intrycket blir ännu mer oförgätligt genom de ännu allmänt burna arlesinska dräkterna. Det är i en av de gamla renässansbyggnaderna, det präktiga Hotel de Laval, museet sedan ett tio-tal år tillbaka är inrymt. Sin uppkomst räknar det från år 1896, då det grundades av den provençalske diktaren Frédéric Mistral.

I hela sin uppställning bär det prägel av sin grundläggare, bondesonen, som efter avslutade akademiska studier i Aix-les-Bains slår sig ned i sin hemgård i Maillane — halvvägs mellan Arles och Avignon — och där tillbringar hela sitt återstående liv som skald. — Låt oss göra en hastig revu över museet: Samlingarna äro inrymda i övre våningen. Först möta vi en serie provençalska landskapsbilder, i

nästa rum följa provençalska musikinstrument, varibland de berömda tamburinerna, samt smycken och några konst saker. Därpå kommer avdelningen för fisket med nät, båtmodeller, ryssjor m. m. och över det hela troner en förgylld bröstbild av den helige Niclas, de sjöfarandes skyddspatron. Rummet heter Salle du Rhône, och i vägledningen motiveras detta sålunda: Rhône med sina blå böljor, vars sång Mistral har sjungit, är förtjänt av en särskild plats, ty den är den levande hymnen över Provence". — Det är icke fisket som är utställt här, det är Rhône själv som i denna sal glorifieras.

Nu följa ett kabinett med personliga minnen av Mistral, en sal med tavlor, gravyrer m. m., som hänföra sig till Provence politiska och personalhistoria, samt två interiörer, den ena framställande en julafton i gamla tider, den andra ett barnsängsbesök. Så komma avdelningarna för riter, seder och legender för möbler och allmogekonst, för jordbruk och boskapskötsel och till sist dräktavdelningen. Dessutom är ett särskilt rum helgat de provençalska diktarna sedan 1850, de frejdade felibrerna. Bottenvåningen upptages huvudsakligen av bibliotek och en festsal.

Vi återvända ett ögonblick till interiörerna. I barnsängsbesöket uppträda fyra grannkvinnor, den ena med salt, den andra med bröd, den tredje med ett ägg och den fjärde med en tändsticka, de fyra traditionella gåvorna, som innebära, att den nyfödde måtte få kloketens salt, brödets godhet, äggets fina form och tändstickans rakhet. Julinteriören framställer det provençalska köket med dess solida utstyrsel, bordet står dukat med de traditionella

julrätterna, och i spiseln sitter husfadern utförande libationen av glödgat vin, över julkubben — la bûche de Noël —, vilken enligt gammalt bruk skulle läggas in i spiseln av yngsta barnet. Han läser därunder:

Alègre Diéu, nous alègre,
Cacho-fio vèn tout ben vèn,
Diéu nous fague la graci de véiré l'an que
vèn,

Se sian pas mai siguen, pas meu.

vilket torde kunna översättas: "O jubel! Fröjdoms i Herran! Elden, som var dold, kommer helt åter och är välkommen. Give Herren oss nåd att skåda det nya året, och om vi då icke äro flere, låt oss icke vara färre".

Interiöruppställningen visar oförtydligt hän på Trocaderomuseet och den skandinavisk-etnografiska utställningen 1878. Men låt vara att initiativet är fött under nordligare luftstreck, det är dock här helt omplanterat i Söderns jord, och i dess folklynnens starka intensitet. Museon Arlaten är i sig självt en hymn till Provence.

För att helt kunna förstå tillkomsten av detta museum, måste vi gripa tillbaka ett sekel och därutöver i franskt och särskilt provençalskt kulturliv.

Det har så ofta upprepats, att det är den nyvaknade nationalismen efter Wienerkongressen 1814, som ligger till grund för 1800-talets starka intresse för nationell forskning, att man nästan glömt, att rötterna härtill ligga långt djupare. I vårt land ha vi för att endast hålla oss till folklivsforskningen, den gamla treklövern Olaus Magnus — Rudbeck — Linné, och vad folkmålen angår, erhöilo vi redan

1766 vårt första dialektlexikon. Förhållandena torde i stort sett vara desamma på kontinenten.

Vad nu Frankrike beträffar, fick revolutionen en god del i dessa intressens befordrande, även om detta icke var avsikten. En av de svårigheter, den franska staten efter 1789 fick att räkna med, var språket. Landet var där som här splittrat i flere vitt skilda dialektområden. Detta hade ingen betydelse för dess styrande så länge konungen hade ståthållare i provinserna, som nödtorftigt förmedlade förbindelserna mellan honom och folket. Men nu skulle folket styra själft, och då gör man den smärtsamma upptäckten, att man icke kan underhandla med varandra, därför att man icke förstår varandra. Det gällde då att först uniformera språket, vilket var detsamma som att försöka få bort dialekterna.

Redan den 14 jan. 1790 hade konstituanten beslutat att översätta sina beslut "en dialectes vulgaires", och vid detta kunde man mycket väl hava stannat. Men Conventets planer gingo längre: jakobinerna drömde sig en republik såsom "en och odelbar", de gamla provinsernas namn utplånades från Frankrikes karta, och år 1794 skrev man: "Vi ha inga provinser mer, och likväl ha vi ännu trettio dialekter, som bära deras namn".

Den som med särskild styrka drev dessa intressen var abbé Henri Grégoire, den lärde revolutionspolitikern, som talade sju à åtta språk flytande, som påkallade de styrandes respekt för konsten, som organiserade biblioteken, som tog omhänder slöjden och slöjdundervisningen och tog initiativet till den första franska industriutställningen — i Paris år 1797.

Som den klartänkte man, han var, gick han heller icke till sin kamp mot folkspråket i blindo utan först efter att grundligt hava satt sig in i förhållandena. I aug. 1790 utsände han till alla provinssklubbar i landet en skrivelse åtföljd av 43 frågor rörande dialekterna i Frankrike. Han gjorde sig underrättad om deras användning, deras ursprung, graden av deras popularitet, deras uttal, deras variationer, grammatik, ordförråd, om arbeten författade på dialekt, medlen att tillintetgöra dem, undervisningens ståndpunkt i de olika provinserna etc. Och så utgav han fyra år senare sin "Rapport sur la nécessité et les moyens d'anéantir le patois et d'universaliser la langue française". Med sin kamp mot dialekterna hade han även en annan avsikt. Detta klagades tydligt med ett citat ur hans här anförda skrift: "Alla rikets medlemmar", skriver han, "hava tillträde till alla platser, och det är att hoppas att alla skola successivt kunna intaga dem — — —. Detta sakläge ställer oss inför följande alternativ: Om dessa platser besättas med personer, som äro oförmögna att uttrycka sig och att korrekt skriva nationens språk, komma då medborgarnes rättigheter att bli väl bevakade genom akter, vilkas redigering visar oriktigheter i uttrycken, oklarhet i tankegången, med ett ord alla okunnighetens kännetecken? Om å andra sidan en sådan okunnighet medför utestängning från platser, kommer snart av dem, som förut använde dialekterna, en ny aristokrati att födas och visa sitt vänliga beskydd mot dem, som man övermodigt kallade "les petites gens". Snart är samhället på nytt hemfallet åt "gens comme il faut", röstfriheten blir inskränkt, ränker

smidas lättare och bli svårare att göra om intet, och därigenom utvecklar sig mellan två skilda klasser en sorts hierarki (une sorte d'hiérarchie)". Och han tillägger: "Ainsi l'ignorance de la langue compromettrait le bonheur social et détruirait l'égalité".

Hade abbé Grégoire hoppats att sålunda få dialekterna ur världen, blev emellertid verkan den motsatta. Folket fick nu klart för sig, att det ägde en nationell egenart, som det ville till varje pris skydda, och så fort de politiska förhållandena lugnat sig, bevittna vi i stället, huru den ena provinsiella sammanslutningen efter den andra bildas för att utforska det nationella i historia, språk, seder och diktning. Den första av dessa föreningar var den bretonska av år 1806.

För Provence' vidkommande återupptogs det aldrig helt slocknade intresset för den medeltida provençalska diktningen, och snart börjar man också dikta på nyprovençalska. Rörelsen har till en början sitt säte i Marseille och har ännu rätt blygsamma dimensioner. Först omkring 1850 får den större omfång, och den som nu träder i förgrunden, är den 20-åriga Frédéric Mistral. Redan under skoltiden i Avignon, under 1840-talet, slöt han med sin lärare Joseph Roumanille ett varmt vänskapsförbund kring intresset för den provençalska verskonsten, och inom kort inträdde Anselme Mathieu som tredje man i kretsen. År 1852 sammankallades en stor sångarkongress i Arles för att dryfta möjligheterna för rörelsens spridning och året därpå en liknande i Aix.

Frågan om vilken dialekt som skulle läggas till grund för det nya litteraturspråket samt en del stavningsspörsmål

ledde till meningsskiljaktigheter mellan de unga skalderna i Avignon och den äldre skolan i Marseille, och ett år senare konstituerade de förra — nu sju till antalet — ett eget förbund. Mistral har skildrat händelsen i sina *Mèmòri e Raconte* (*Memoires et Récits*). Överenskommelsen om förbundets stiftande är träffad, och man diskuterar dess namn; "trouveres" och "troubadours" äro föreslagna, intetdera vinner anklang. Då reser sig Mistral upp och föredrar en gammal sång från sin hemort om Jesu besök i templet bland lagens sju skriftlärd — "li set Felibre de la Ièi" —. Felibre! — där var ordet, det skall bli vårt namn, och så hämtar värden för festen en flaska Châteauneuf, som legat sju år i källaren. Var och en dricker den unga brödrakretsen till och avlägger löfte på framtiden. Så är det frejdade Feliberförbundet — Lou Felibrige — grundat ute hos Paul Giéra på slottet Font-Segugne vid Avignon söndagen den 21 maj 1854.

Den första omsorgen blev utgivandet av en litterär kalender. Denna utkom redan följande året under titeln "L'Armana prouvençau" och utgives fortfarande. — Ett år går och så får Mistral en tidig vårdag besök av Adolphe Dumas, som utsänts av staten för att samla provençalska folkvisor. Mistral berättar då, att han själv försökt sig på provençalsk diktning, och föredrar några brottstycken ur ett stort epos, som han har under arbete. Det var hans berömda *Mirèio*. Dumas blir hänryckt, och då Mistral fram på sommaren kommer med sitt färdiga manuskript till Paris, införes han av Dumas i Lamartines hem, där han själv får föredraga några sånger för den gamle skalden. Mi-

rèio kommer ut och får glänsande recensioner bl. a. av Lamartine själv i hans "Entretiens". Mistrals och samtidigt också nyprovençalskans ryktbarhet är med ens grundad.

Hand i hand med felibrernas skönlitterära intrese gick det folkloristiska. Redan de första årgångarna av *Armana* innehålla bidrag av hithörande slag. Vid stiftelsefesten på Font-Segugne hade någon yttrat: "Det här är icke allt, kamrater, vi äro lagens Felibrer... Men Lagen, vem gör den?" — "Det gör jag", svarade Mistral, "om jag också skall sätta till tjuguar av mitt liv". Han avsåg därmed en ordbok över provençalskan med särskild hänsyn till den dialekt, Rhônedialekten, som felibrerna lade till grund för det nya litteraturspråket. Det blev också ett arbete i årtal, först år 1886 föreligger verket färdigt under titeln "Lou tresor d'ou felibrige".

Nästa etapp i den del av felibrernas verksamhet, som här intresserar oss, den kulturhistoriska, är grundandet av Museon Arlaten år 1896. Man har här som på andra håll, så småningom insett, huru kännedomen om folkets konst, diktning, språk och seder är olösligt förenad med kännedomen även om folkets bohag, dess dräkt och dagliga omgivning. Lika följdriktigt som 1850- och 1860-talens intressen för folkmål och folkminne i vårt land utlösas i grundandet av Nordiska Museet 1872—73, lika följdriktigt resulterar också feliberiet i Provence i grundandet av museet i Arles 1896. Har man inte inför de unga trubadurerna i Avignon på 1850-talet en förnimmelse av vår Dybeck, som då går omkring och håller soareer med svenska folkviseprogram och

själv till en gammal polskmelodi diktat "Du gamla du friska du fjällhöga Nord"; eller ligger det icke samma tidssymptom i den av Mistral under 1850-talets slut påbörjade provençalska ordboken och Rietz' år 1862—1867 utgivna svenska dialektlexikon? Den franska rörelsen är mera litterär och framför allt rikare på temperament; men det ligger i folksjälen. Båda rörelserna äro samma tids och samma andas barn. Större är inte världen!

Det måste emellertid inrymmas, att Museon Arlaten icke är helt originellt, då det är uppenbart, att impulsen delvis, om icke helt och hållet, är given från Trocadero-museet i Paris. Men vad som här uppe i Norden försiggick innan detta museum kom till därom har Mistral, då han tar initiativet till det provençalska museets grundande, helt visst ingen aning.

Samlingen inrymdes till en början i förhyrd lokal i Arles. Men så erhöll Mistral år 1904 Nobelpriset i litteratur, och

detta satte honom i stånd till att inköpa och restaurera den nuvarande museibygnaden, att inreda denna till ett Palais du Felibrige och där installera samlingarna. Sedan våren 1909 stå dessa sålunda uppställda i egen lokal, bildande ett värdigt monument ej blott över Provence' folkliv utan ock över en av dess hängivnaste söner, och märkliga såsom utgörande det enda fullt fristående folklivsmuseet i Frankrike.

LITTERATUR:

Les origines du musée d'ethnographie, *Revue d'ethnographie* VIII, Paris 1889, sid. 305 ff.

Danilowicz, L'Art rustique français, Art provençal, Nancy-Jarville-Paris.

Mistral, Mes origines, Mémoires et Ré-cits, Paris, Plon.

Ripert, La renaissance provençal, Paris & Aix-en-Provence.

S M Ä R R E M E D D E L A N D E N

GREVEN OCH GREVINNAN VON HALLWYLS DONATION TILL SVENSKA STATEN.

GÄFVOBREF.

Undertecknade Walter von Hallwyl och Wilhelmina von Hallwyl, född Kempe, äkta makar, gifva och förära härmed till Svenska Kronan här nedan angifvna fasta och lösa egendom att under Svenska Statens äganderätt handhafvas och förvaltas för det ändamål och i enlighet med de bestämmelser, som här nedan angifvas.

Föremålet för gåfvan är:

1) fasta egendomen N:o 11 i kvarteret Skrafvelberget mindre med adressnummer 4 vid Hamngatan här i staden,

2) all den oss tillhöriga lösegendom, bestående af möbler, mattor och gardiner, taflor, konstsaker, samlingar af vapen och antika föremål, äfvensom husgerådssaker och kläder, som nu finnas inom nämnda fastighet, med undantag af:

a) i särskild förteckning upptagna vapen, taflor och öfriga föremål, som i äldre tider tillhört medlemmar af släkten von Hallwyl, äfvensom föremål, erhållna vid utgräfningar omkring slottet Hallwyl i kantonen Aargau i Schweiz, hvilket allt det är vår afsikt att öfverlämna till Schweizerisches Landesmuseum i Zürich,

b) de kläder och husgerådssaker, som

nu användas för vårt eget och våra tjänares behof, samt

c) de juveler och andra smycken, som icke nu äro införlifvade med samlingarne genom placering i de för samlingarne särskildt afsedda skåp eller montrér;

3) ett kapitalbelopp, placerat i följande obligationer, nämligen:

Svenska Statens 3,6 % oblig. af 1887 å nomi- nellt	Kr.	416,000:—
Svenska Statens 4 $\frac{1}{2}$ % oblig. af 1913 å no- minellt	„	110,160:—
Svenska Statens 5 % oblig. af 1914 å no- minellt	„	92,500:—
Svenska Statens 5 % oblig. af 1916 å no- minellt	„	300,000:—
Konungariket Sveriges Stadshypotekskassas 5 % oblig. af 1915 å nominellt	„	210,000:—
		<hr/> Kr. 1,128,660:—

samtliga åtföljda af alla icke förfallna räntekuponer.

Gåfvans ändamål är, att den fasta egendomen med den däri förvarade lösegen-

domen skall för all framtid utgöra ett museum, tillgängligt för forskare och andra intresserade inom konstens och konsthandtverkets områden.

För att detta museum under all framtid må bibehålla sin särskilda prägel af den tid och de förhållanden, under hvilka det kommit till stånd, förordna vi, ej mindre att ingen del af den donerade fasta och lösa egendomen får säljas, utbytas eller annorledes bringas ur den Svenska Kronans ägo eller besittning, än äfven att fastigheten icke må ombyggas, förändras eller uthyras eller användas till något annat ändamål än såsom musei-lokal uteslutande för den donerade lösegendomen jämte de ytterligare föremål, som kunna blifva af oss före vår död eller genom testamente tillagda till densamma, att denna lösegendom allt framgent skall vara till alla delar i fastigheten förvarad, och att alla de särskilda föremålen, såväl möbler som konstföremål och allt öfrigt, skola förvaras i rummen och i skåpen på de platser, som af oss blifvit bestämda.

Förestående bestämmelser om fastigheten skola dock ej utgöra hinder för användandet af lägenheten om 2 rum och kök ofvanpå garaget till bostad för tjänstepersonal vid museet.

Likaledes må portvaksrummet till venter invid porten samt de 2 yttre kontorsrummen i bottenvåningen på högra sidan om gården användas, det förstnämnda till lokal för vaktpersonalen och de senare till lokal för förvaltningen af museet, men under inga förhållanden till bostad; och skola de möbler och öfriga inventarier, som nu finnas i dessa tre rum och som äro inbegripna i donationen till

Kronan, alltid kvarstå å sina platser i rummen och vårdas såsom museets tillhörighet.

Det till donationen hörande kapitalbeloppet är afsett att genom sin ränteafkastning bereda medel för bestridande af kostnaden för den öfriga donerade egendomens handhavande för donationens ändamål samt för dess vård och underhåll äfvensom för katalogisering af föremålen.

Så snart vederbörligt beslut om donationens mottagande för Svenska Kronans räkning fattats, skall en inventering och uppteckning ske af den till donationen hörande lösegendomen. Denna inventering skall verkställas af en utaf Kungl. Maj:t därtill utsedd sakkunnig person med nödiga biträden. I och med denna inventering skall den därvid upptagna lösa egendomen anses vara å Kronans vägnar mottagen såsom dess egendom.

Kapitalbeloppet i obligationer skall af oss öfverlämnas till Kungl. Statskontoret eller annat penningförvaltande verk, som Kungl. Maj:t bestämmer.

Så länge någon af oss lefver, förbehålla vi oss eller den efterlevande af oss rätt att bebo fastigheten och med uteslutande af hvarje annan nyttja densamma jämte den donerade lösegendomen mot skyldighet att därunder bestrida alla kostnader för fastighetens och lösegendomens vård och underhåll. För skada, som under tiden kan komma att drabba den fasta eller lösa egendomen, skola vi dock vara fritagna från hvarje ansvar.

Den donerade fastigheten och de till museet hörande samlingarne skola förvaltas af en särskild direktion, bestående af tre personer, af hvilka minst en bör äga framstående insikter inom det konst-

historiska facket och minst en vara utbildad museiman.

Till första medlemmar af denna direktion hafva vi utsett professorn vid Nordiska Museet Nils Jacob Mauritz Lithberg, professorn vid Stockholms Högskola Johnny August Emanuel Roosval och kamreraren Bernhard Glaumann, hvilka hittills bistått oss med råd och dåd vid förvaltningen af fastigheten och samlingarna och hvilka vi äfven utsett att vara exekutorer af vårt testamente till de delar, som röra ytterligare tillägg till förevarande donation och andra åtgärder till främjande af dess syfte. Det af oss för nämnda personer meddelade förordnandet skall gälla för vår lifstid och för så lång tid därefter, som erfordras för samlingarnes uppställning och museets fullständiga ordnande, äfvensom för fullbordandet af den af oss påbörjade katalogen över samlingarna.

Därest någon av direktionens medlemmar aflider eller eljest blir förhindrad att fullgöra uppdraget, och detta inträffar, medan någon af oss ännu lefver, förbehålla vi oss rätt att utse annan medlem i den dödes eller förhindrades ställe. Efter vår död utses i nu afsedda fall ny direktionsmedlem af Kungl. Maj:t. Sedan tiden för den af oss utsedda direktionens uppdrag gått till ända, utses i framtiden direktionens medlemmar af Kungl. Maj:t, hvarje gång för ett visst antal år, som Kungl. Maj:t bestämmer.

Medan någon af oss ännu lefver, har direktionen endast att utöfva en allmän tillsyn öfver fastigheten och samlingarne samt att bistå oss med råd i afseende på förvaltningen.

Sedan vi bägge aflidit, skall direk-

tionen så fort som möjligt vidtaga alla erforderliga åtgärder för museets fullständiga ordnande och samlingarnes uppställning i detsamma i enlighet med våra därför uppgjorda planer, som direktionens medlemmar väl känna, äfvensom för fortsättandet af arbetet med katalogen öfver samlingarna och dess utgifvande från trycket. Kostnaderna för katalogarbetet och katalogens tryckning och utgifvande skola i den mån de icke kunna tagas af det till donationen hörande kapitalets afkastning, bestridas af särskilda medel, som vi i vårt testamente skola anslå för detta ändamål.

Närmare bestämmelser rörande fastighetens och den lösa egendomens handhavande för det med donationen afsedda ändamålet fastställas af Kungl. Maj:t efter förslag af oss eller direktionen.

Sedan vi bägge aflidit, skall till direktionens medlemmar utgå särskildt arvode, som Kungl. Maj:t bestämmer, dock minst ettusen kronor om året till en hvar.

Efter vår död skola styrelserna för Stockholms Högskola och Nordiska Museet äga att årligen hvar för sig utse en revisor för att öfvervaka, att donationen handhafves på bästa sätt samt i öfverensstämmelse med föreskrifterna i detta gåfvobref och de särskilda stadgar för donationen, som komma att af Kungl. Maj:t fastställas. Dessa revisorer skola åtnjuta skäligt arvode enligt Kungl. Maj:ts bestämmande, dock minst femhundra kronor om året för vardera, jämte särskildt arvode för de större inventeringar af samlingarna, som de personligen förrätta. Därast någon af ofvannämnda institutioner skulle upphöra eller undandraga sig att utse revisor, skall

denne utses af Kungl. Maj:t eller annan lämplig institution eller korporation inom riket, åt hvilken Kungl. Maj:t lämnar sådant uppdrag.

Förvaltningen af det kapital i obligationer, som åtföljer donationen, skall icke tillhöra den för donationens handhafvande förordnade direktionen, utan handhafvas af Kungl. Statskontoret eller det penningförvaltande verk, som Kungl. Maj:t bestämt.

Under vår lifstid skall afkastningen af fonden, sedan däraf kostnaden för den i tredje punkten afsedda inventeringen blifvit gulden, öfverlämnas till oss eller den efterlevande af oss för att användas till bestridande af kostnaden dels för restaurering eller förbättring af fastigheten och dels för arbetet med katalogen öfver samlingarna.

Efter vår död skall afkastningen i den mån den inflyter tillhandahållas direktionen och redovisas af denna i den ordning Kungl. Maj:t bestämmer. Medel, som ej omedelbart behöfva användas,

böra, där så lämpligen kan ske, göras räntebärande, och hvad som ej erfordras för ett års förvaltning, reserveras för kommande års behof. Kungl. Maj:t äger dock, att i den mån afkastningen ej finnes vara i sin helhet erforderlig för den löpande förvaltningen, förordna, att viss del däraf skall afsättas och tilläggas kapitalet för att därigenom bereda medel till förvaltningspersonalens framtida pensionering äfvensom möjligen behöfliga större arbeten för fastighetens restaureering. Sålunda afsatta medel skola stå under vård af samma förvaltande verk, som handhar donationens kapitaltillgångar i öfrigt.

Af detta gåfvobref äro två lika lydande exemplar upprättade.

Stockholm den 20 December 1920.

W. v. Hallwyl. Wilhelmina von Hallwyl
född Kempe.

På en gång närvarande vittnen:

Thure Hellström. Edwin Klintin.
Med. Doktor. Professor. f. d. Disponent.

FÖRTYDLIGANDE TILL ÅRGÅNG 1920, sid. 157.

Då jag i min uppsats "Forntida svenska kulturprovinser och kulturvägar" riktar en protest mot "den gängse meningen att en ortnamnsgrupps framträdande nödvändigtvis måste bero på folkvandringar och invasioner", äro mina ordalag ej tillräckligt omsorgsfullt formulerade och kunna lätt föranleda missförstånd.

Knappast någon ortnamnsforskare eller etnograf torde vara av den meningen att *alla* ort-

namnsgrupper vittna om invandringar. Prof. Hj. Lindroth t. ex., som enligt min mening utan fog antar att *rum*-namnens utbredning beror på en dansk invandring i östra Sverige, har flerstädes framhållit att en del andra ortnamnsgruppers spridning just beror på kulturella förbindelser.

Jöran Sahlgren.

ETT BREV FRÅN LARS LEVI LÆSTADIUS TILL EN UNGDOMSVÄN, 3 JUNI 1848.

Såsom ett slags bihang till sina pastoralteser utgav Lars Levi Læstadius 1848 en skrift på latin, som hade titeln "Crapula mundi". Denna väckte på sin tid ett mycket stort uppseende och föranledde Læstadius' studiekamrat från Uppsala, dåvarande ledamoten av höglovliga borgarståndet, bruksägaren Carl Gustaf Indebetou att sända författaren ett brev med kritik över i "Crapula mundi" uttalade åsikter. Det är Læstadius' svar på detta brev, som här återgives, då det i mångt och mycket torde vara karaktäristiskt för brevskrivarens religiösa ståndpunkt vid denna tid.

Det var botaniken, som under studietiden i Uppsala i början av 1820-talet, sammanförde brevskrivaren och adressaten och denna förbindelse synes under 1830-talet varit ganska livlig. Enstaka brev bära spår därav och den stora samling av Læstadius insamlade lappska växter, som finnas i Indebetous nu hos Riksmuseet förvarade herbarium vittna ännu därom. Læstadius synes ännu 1848 hoppas på ett besök av sin forne studentkamrat, ett besök, som dock aldrig blev av, enär Læstadius' intresse för botaniken vid denna tidpunkt synes vara mindre livligt.

Karesuando den tredje Juni 1848.

Broder!

Det var synnerligen fägnasamt för mig, att få emottaga din kärkomna skrifvelse af den 29:de may, hvaraf jag förnimmer, att en gammal ungdomsbekant, ehuru gömd i världens yttersta vrå icke är glömd af Dig, som med eller mot din vilja måste figurera på Verlds Theatern.

Att Du icke kan gilla innehållet af "*Crapula mundi*" till alla delar, förefaller mig alldeles icke underligt; på den punkt i världen, der Du nu står kan Du icke hafva samma verldsåsikter, som en skogens son, hvilken, uppvuxen under fjellen, finner den frihet, som världen söker, uti en annan verld. Du kan icke heller sjelv vara så alldeles fri från jordiska intressen, som fångsla anden vid stoftet och förgängelsen. Likväl skulle jag i all välmening vilja påminna Dig om Pythagoras välbekanta grundsatts: *Akta Dig för Bönor!* Ty när man redan kommit så långt i Politiken att man vill förnya den Athenensiska lagen: *att det är ett brott, att icke höra till något parti*: så har man redan kommit så långt, att det icke är så godt at draga sig undan partierna, och behålla den väpnade neutraliteten. — Med aldrig så liten combinationförmåga, kan man lätt sluta, hvarest det nu bär,

för alla dem, som segla på världshafvet med fulla segel. Jag, som står 12 hundra fot öfver hafvet, kan icke finna annat än att de segla i qvaf. Mätte Den, som är de dårars förmyndare öppna ögonen på någon Christen själ, och visa dem, som ännu har någon gnista af Religion kvar, att verlden har blifvit rasande af galna hundars bett. Du erinrar Dig utan tvivel, att alla christna hade flyktat ifrån Palästina, när Judarne, förblindade af den jordiska frihetsyran, gingo sin sista stund till mötes, och jag ville råda hvar och en, som har något annat intresse, än det jordiska, att fly undan förstörelsen. Jag är väl ingen Profet, men så mycket kan jag förutspå Dig, om Du vill veta lösningen af den stora gåtan, att Blod kommer att flyta i strömmar; Den som icke drunknar i sitt eget blod, han drunknar säkert i någon Cloac. När verdens Passioner en gång brutit lös, stanna de icke vid en eller par eruptioner. Jag har i de sednare åren tagit mig före att studera Psychologi, och har uti denna vetenskap, rätt fattad och förstådd, funnit lösningen af de Problemer, som världshistorien framter. Jag har äfven försökt att praktiskt använda Resultatet av mina forskningar i Psychologin, och det har lyckats mig öfver all förmodan: så att i min församling och i närmaste trakter häromkring, har en stor Revolution försiggått i tänkesätt och seder. Det har nemligen lyckats mig att få fjell Lapparne absolut nyktra: Alla krögare hafva af inre öfvertygelse nedlagt sin rörelse: Den enda som ännu är kvar får ingen afsättning: Uti Jukkasjärvi, hvar-est krögeriet varit oerhört förstörande för Lapparne, hafva 3 till 4:ra krögare

måst hålla ut sitt brennvin på marken, hvilket lärer vara oerhört i hela Sverges rike. Hvilken magt menar Du har tvungit Dem dertill? Samvetet! Genom dessa åtgärder, hafva oeniga makar blifvit försenade: De fattiga hafva fått hjälp genom frivilliga sammanskott: fyllhundar, som förut frågade bara efter Brennvin, fråga nu efter Andliga Böcker. Genom frivilliga sammanskott, har en fattig arbetskarl ifrån denna församling, blifvit i stånd satt, att resa omkring i nästgränsande församlingar, som Nykterhets Predikant: likaledes har en skicklig cateket genom frivilliga gåfvor af allmogen, blifvit i tillfälle, att undervisa närmare 50 fattiga Lappbarn på ett ställe, af hvilka likväl 26 stycken blifvit underhållna på kronans bekostnad: samt 24 på föräldrarnes bekostnad. Monne icke frihetsyran skulle svalna, om en andelig frihet blefve väckt hos massan af folket? Men sålänge väktarna på Zions murar äro stumma hundar, är det icke underligt, att den råa massan, nedsänkt i moraliskt slaveri, blir rasande af galna hundars bett. De stumma hundarne få nu skylla sig sjelfva, om de också blifva sargade af de galna hundarne. Se der innehållet af *Crapula mundi*. Jag råder dig ännu en gång: akta Dig för Bönorna! Den tid skall komma, att varje obetydlig Person, han må väga aldrig så litet på den politiska vågskålen, skall massacre-ras, om han icke i tid tager sin Person i akt. De politiska Stormarne, utsläppta från Aeols hålor, lägga sig icke, förr än de fått rasa ut, och ve dem, som på hafvet äro. Stackars folk, som rusa ästad i blindyra, till sitt Eviga förderf. Du tycker väl, att jag målar allting i mörka färgor;

men jag har mina aningar, att en del af Uppenbarelsebokens Profetior nu komma att gå i fullbord. Förmämsta orsaken till Passionernas utbrott består egentligen deruti, att Folket icke har någon Religion; Den döda Tro, som nu är rådande öfver hela Europa, kan icke upväcka något intresse för det Eviga. Alla Politiska intressen sluta sig inom tidens gräns för några lumpna jordiska eller politiska friheter, är en nedrig person, som har sin grund i Egoismen, hvilken beherskar, både styrande och styrda. När de stora och rika tillfredsställa sina sinnliga begär: så vill massan af folket hafva samma förmåner. När De Civiliserade Classerna hafva råd att Dricka, Spela, Dansa, hora och lefva i lättja: så vill massan af folket också njuta af köttets vällust. När de Civiliserade Classerna äro utan all religion, så vill massan af folket vara på samma sätt. När de rika taga den fattiges svett och möda, för att få förstöra alltsammans i vällust så vill den fattige nu röfva och plundra, för att få suppa opp det röfvade och sålunda få njuta en liten tid. När ingendera känner någon högre njutning än den sinnliga: så måste de slagta hvarandra som kreatur, för att få dricka sig mätta af människoblod. Ty när människan är utan Religion, så är hon värre än en Tiger. Konungar, Adel, Prester, alla rika skola slagtas och derpå kommer det slagternas egen tur att slagtas af andra slagtare: på samma rum, der hundarne slickade Naboths blod, skola hundarne slicka Achabs blod: på samma rum der Robespierre lät Guillotineras tusentals medborgare, blef han sjelf Guillotinerad. Detta är Historiens gång. Och detta en följd

af den stora friheten. Så har det gått förut, och så går det äfven hädanefter. Mins mina ord. På frihetsyran följer det gruffligaste Tyranni, och dernäst Barbari. Europa kommer ännu en gång att öfversvämmas af Barbarer; ty Civilisationen som har Demoralisationen i spåren, har längesedan öfverlevvat sig sjelf. — Mycket har Du misstagit dig, om Du tror, att *Crapula mundi* har utestängt mig från Pastorat. Jag har ännu alldrig sökt något annat Pastorat än Kengis, som nu af brist på Competente sökande, stått ledigt i 5. 6 år och ännu lär det icke finnas fullt antal sökande. Du må icke bli ond eller förbluffad öfver de förfärliga ord, som flöda från min penna. Du måste veta, att jag genom dylika förfärliga liknelser, och obegripeligt skällande, har fått magt öfver krögare och fyllhundar, hvilka väl i början blefvo alldeles förfärligt retade, men nu sedan de sjelva funnit, hvilken hemlig magt, som låg i dessa förfärliga ord, har deras hot förvandlats till kärlek; emedan de funnit att jag verkligen ville deras timliga och eviga väl. Men alla brennvinsborgare i Haparande och Tromsö äro förbittrade deröfver, att deras brennvins handel med denna traktens Lappar är tillintet gjord. Högre vederbörande tyckas frukta, att härunder ligger något svärmeri förborgadt. Men då Doctor Wieselgren också varit misstänkt för Svärmeri och förbuden af Dom Capitlet i Lund, att hålla nykterhetstal: så kan det icke vara underligt, om jag blir ansedd för en dylik svärmare. Annars intet nytt från Lappmarken. Min okända och vördsamma hälsning till frue och börn, från En gammal ungdomsbekant.

L. L. L.

OM PRIMITIVA SPINNMETODER AV MARIA COLLIN.

Trots alla tekniska framsteg och den hastighet med vilken nutidens samfärdsel sprider dem förekomma ännu i dag mängenstädes i världen, och även i våra egna landsändar, de mest primitiva arbetsmetoder.

En ursprunglig spinnprocess består däri, att materialets fibrer snos med fingrarna eller rullas mellan handflatorna. Nomader på Nordv. Afrikas steeper sno fibrer mellan låret och handflatan; när tråden är omkring 1 m. lång, fästes ändan vid den i sittande ställning arbetande personens stortå, trådens andra ända förlänges med nya fibrer, och arbetet fortgår på sådant sätt undan för undan. Till och med fårull spinnes på det viset till tjockt garn, som användes till tältduk och enklare mattor.¹ I Matupit, Neupommern, roa sig infödingarna med att göra allehanda trådfigurer. Tråden till dem snos mellan hand och lår liksom garn till fisknät. För att göra arbetet lättare ingnides huden med kalkmjöl.²

Enahanda metod tillämpas i hela Sydamerika. "Man dreht das Material mit der rechten Hand gegen den rechten Schenkel".³ Samma arbetssätt finna vi hos lapparna. Sedan de delat senor av renens ben i tunna trådar sno de två sådana tillsammans med handen mot kinden eller låret. För framställande av trådarna ha de ibland hjälpredskap, men bruka ofta blott "tand och hand".⁴ Att spinna på låret synes ha varit allmänt. Av fig. 1 och 2 framgår, att metoden ej var främmande för det gamla Egypten, ej heller för Grekland. Och gå vi till vår egen erfarenhet, så ha vi ju sett våra sadel- och skomakare nu, som av ålder tvinna bekripsen på byxbenet.

Spinnandet på låret upphör ingalunda i och med förvärvet av sländan, men då blir det icke längre spinnmaterialet utan sländan som rullas mellan hand och ben. Så göra novajokvinnor i N. Amerika⁵ och enl. Frödin och Nordenskiöld

¹ R. Jannasch, Die Textilindustrie bei den Ur- und Naturvölkern, sid. 88. Zeitschr. f. Ethnologie 1888.

² P. G. Bögelshausen, Fadenspiele in Matupit, Neupommern, sid. 908. Anthropos 1915, 16. h. 5, 6.

³ O. Frödin o. E. Nordenskiöld, Über Zwirnen u. Spinnen bei den Indianern Südamerikas, sid. 15. Göteb. 1918.

⁴ O. Montelius i Sveriges Historia I, sid. 15. Sthlm 1903.

⁵ Th. Wilson, The Swastika, sid. 970. Washington 1896.

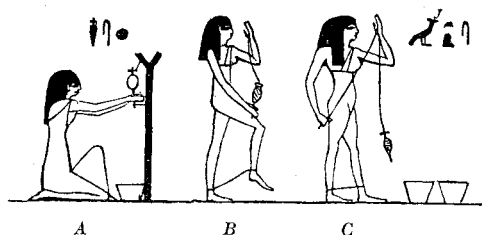

FIG. 1. SPINNERSKOR PÅ GRAVMÅLNING I BENT-HASSAN, EGYPTEN. OMKR. 2000 F. KR.

FIG. 2. GREKISK VASMÅLNING. 5:E ÄRH. F. KR. H. LAMER, GRIECL. KULTUR IM BILDE. LEIPZIG 1914.

är detta bruk även i Sydamerika. Ibland spinner man på vaden. Vissa stammar ersätta benet med ett konstgjort sådant, ett trästycke, som ligger vid högra sidan av den spinnande och på vilket sländan får rotera. Även här råder bruket att ingnida huden med aska, lera eller gips för att undgå skavsår. De båda förf. anföra, sid 43: "Auf der Insel Margarita, wo sich noch mancher alte Gebrauch erhalten hat, sah ich eines Tages, wie

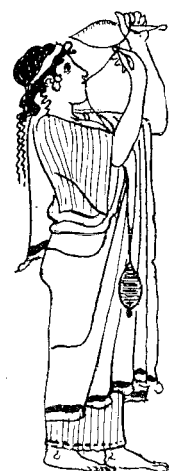

FIG. 3. FIGUR Å ANTIK SKÅL FR. ORVIETO. ARCHÄOL. ZEITSCHRIFT 1876.

eine Reihe von Weibern indianischer Abkunft, mit schweren Wassergefässen auf dem Kopfe von der fernen Quelle dem Dorfe zuschritten; ein den Oberkörper nur sparlich verhüllendes Tuch hielt auf der Brust einen Knäuel Baumwolle, aus der sie mit den Fingern der linken Hand den Faden andrehten, während die rechte ihn auszog, und die "schnurrende Spindel" in Bewegung setzte".⁶ Detta erinrar om hur en gammal fårherde, som vallade sin hjord i Trebichow, plögade spinna det garn han behövde till strumpor. Ullen hade han i fickan, och tråden spanns med en slända, en grovt tillskuren pinne med en trissa av bark nertill.⁷ På ungefär lika enkelt sätt vet man att reda sig i Dalarna att döma av Nybergs tavla, fig. 4.

Jannasch berättar i den förut cit. upp-

⁶ Efter A. Ernst Ethnogr. Mittheil. aus Venezuela, Verh. d. Berliner Gesellsch. f. Anthropologie etc., Berlin 1886.

⁷ H. A. Götze i Zeitschr. f. Ethnologie 1896, sid. (473).

satsen om gamla fårvaktare i Westfalen, som spinna ullgarn med spånnet fäst på en stav så stor som en blyerts. Tråden lindas kring en annan dylik och snos genom att kringvrida stavarna i motsatt riktning.

Feilberg omtalar (Ordb. sid. 769), att tattarna på Jylland brukade handten, en lämplig kvartersslång, krokigt vuxen ljunggren med en inskärning i ytterändan, vari den snodda tråden fästades. Den hand, som förde tenen, gav denna en kringsvängande rörelse, varigenom tråden både snoddes och lät sig dragas ut på längden. Tråden vecklades runt kring tenen och när denna var fullspunnen lades den undan och arbetet fortsattes med en liknande pinne.

Det är ej nog med att spinna garn, man måste också kunna tvinna det. Ännu brukas sländan i Danmark¹ för att tvinna samman flertrådigt garn till fisknät, och även skomakare använda den för den starka tråd de behöva. Än i dag är sländan i bruk i Siebenbürgen både i stad och på landsbygden. Skomakarnas tvinnslända är där av järn, och den övre ändan löper ut i en krok. Den som tvinnar sitter på en pall och sländan fästes vid trådarna, som löpa genom den högt upplyfta vänstra handen. Höger hand lägger sländans nedre del på högra låret, varifrån den efter en kraftig rörelse med handflatan glider ner och roterar fritt nedhängande. Lantfolket har träslända med järnkrok. Med denna snos garn från nystan, som ligga i skålar på golvet. Nystanen ligga merendels i vatten; det går lättare att tvinna fuktigt garn. Trådarna

¹ H. F. Feilberg, Dansk Bondeliv I, sid. 142 ff. Köbenhavn 1910.

FIG. 4. SPINNANDE KULLA PÅ EN MÅLNING AV
IVAR NYBERG. GÖTEBORGS MUSEUM.

löpa på en krok i taket ner till sländan, som sättes i rotation genom att rullas mellan handflatorna. Har man ingen krok, få trådarna glida genom den uppåtsträckta vänstra handen medan sländan trillar på högra låret, som hålles något upplyft.

Åtskilliga gamla bildframställningar tyckas återgiva tvinnproceduren, t. ex.

fig. 1, där a rullar sländan mellan händerna, b låter sländan rotera på låret och liksom c låter den lyfta vänstra handen göra tjänst, allt så som den siebenbürgiska bondkvinnan plägar göra. På två av dessa bilder ser man kärnen för garnet.⁹

Kan man som förut nämnts spinna med ulltotten i rockfickan eller under armen, så få vi av Olaus Magnus historia se, att man kan binda tonaden på huvudet,¹⁰ något som väl ej var så ovanligt. Följande meddelande talar om samma sed: "Denn wenn sie des Viehes hüten, auch so sie von eim Ort zum andern wandern, stecken unter einen Filzhut so sie aufs Haupt gesetzt, ein Materien so vom Flachs ausgehehelt, zu Latein Stuppa,¹¹ und sie beide sonst anderswo dieser Landsort Werk genannt, gehen und spinnen nichts desto weniger, ihre Garn den Abend mit heim zu bringen."¹²

Förut nämndes, att lapparna med tänderna hjälpa till vid spinningen. Att detta varit bruk även hos andra finna vi av skalden Catullus skildring (64,311 ff), där han i detalj beskriver "den spinnande parcens" arbetsmetod och därvid säger, att under arbetet "avlägsnade alltjämt spinnerskans tand de små överflödiga ändarna och jämnade tråden". Likaså säger Pedo Albinovanus: Eleg. 2,74: "Du har icke tillräckligt jämnat den glatta tråden med dn tand". Och då även Tibullus: I, 6,80 talar om samma förfarande

⁹ M. v. Kimakowicz-Winnicki, Spinn- u. Webwerkzeuge etc. sid. 61 ff. Mannusbibl. 2. Würzburg 1911.

¹⁰ Se bild i Rig 1918, N. Lithberg, Till allmogekult. geografi, fig. 1.

¹¹ Blår.

¹² Grimm, Wörterbuch; art. Spinnen 2516.

får det väl anses fastslaget som allmänt romerskt bruk, vilket fig. 3 även i sin mån synes bekräfta.¹³ En återklang finna vi i Bröder Grimms saga "Die drei Spinnerinnen: Die eine zog das Faden und trat das Rad, die andere netzte den Faden, die dritte drehte ihn."

Catullus beskriver ödesgudinnan spinande med slända och spinnkäpp: "Den vänstra handen höll rocken, som var om lindad med mjuk ull; därefter drog den högra handen sakta fina tågor därifrån och gav dem med uppåt sträckta fingrar den rätta formen; sedan snodde hon tråden med den nedåt böjda tummen och höll sländan svängd i en roterande rörelse medelst den runda trissan. Vidare avlägsnade alltjämt spinnerskans tand de små överflödiga ändarna och jämnade tråden, varigenom vid de torra läpparna flockar av ull fastnade, som befunnits förut stå ut åt sidorna på den jämna tråden. Men framför den spinnandes fötter stodo av vidjor flätade korgar, innehållande den vitglänsande ullens mjuka flockar."¹⁴ Redan sländan betecknade ett stort tekniskt framsteg jämfört med den tid då en självvuxen trädgren med krok på, den s. k. spinnkroken, var det enda redskap man visste av. Och sedan därtill kommit rocken eller spinnkappen att fästa tonaden på, var spinnkonsten i denna form stabiliserad för lång tid framåt. Ännu vid slutet av 1200-talet, när Etienne Boileau utgav "Le livre des métiers", upptages där som en grupp för sig "les fillaresses de soie à grans et petiz Fuseaux."

¹³ H. Blümmer, Nachlese zur Technologie, sid. 52. Archeolog. Zeitung 1876.

¹⁴ Övers. av lektor Joh. Rönström.

Linkäppen, som placerades än under den spinnandes bälte, än under den vänstra armen eller mellan knäna användes även fristående nedstucken i marken eller fästad på en korsfot eller annat underlag, då den kunde få mer än manshöjd. Ännu på 1500-talet hörde sådana rockar till brudens hemgift säger Troels Lund,¹⁵ som även meddelar, att rockarna ansågos lämpliga som försvarsvapen, och hur det kunde heta om en inkräktare, att "alle Fruens Piger skulle slaa og stikke paa hannem med deres Rokker". En målning i Elmelunde kyrka på Mön ger uttryck åt denna uppfattning. Man ser där, hur en kvinna vid barnamordet i Betlehem med detta sitt vapen illa tilltygar en krigsknekt.

I detta sammanhang kan det måhända vara av intresse att dröja något vid de uttalanden sakkunniga gjort om garn, som spunnits med slända. En utförlig beskrivning över ett stort antal mumiebindor m. m. ur den bekanta Graf'ska samlingen i Wien har utarbetats.¹⁶ Tygerna förskriva sig från 6—26 dyn. samt från s. k. koptisk tid. De äldsta äro således över 4000 år och de yngsta omkr. 1500 år gamla. Förf. uttalar sin förvåning över den utomordentliga finhet hos garnet som ofta kommer till synes. Om en vävnad från konung Pepi I:s mumie säger han, att inslaget är så fint, att man icke kan jämföra det med något nutida garn. Sådana tyger kallades också enl. hans översättning "gewebte Luft, leinene Nebel, gewebter Wind". Det finns linneväv av samma täthet som vårt mo-

derna sidenatlas, och förf. framhåller hur beundransvärt det är att med de primitiva hjälpmedel, som då stodo till buds, ha kunnat åstadkomma något sådant.

För dräktyfnden från Borum-Eshöi på Jylland har Soph. Müller redogjort.¹⁷ Materialet är fårull och hjorthår. Den mikroskopiska undersökningen har, säger han, ökat antalet av redan föreliggande vittnesbörd om att tillverkningen av bruksföremål här i Norden för omkr. 3000 år sedan har skett med synnerlig omsorg, ja, nästan förfining. Textilmaterialet är noga sorterat för olika användning och man har i det hela arbetat särdeles metodiskt och ändamålsenligt.

Enligt vad dagspressen meddelat håller under hösten 1921 en bronsåldersmantel på att undersökas vid St. Hist. Museum. Manteln hittades på våren vid grävning i en torvmosse i Gerum, Västergötland, och om bronsåldersteorien håller streck torde den vara det äldsta bevarade vittnesbördet om svensk dräkt. Vid jämförelse har det visat sig, att stoffet är finare än i de danska bronsåldeskläderna. Den är vävd i kypert av tjockt ullgarn, till formen oval, omkr. 2,5 m. lång och 2 m. bred samt skuren ur ett stycke.

I och med mossfynden i Ostfriesland, Schleswig, Holstein m. fl. platser i Danmark från tiden 200—400 e. Kr. bragtes i dagen ett antal olikartade textilier, tvåskaft, dräll, kypert, bräckvävnad m. m. Enl. J. Mestorf¹⁸ äro de utförda med stor skicklighet vad såväl spinning och vävnad som sömnad angår. Materialet är

¹⁷ Aarb. f. Nord. Oldkyndighed 1891. 2 B. sid. 97 ff.

¹⁸ Bericht d. Museums vaterl. Alterthümer, Kiel 1900 sid. 31 ff o. 1907, sid. 16 ff.

¹⁵ Dagl. Liv i Norden X, sid. 21 ff, IV Udg.

¹⁶ A. Braulik, Altägyptische Gewebe, Stuttgart 1900.

ull och mycket olika behandlat. Än är garnet utomordentligt fint, än hårdsnott glänsande som silke, än löst och mjukt, men aldrig ojämnt eller knutigt. Till varp är i regel ett starkt, tvinnat garn använt.

Redan under bronsåldern förstod man att sno varp och inslag åt olika håll alldeles som skånekvinnorna ännu göra med

garnet till vadmal. Varpen spinnes rätt och den skall vara av höstull. Till inslag bör användas vårull, och det garnet skall snos avigt. Lingarn spänns däremot rätt. Råkade man försynda sig mot dessa nedärvda regler blev resultatet givetvis nedslående och därför följde man dem, ty förr var det ju en hederssak att lämna ifrån sig ett välgjort arbete.

ANILINETS SEGERTÅG AV MARIA COLLIN.

Den lättvindiga färgningsmetoden gjorde, att anilinet till en början blev väl mottaget på alla håll. Men numera nämnes det ju gärna så snart tal är om slöjdens förfallsperiod, och får därmed ett synnerligen dåligt betyg.

Upptäckten av anilinet var dock i själva verket av stor betydelse för den kemiska industrin; det utgöres av en förglös olja med behaglig doft. Den tyske kemisten Unverdorben fann 1826 kristallinet, som han kallade sin upptäckt, som produkt av indigo. 1834 fann Runge anilin i stenkolstjäran och gav det namnet kyanol eller blåolja, emedan den med klorkalk gav en vacker blåviolett färg. Identiteten mellan kristallin och kyanol påvisades 1841 av Fritzsche, och han skapade då benämningen anilin av det arabiska anil, som betyder "det blå", under vilken beteckning portugiserna införde indigot i Europa.

Det blev senare Hofmann, som efter flera upptäckter 1856 kom att inlägga stora förtjänster om anilinet praktiska användning. Redan 1859 anlades en fabrik för färgstoffer i Lyon, därefter

flera i England och Tyskland, och sedan gick det raskt framåt. Värdet av de 1868 tillverkade anilinfärgämnen uppgick till c:a 12 mill. kronor.

Enligt samstämmade uppgifter från lundatrakten och den gamla kända Borgska firman i Lund var det i slutet av 1860-talet anilinet här började komma i marknaden, men först på 1870-talet tog det riktigt fart. Färgerier såväl som enskilda fingo göra samma ledsamma erfarenheter i fråga om färgernas opålitlighet. Men snart skedde en omvälvning till det bättre genom uppfinningen av alizarinfärgerna.

Alizarin är namnet på krapprotens röda färgämne — av det turkiska handelsnamnet på krapproten, alizarin. Upphettas alizarin med zinkpulver, så bildas antracen, ett ämne, som även ingår i stenkolstjära. 1868 lyckades Græbe och Liebermann att framställa alizarin ur stenkolstjärans antracen, och inom kort började detta att tillverkas fabriksmässigt. Sådana färger kunna vara mycket hållbara och garanteras av färgerierna. Så är t. ex. blått på bomull lika håll-

bart som indigo. Det finns inom de olika färgerna säkra och mindre säkra nyanser, varför de stora tyska färgstoff-fabrikerna i sina kataloger pläga uppdelat sina fabrikat i enlighet med den hållbarhetsgrad de besitta.

Ungefär samtidigt som i Europa synes det nya färgämnet hava vunnit insteg i Orienten. Även de österländska fabrikanterna läto besticka sig av anilinets briljanta färg. Och så gjorde sig en avgjord kvalitetsförsämring märkbar, särskilt i

mattorna från Kaukasus och Mindre Asien. Även till Persien trängde ryktet om anilinets prakt och fördelar, men efter avprovning såg man däri på högsta ort en fara för den persiska mattindustrin och shahen förbjöd strängeligen dess användning. 1900 utfärdades importförbud, men detta till trots florerar anilinfärgningen rikligen — den är så billig och bekväm.¹

¹ Neugebauer & Orendi, Handb. d. Orient. Teppichkunde, Leipzig 1909, s. 82, 171.

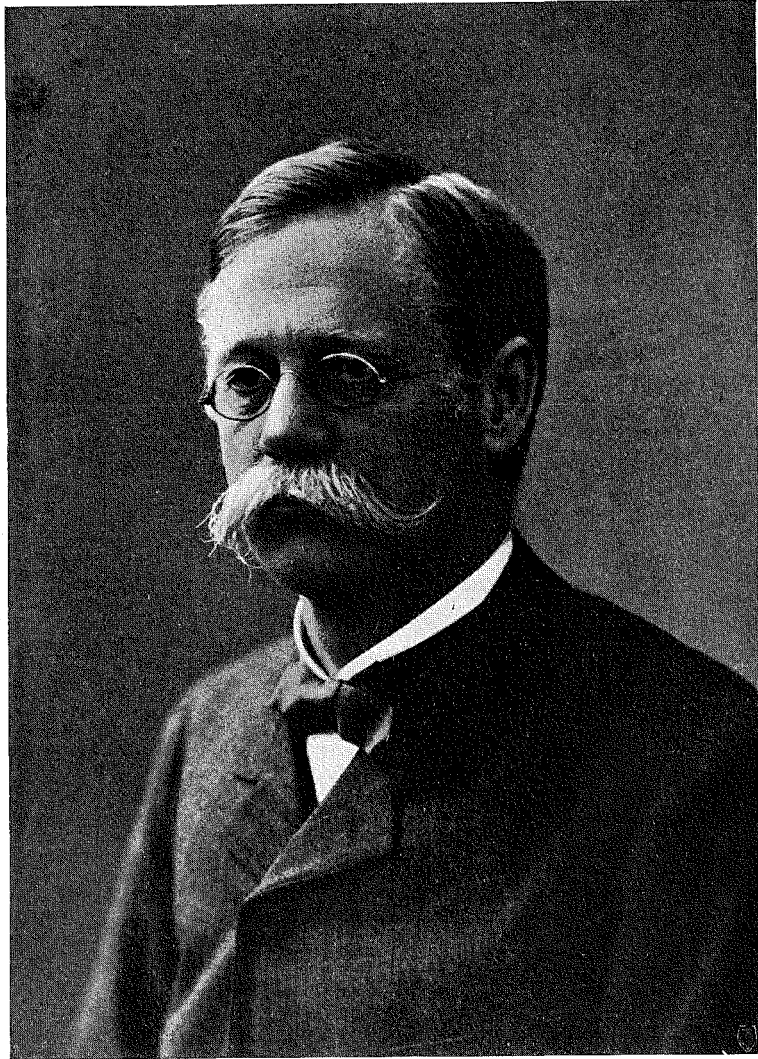
FREDRIK NORDIN AV BIRGER NERMAN.

Den 8 april 1920 avled i Vänersborg rektor Fredrik Nordin. Nordins egentliga verksamhetsområde var dövstumsundervisningen, och härinom nedlade han ett högst betydande arbete samt blev med tiden inspektör för vårt lands dövstumsskolor. Det är dock icke denna hans insats, som i dessa rader skall beröras. Vid sidan av sin krävande ämbetsmannagärning fann emellertid Nordin som bekant tid till ett rikt och ytterst värdefullt arbete inom den arkeologiska vetenskapen, och det är om detta arbete, som här några erinringar skola lämnas.

Fredrik Nordin, som föddes den 7 maj 1852 i Västkinde socken på Gotland, hade redan som skolpojke i likhet med sin kamrat i Visby Gabriel Gustafson, sedermera den kände, år 1915 avlidne arkeologiprofessorn i Kristiania, fattat ett livligt intresse för sin minnesrika hemöf fornlämningar. Efter i Uppsala år 1876 avlagd fil. kand.-examen började han samma år på allvar en lång serie av utgrävningar och andra undersökningar på Gotland. Det är en verkligt imponerande rad av undersökningar, han under årens lopp

utfört; nästan varje sommar intill sin död, således i över 40 år, besökte han Gotland för arkeologiska forskningar.

Gotlands bevarade fasta fornlämningar utgöras främst av gravfält ifrån järnåldern, och det var på dem, som Nordin huvudsakligen inriktade sina undersökningar. Det blev med åren ett ganska betydande antal gravfält, som han helt eller delvis utgrävt. Bland dessa grävningar må här endast erinras om några av de viktigaste. Under förra hälften av 1880-talet falla Nordins undersökningar på gravfältet vid Bläsnungs i Västkinde socken, vilket med sin kronologiska gruppering av gravarna kan sägas ha blivit klassiskt inom den arkeologiska litteraturen. Detta gravfält utgrävde Nordin fullständigt: han undersökte icke mindre än 167 gravar. Under andra hälften av 1880-talet och förra hälften av 1890-talet grävde Nordin på det delvis förstörda gravfältet vid Bjärs i Hejnums socken. Han undersökte här alla bevarade, ovan jord synliga gravar samt upptäckte och undersökte även en rad ovan jord omarkerade gravar. Antalet under-

FREDRIK NORDIN.

sökta gravar är här över 160. Bland andra gravfält, på vilka Nordin företagit undersökningar, må nämnas Kornettskogen i Västkinde, Backhagen i Tingstäde samt Lillbjärs i Stenkyrka socken. — Nordins gravundersökningar äro ytterst noggranna, för sin tid verkligt mönstergilla.

Betydelsen av dessa gravundersökning-

gar har varit mycket stor. Det är till väsentlig del tack vare dem och de grävningar, som under slutet av 70-talet och 80-talet utfördes av Gustafson samt under 90-talet och senare av en tredje, för några år sedan avliden gotländing, rektor Hans Hansson, som det enastående gotländska järnåldersmateriallet hopbrakts. Det är

främst på grundvalen av deras undersökningar, av vilka Nordins äro de mest omfattande, som den vetenskapliga bearbetningen av Gotlands järnålder kunnat läggas. Det är till stor del tack vare deras långvariga och tålmodiga utgrävningar, som vi nu kunna följa utvecklingen på Gotland under järnåldern vida bättre än inom något annat område av vårt land. Att Gotlandsmaterialet således kommit att bilda ryggraden inom vårt järnåldersmaterial är då till icke ringa del Nordins förtjänst.

Åtskilliga av Nordins till Vitterhets-, Historie- och Antikvitets Akademien inlämnade utförliga och ytterst omsorgsfulla redogörelser för hans gravundersökningar ha blivit tryckta i Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift och Antikvarisk Tidskrift för Sverige. Dessa grävningsberättelser äro ofta vida mera än blotta redogörelser för undersökningarna. Så har han i sina berättelser över grävningarna vid Bläsnung och i Kornettskogen givit goda vetenskapliga sammanfattningar över undersökningarna, över gravformer och fynd, med bestämmande av gravfältens tid och översikt över deras utvecklingshistoria.

Nordins undersökningar över Gotlands järnålder beröra emellertid icke endast gravarna. Även i några av de s. k. kämpagravarna, tomtningarna efter järnålderns hus, har han företagit grävningar och över de vid 1880-talets mitt kända upprättat en förteckning med beskrivning över deras utseende. Resultaten av dessa grävningar och topografiska undersökningar ha publicerats i uppsatsen Gotlands s. k. kämpagrafvar i Vitterhets Akademiens Månadsblad 1886, 88 jämte

en vetenskaplig bearbetning av materialet. Även Gotlands fornborgar har Nordin uppmätt och förtecknat; redogörelsen finnes tryckt i Månadsbladet 1881 (Om Gotlands fornborgar). Slutligen kan nämnas, att Nordin sedan länge tillsammans med Gabriel Gustafson och tecknaren Olof Sörling planlagt ett monumentalverk över Gotlands bildstenar. Hela materialet härtill, belöpande sig till omkring 250 stenar, är genomgånget och avbildat och en väsentlig del av texten författad. Det var i hög grad beklagligt att Nordin icke fick tillfälle att fullborda och själv utge detta arbete, som låg honom så varmt om hjärtat; emellertid hade det vid hans död fortskridit så långt, att det inom något år torde kunna utkomma. Redan 1903 hade Nordin i sin uppsats Till frågan om de gotländska bildstenarnas utvecklingsformer (i Studier tillägnade Oscar Montelius) givit en översikt över de gotländska bildstenarnas utvecklingshistoria.

Nordin var sedan slutet av 1870-talet bosatt i Västergötland, först i Skara, sedan i Vänersborg, och det var klart, att han även skulle nedlägga ett betydande arbete i den västsvenska arkeologiens tjänst. Så företog han åtskilliga grävningar i västra Sverige, bl. a. på en rad viktiga stenåldersboplatser vid Vänern. Även i rent kulturhistoriskt-administrativt hänseende har Nordin inom denna del av vårt land utfört ett mycket betydelsefullt arbete. Han blev 1883 sekreterare och senare intendent samt den drivande kraften i Västergötlands Fornminnesförening, som under hans långvariga sekreterarskap gått en rik utveckling till mötes. Föreningens präktiga nya muse-

umsbyggnad i Skara, som år 1919 stod färdig, har ursprungligen Nordins initiativ att tacka för sin tillkomst. I styrelsen för Vänersborgs museum blev Nordin ordförande och intendent för museets historiska samlingar, vilka under hans vård i hög grad ökades.

Sedan 1913 var Nordin arbetande ledamot av Vitterhets-, Historie- och Antikvetets Akademien, som han redan tidigare tillhört som korrespondent.

Personligen var Fredrik Nordin en anspråkslös och försynt man, harmonisk och stilla, en verkligt hjärtgod människa.

ETT PORTRÄTTARKIV I VARJE SOCKEN?

Författaren Ture Nerman har i en daglig tidning lämnat följande skildring och gjort nedanstående förslag:

Häromdagen kom jag att bevista en lösöreauktion efter en gammal skeppare utan bröstarvingar. Bohag och smäsaker, enkelt och värdelöst, klubbades under skrän och skratt bort till en auktionspublik, bestående av några skärgårdsfamiljer och en mångfald sommargäster. Ett gammalt hem skingrades. Knappast någon av de närvarande kände allvaret däri. Bland annat smått och gott bortslumpades för en tolvskilling ett par fotografier i simpla ramar. Jag passade på att ögna över dem. Det var ett porträtt av en gammal skeppare, den avlidne, samt en familjegrupp, tagen för en 20 år sedan: samme skeppare med anhöriga. Jag följde efter den pladdrande sommarfamilj, som ropat in dem. Mycket riktigt — i första vägkrök plockade den unga frun ut fotografierna, rev dem i bitar, kastade skräpet in i en enbuske och yttrade något om att ramarna kan man kanske i alla fall få någon nytta av.

En bagatell ur livet, lika enkel och obetydlig som varje fattigt liv som slocknar och gräves ner i en kyrkbacke. Men envar, som har den ringaste känsla för sammanhanget mellan generationerna och för bevarande av detta sammanhang, borde

fatta att här är något att göra. Det är förvånande att i hembygdsvårdens och rashygienens glansdagar en pietetslöshet som den ovan skildrade får förekomma och säkert förekommer alltjämt landet runt. När man dock för en löjligt liten kostnad kunde rädda sådana minnen av bygdekultur och släkttradition som gamla familjefotografier från att spolieras. Det behövdes ju bara ett litet penninganslag av kyrkostämman för att inom varje församling tillvarataga fotografier, som annars fördärvas, och av dem bilda ett arkiv. Vilken glädje blir det ej i framtiden — även för andra än direkta släktingar — att få ett sekelgammalt församlingsregister illustrerat i ett församlingsarkiv med vederbörande hänsövnas bilder. För att inte alls tala om värdet för eugeniken.

Uppslaget överlämnas till närmare utformning åt hembygdsspecialister och andra sakkunniga.

I detta fall gäller som i så många andra, att så länge man har överflöd på material tänker ingen på att tillvarataga detsamma för att sedan, när uppgifterna av någon anledning behövas, bittert ångra, att man ej medan tid ännu var gjorde något åt saken. Så långt Nerman.

Alldeles förbisett har man emellertid icke det för framtiden ytterst värdefulla material, som de sedan 1800-talets mitt

alltmer förbättrade fotograferingsmetoderna erbjuda olika sidor av den kulturhistoriska forskningen. Det är sålunda bekant, att landsarkiven tagit vara på sådant; till Nordiska Museet komma ofta album ur gamla hem, men förklarligt nog saknas allmänt de ur personhistorisk synpunkt viktiga påskrifterna, om den person som bilden återgiver.

Man skulle i varje socken enligt förslagsställarens mening anskaffa en intresserad person och en lämplig lokal till förvarande av arkivet. Är en dylik anordning tänkbar, om man verkligen vill hoppas, att det betydelsefulla materialet skall bevaras någon längre tid framåt? Vore ej en centralisering långt mer fruktbringande? Då det gäller för de olika bygderna så pass intressant personhistoriskt material vore förmodligen en genomförd centralisering till en plats i landet mindre lämplig, även om det en gång för vissa affärsföretag t. ex. de stora tidningarna skulle vara mycket bekvämt att endast behöva ringa upp ett ställe och då vara säker på tillgång till önskat porträttmaterial.

För varje vän av vår odlings historia har denna fråga stort intresse och redan nu har så mycket av de första årtiondenas fotografier förstörts, att det otvivelaktigt är på tiden att taga i tu med att på ett praktiskt vis lösa densamma. Många vägar äro antagligen framkomliga. För länge sedan har som ett önskemål framställts, att liksom till vissa bibliotek avlämnas varje tryckalster framställt inom landet och inköpes sådana, som angå land och folk, skulle upprättas ett institut, som skulle sätta som sin uppgift att samla och förvara varje bild — blott därför, att det vore en bild — som berörde svensk natur och kultur, och däri hade naturligtvis de åsyftade personbilderna sin självskrivna plats, men en dylik institution får man nu åtminstone ställa på framtiden och i stället hoppas, att de museer och arkiv, som bevara andra rester av vår odling, skola ha sina ögon öppna även för dessa kulturrester. Fullt fruktbärande eller åtkomliga för praktiska syften, bli de naturligtvis aldrig förrän efter en metodisk organisation.

UTREDNING OM ALLMOGEKULTURENS UTFORSKANDE.

Den 5 nov. 1920 lät Kungl. Maj:t tillkalla förutvarande statsrådet läroverksadjunkten Olof Olsson, professorn vid Nordiska Museet Nils Lithberg, docenten i Lund C. W. von Sydow, docenten i Uppsala Herman Geijer och riksdagsmannen Per Edvin Sköld att såsom sakkunniga inom Ecklesiastikdepartementet biträda med verkställandet av en allsidig utredning och avgivande av förslag, huru arbetet för insamling och utforskning av den

Svenska allmogekulturen lämpligen bör planläggas och organiseras.

Sakkunnige, som för korthetens skull kalla sig Folkminneskommittén, började omedelbart hålla sammanträden. För att få klart vad som redan åtgjorts inom landet för utforskandet av och materialinsamlandet till Sveriges odlingshistoria ha kringlämnats frågeformulär till alla de sammanslutningar i riket, som kunde tänkas ha sysslat med detta. Dessutom ha flere preliminära utredningar igångsatts.

UTSTÄLLNING AV SVENSKA FOLKLIVSBILDER OCH ALLMOGEDRÄKTER I
NORDISKA MUSEET MARS—APRIL 1921.

Inom de flesta områden av kulturhistorien är man tacksam, om man lyckas få föremålen återgivna enfärgade. Sålunda erhåller man ett material lika användbart för forskarens studier som för den stora allmänhetens populariseringsintressen, se alla de illustrerade veckotidningarna och de stora dagliga tidningarnas söndagsbilagor. Ett område finnes emellertid, som kanske mer än något annat gjort och gör anspråk på att få sina föremål reproducerade på ett mer illusoriskt vis nämligen den mänskliga dräkten och vissa sorters textilier. Också mycket snart sedan man börjat behärska metoder, som tilläto en polykrom bildframställning, riktade konstnärerna och förläggarna sitt intresse på att i färger publicera dräktbilder. Att börja med kolorerade man kopparsticken för hand, senare gav uppdagandet av de litografiska metoderna dittills oanade möjligheter till färgreproduktion. Dessa i mer eller mindre grad i massa gjorda framställningar ersätta emellertid aldrig den personliga konstnärliga framställningen i olja eller i akvarell.

För dem, som ha till uppgift att studera de svenska allmogedräkterna vid Nordiska Museet har det naturligtvis alltid varit en viktig angelägenhet att kom-

ma till större förståelse av det i museet förvarade dräktmaterielet genom ett ingående studium av äldre tiders konstnärliga framställningar av hithörande dräkter. Under förarbetena till 1921 års utställning visade det sig även, att äldre avbildningar finnes i betydande utsträckning. Ur många av vår äldsta nu levande konstnärsgenerations skizzböcker fanns ett rikt material att hämta från deras ungdoms vandringsdagar i de svenska bygderna, då folkdräkternas färgrikedom ådrog sig deras uppmärksamhet. Många av dessa skizzer äro tydligen så detaljerat utarbetade, att folkdräktsforskaren med tillit kan begagna dem som studiematerial. Allt vad som insamlades under förarbetena kunde emellertid ej komma i fråga att utställas. Redan lokalens litenhet måste medföra en begränsning och gallring. Fröken Gärda Cederblom, som var anordnaren av utställningen, ansåg sig dock i någon mån genom denna ha lyckats belysa flera viktiga sidor till allmogedräkstens historia och topografiska utbredning. På utställningen fanns en liten avdelning, där man önskade få framvisa, huru ett äldre tiders herrskapsdräkt utövat inflytande på folkdräkternas form och snitt. Både medeltidens och renässansens dräktmoder ha sålunda lämnat spår efter sig i allmogens kvinno-

FIG. 1. O. ADELBERG: GUBBE FRÅN FLODA, DALARNA.

dräkter, men enligt utställarinnans mening ha de båda senaste århundradenas kvinnomoder spelat en föga influerande roll. På karldräkterna däremot ha herrskapsdräkternas olika skiftningar under senare tider haft ett påtagligt inflytande.

Från en Dalasocken ställdes sida om sida exemplar ur Museets dräktförråd med de äldre konstnärliga framställningarna, vilket var mycket lärorikt.

I ett antal montrar förelades detaljrikt och omsorgsfullt återgivna allmogedrakter av P. Hilleström, B. Nordenberg, O. Arborelius, Julius Kronberg, J. Höckert, I. W. Wallander, C. G. Hellqvist, Kilian Zoll, P. Södermark, Otilia Adelsborg, Emerik Stenberg och andra. Bland oljemål-

ningarna hade utställarinnan även nöjet att få exponera ett par av Anders Zorns framställningar av dalfolk och en akvarell av samma hand: Bull-Anna från Utmeland.

Utom dessa bilder av enstaka individer exponerades en utvald samling framställningar av folklivsbilder, där allmogem rörde sig i sina färgrika dräkter. De exponerade scenerna voro i allmänhet i och för sig av stort kulturhistoriskt intresse t. ex. tröskning av raps i fria luften under spelmäns toner, från Skåne, eller resande av majstång i Vingåker under buller och bång — således återgivande nu mer avlagda bruk. Ett stort antal bilder voro emellertid dessutom av konst-

FIG. 2. P. SÖDERMARK: KULLA FRÅN RÄTTVIK,
DALARNA.

FIG. 3. VIRGIN: POJKE FRÅN RÄTTVIK, DALARNA.

närligt sett så framstående rang, att man knappt hade en förnimmelse av att vara på en kulturhistorisk exposition, utan snarare på en konstutställning. Där fanns sålunda bland annat en ungdomsbild av Zorn från Orsa och en imponerande kollektion av Emerik Stenbergs målningar med scener från livet i Leksands stugor.

Sällan har en av Nordiska Museets tillfälliga utställningar haft så mångsidiga lärdomar att lämna och man kunde ej undgå att märka, hur gärna museets per-

sonal tog en titt in på utställningen; alltid var något nytt att observera och lära.

Efter ett par månaders gästande på utställningen fingo de lånade bilderna vandra åter till de hem, som haft älskvärdheten att för en tid avstå från dem. Det utställda blev fotograferat för museets arkiv och kommande forskningar, men då kommer man emellertid endast att kunna göra sig en svag föreställning om vad som för oss varit det väsentliga minnet av det utställda: koloriten.

KULTURHISTORISK LITTERATUR

UR 1919 ÅRS LITTERATUR

AV

SVEN ROTHMAN.

PERSONALIA.

Jacobsen, J. P., född 13 dec. 1869, död 10 sept. 1918. Av Vilh. Grönbech. Nord. T.

KULTURMINNESVÅRD OCH TEKNIK.

Från Svenska litteratursällskapets folkloristiska arkiv. Hemb. årg. VIII—IX.

Heide, Fr.: Værn om de gamle Almueplanter. T. f. hist. Bot. 1 B.

Kristensen, M.: Ole Worm og runeindskrifterne. Da. St.

Sernander, R.: Svenska Naturskydds-föreningen tio år. Sveriges Natur.

Settman, T.: En sockenförening för hembygdsvård och naturskydd. (I Ålems sn., Kalmar län). Sveriges Natur.

Wulff, Th.: Gamla fruktträd. En naturskydsuppsats av — — —. Sveriges Natur.

KATALOGER.

Lund.

Kulturhistoriska museets utställning av gobeliner etc. den 15—30 maj 1919. Utg. av G. J:son Karlin. 20 s. Lund. Stockholm.

Liljevalchs konsthall. Katalog n:o 17. Stockholm i bild. Maj—juni 1919. 70 s. Sthlm. Kr. 1:25.

Livruskammaren och därmed förenade samlingar. Vägledning för besökande.

de. 6:e uppl. 176 s. Ill. Upps. Kr. 1:50.

Nordiska Museet: ———s tillfälliga utställning n:o 15. Utställning av svenskt tenn. Utarbetad av Sigurd Wallin. Maj—juni 1919. 16 s. Ill. Sthlm. 50 öre.

Vägledning genom Nordiska Museets samtliga avdelningar. Utarb. av N. Lithberg. 80 s. Sthlm. 1 kr.

Svenska folktypsutställningen den 8 Mars—1 April 1919 å Kungl. Konstakademien. 5 s. Sthlm. 15 öre.

ÅBSREDOGÖRELSER FÖR 1918.

Sverige.

Göteborgs museum. Årstryck. X 119 s. Ill.

Nationalmusei Konstavdelning. Meddel. 43. M. 1 bil. 59+52 s. Sthlm.

Danmark.

Dansk Folkemindesamling. Aarsberetn. 1916—18. Fort. og Nut. B. 2.

Det danske Kunstindustrimuseum. 52 s. Ill. Kbhvn.

SAMMELVERK OCH ALLMÄNNA FRAMSTÄLLNINGAR.

Johnsen, O. A.: Norges bønder. H. 13 o. 14. Kria. 50 öre pr h.

Johnsson, J. W.: Den galliske Syge i Danmark før 1550 og Litteraturen om den. Aarb.

Kyrkogårdskonst. Avbildningar från äldre svenska kyrkogårdar. Red. av H. Wadsjö. Kulturhist. inledn. av S. Ambrosiani. 180 s. M. 420 fig. Sthlm. 30 kr.

Leufvén, G.: Skånes jordbruk. Sv. turistf. årsskr.

Lindgren, J.: Läkemedelsnamn. Ordförklaring o. historik. H. 2. Lund. 4 kr.

Lundbye, J. T.: Vejenes Udviklingshistorie i Danmark. Fortid og Nutid. 2 B.

Matthiessen, H.: De Kagstrøgne. Et Blad af Prostitutionens Historie i Danmark. 133 s. Kbhvn. 3 kr.

ALLMOGENS MATERIELLA KULTUR.

Bergh, Gunhild: C. A. Ehrensverd som skåneskildrare. Sv. turistf. årsskr.

Gammal allmogeslöjd från Malmöhus län. Utg. av länets hembygdsförening. Flamskvävnader. H. 5. s. 99—123, 23 pl. Lund. 12 kr.

Gamla hus i Arild. Uppmättningsritningar utg. av K. Berlin o. Fr. Hazelius. 4 s., 8 pl. Lund. Skånska föreningen för byggnadskultur. 6 kr.

Grosch, H.: Gammel norsk vævkunst. Mappe VI. 10 pl. Kria. 4 kr.

Hallenborg, J. F.: Lanthushållning. Handbok Del. 1. Det svenska jordbrukets utveckling, nuvarande ståndpunkt o. betydelse såsom landets modernäring. 125 s. Upps. Kr. 2:50.

Lithberg, N.: Den skånska gården. Sv. turistf. årsskr.

Nordisk Jordbrugsforskning. Organ for Nordisk Jordbrugsforskeres Forening. Aarg. 1919. 8 Hefter. (E. Lunding, Grubberholm, Vallø, Danmark). 12 kr. pr Aar.

Skånska gårdar och hus. Uppmättningsritningar utg. av K. Berlin o. Fr. Hazelius. H. 4. Lund. Skånska föreningen för byggnadskultur.

Zickerman, Lilli: Skånes hemslöjd. Sv. turistf. årsskr.

ALLMOGENS ANDLIGA KULTUR.

Från Västerdalsbygder. 1918. Malungs

folkhögskolas elevförbunds årsbok. Red. av Karl Hedlund. 4:e årg. 66 s. Falun (1919). 2 kr. (Inneh. bl. a.: —n: Gamla minnen fr. Malung. En åttioåringss anteckningar. Greta Hedlund: Julfirandet i Malung i gamla tider. A. Nordström: Bröllops seder i Äppelbo under 1800-talets förra hälft. Malung folkhögskolas elevförbunds sagbok IV).

Hallberg, P.: Christiern Pedersen som Botaniker. T. f. hist. Bot. 1 B. (1918—19).

Holmström, H.: Studier över svanungfrumotivet i Volundarkvida och annorstädes. 221 s. Malmö (tr. i Lund). 12 kr.

Kristensen, M.: Danske plantenavne. T. f. hist. Bot. (1918—19).

Landtman, G.: Om folksagans underbara daning. Finsk T. Tom. 86.

Lindhagen, Hedvig: Gillberga-enen. Sveriges Natur.

Lindroth, H.: Djävulen i svenska språket. O. o. B.

Opkaldelsesskikke i østjyske Bondeslægter fra 17:de og 18:de Århundrede. Bidrag til genealogisk Metodelære. Kbhvn. Meddelelser fra Det danske Rigsarkiv. I: 13.

Rubin, Tr.: Huru lång var en svensk fot? Sv. lantm. T.

Sande, O.: Norske folketoner. I 22 s. Bjørgvin. Kr. 1:75.

Tegengren, J.: Några tydningar från Österbotten af djurläten. Finsk T. Tom. 86.

ÖVRIGA SAMHÄLLSKLASSERS ODLING UNDER NYARE TID.

Ambrosiani, S.: Arendt Schlott. "Den förste pappersmakaren i Sverige". Sv. papperstidning.

Danske Herregaarde ved 1920. H. 4—8. III. Kbhvn. 6 kr. pr H.

Dokument rörande de äldre pappersbruket i Sverige. Utg. av Sune Ambrosiani. 80 s. Sthlm. Föreningen för svensk kulturhistoria. Böcker N:o I: 1—3.

- Dyggve, E.: Om Store Mariendal og Medetodik. Arkitekten, Aarg. 21.
- Grandjean, P. Br.: Dansk Heraldik. 310 s. Kbhvn. 14 kr.
- Hahr, Aug.: Skånska slott och borgar. Sv. turistf. årsskr.
- Hansson, Sigfr.: Ur skomakareyrkets historia. En studie över skräväsendet. 218 s. Sthlm. Kr. 6:50
- Heide, Fr.: Ringsted Klosters Godsarkiv. Fortid og Nutid. 2. B.
- Johnsson, P.: Ur den svenska textilindustriens utvecklingshistoria. T. f. textilind., årg. 17.
- Lexow, E.: Nogle importsaker i Bergens Museums kulturhistoriske samling. Bergens Mus. Aarb. 1917—18. 19 s. III.
- Luxdorps Dagbøger. I Uddrag gengivne ved Eiler Nystrøm. 168 s. Kbhvn. Kr. 1:50.
- Nielsen, L.: Dansk Bibliografi 1482—1550. 254 s. Kbhvn. 25 kr.
- Odelberg, C. A.: Förteckning öfver guldsmeder m. fl. konsthantverkare i Sverige under 1500- och 1600-talen. Personh. T. årg. 20.
- Olrik, J.: Danske Guldsmedes Mærker. 2., Udg. af Bernhard Olsens "De kjøbenhavnske Guldsmedes Mærker". 140 s. Kbhvn. 8 kr.
- Olsson, M.: Sarkofager av Nicodemus Tessin d. y. i Riddarholmskyrkan. Arkitekten.
- Ritningar till skånska prästgårdar utförda av K. Berlin m. fl. Utg. av Fr. Hazelius. 22 s., 12 bl. pl. Lund. Kr. 7:50.
- Svenska slott och herresäten vid 1900-talets början. Ny följd. H. 2. (Uppland. 1. Uppsala slott). 32 s. Sthlm. 7 kr.
- Vejde, P. G.: Hovmantorps herregård. M. fr. N. Smål. fornm. för. 5.
- Vejde, P. G.: Om Smålands herrgårdar. M. fr. N. Smål. fornm. för. 5.
- Westholm, S.: Stadsbyggnadskonst i äldre tider. Sv. stadsförb. T.

MEDELTIDENS KULTURHISTORIA.

- Beckett, Fr.: Venge Klosterkirke. Aarb.
- Beckman, Nat.: Kritiska småbidrag. 1. Solförmörkelserna. 2. Månkalendern i övrigt. 3. Tidvattensförhållandena. 4. De klimatologiska uppgifterna. 5. Ett par stjärnnamn. M. og. M.
- Beckman, Nat.: Två finländska gårdsrättsredaktioner. 47 s. Göteb. 2 kr. Göteborgs högskolas årsskrift 1919.
- Collijn, I.: Stockholms Storkyrkas återfunna relikier jämte några arkivaliska bidrag till S:t Göransstatyns datering. Fornv.
- Cornell, H.: Vaksalaskåpets hemlighet. Sv. T.
- Diplomatarium Norvegicum. Series Topographica. Ved Alexander Bugge og Oluf Kolsrud. XII. 209 s. Kria. 4 kr.
- v. Friesen, O.: Rungravstenen från S. Unnaryds kyrka, Västbo härad. M. fr. N. Smål. fornm. för. 5.
- Frödin, O.: Alvastrabygden. Arkeologiska undersökn. åren 1916—1918. 135 s., 1 pl. 6 kr.
- Från det medeltida Alvastra. Undersökningarna år 1918. Fornv.
- Kjellberg, C. M.: Flyttningen av ärkebiskopssätet och Erik den heliges relikier 1273 från Uppsala till Östra Aros. Fornv.
- Lund, Ed.: Dannebrog. Danmarks Paladium. 64 s. III. Kbhvn. 2 kr.
- Roosval, J.: Riddar Sankt Göran i Stockholms stora eller Sankt Nicolai kyrka. 111 s., 13 pl. Sthlm. 12 kr.
- Fornsvensk bibliografi. Supplement. 1901—1917. Bihang: Kalendarium suecicum. Utarb. av Robert Geete. 323 s. Sthlm. 7 kr. Saml., utg. av Sv. fornskriftsällskapet. H. 155.
- Svenskt Diplomatarium. Utg. av Riksarkivet gen. Sven Tunberg. B. 6. H. 3. s. 361—480. Sthlm. 10 kr.
- Toll, H.: De äldsta svenska kungavapenbilderna och tre-kronor-vapnet, bedömda efter då gällande heraldiska sedvänjeregler. 80 s., 7 pl. Sthlm. 10 kr.

Wallem, Fr. B.: Djævelen fra Oslo. St. Hallvard. B. 4.

FORNTIDEN OCH ÄLDRE MEDELTIDEN.

Arne, T. J.: Gravar från "Vendeltid" vid Lagerlunda i Kärna socken, Östergötland. Fornv.

Bing, Kr.: Olsoktradition. 64 s. Bergen. 3 kr.

Hirn, Y.: Eremitlivet i dess betydelse för religion, konst och litteratur. O. o. B.

Johansen, K. Friis: Affaldspletterne ved Thorsø Strand. Aarb. 3. R. 8. B.

Kolmodin, J.: Den historiska kronologien i Assyrien och Babylonien. A. t. f. Sv. Del 20:2. 29 s.

de Lange, Ey.: En familiegrav fra folkevandringstid i Hardanger. Bergens Mus. Aarb. 1917—18. 25 s. Ill.

Lehmann, Edv.: Tvekönnede frugtbarhetsguder i Norden. M. og M.

Lexow, E.: Ringkjeden. Bergens Mus. Aarb. 1917—18. 15 s. Ill.

Linderholm, Em.: Vendelshögens konunganamn i socknens 1600-talstradition. N. o. B.

Lindroth, Hj.: En nordisk gudagestalt i ny belysning genom ortnamn. A. t. f. Sv. Del 20:2. 76 s.

Marstrander, C. J. S.: Caractère Indo-Européen de la Langue Hittiti. Videnskapselskapets skrifter. II. 172 s. Kria. 6 kr.

Montelius, O.: Amerika och gamla världen. Hafva de stått i någon förbindelse med hvarandra före Columbus? Nord. T.

Nestorskrönikan. Övers. fr. fornryskan av A. Norrback. 176 s. Sthlm. Kr. 11:50.

Nilsson, M. P:n: Olympen. En framställning av den klassiska mytologien. Del 2. Sthlm. 10 kr.

Nordman, C. A.: Skaldyngernes Stenyxor. Aarb.

Nummedal, A.: Arkæologiske undersøkelser paa Soter. Bergens Mus. Aarb. 1917—18. 25 s. Ill.

Poulsen, Fr.: Oraklet i Delfi. Historie,

Religion, Kunst. 352 s. Ill. Kbhvn. Kr. 28:50.

Rasmussen, J. P.: Affaldspletter fra Stenalderstilhugning. Aarb.

Ravn, O. E.: De gamle babylonernes syn på liv og død. 42 s. Kbhvn. Kr. 1:50.

Rydbeck, O.: Skåne under förhistorisk tid. Sv. turistf. årsskr.

Rydh, Hanna: Dosformiga spånnen från vikingatiden. 162 s. Ill. Sthlm. Ak. avh.

Schmidt, Vald.: Levende og døde i det gamle Ægypten. 162 s. M. 860. Illustr. Kbhvn. 45 Kr.

Schnittger, B.: Våra kulturförbindelser med östra Medelhavet under den äldre bronsåldern. Några synpunkter. O. o. B.

Strömgren, Hedvig Lidforss: Tandläkekonsten hos romarna. 92 s. Sthlm. 5 kr. (Utg. av Dansk medicinsk-hist. Selskab).

Suetonius: Kejsarbiografier. 2. Cæsar Octavianus Augustus. Övers. av Leonard Wistén. 136 s. Sthlm. Kr. 4:50.

Svensén, E.: Från forntid och nutid. Kulturh. bilder. 159 s. Ups. Kr. 3:50.

Svensson, J. V.: Ptolemæus' redogörelse för folken på ön Skandia. N. o. B.

Tallgren, A. M.: Den ural-altiska arkeologins uppgifter. Finsk T. Tom. 86.

Tuxen, P.: Forestillingen om Sjælen i Rigveda. 28 s. Kbhvn. 65 øre.

Wadstein, E.: Vaghensön vid Stockholm. N. o. B.

Vestlund, A.: Åskgudens hammare förlorad. Ett bidrag till nordisk ritforskning. Edda. Aarg. 6. Bind 11.

EUROPEISK OCH ALLMÄN ETNOLOGI.

Baden, R. B.: Bibelske Sæder i Nutiden, særlig i Palæstina. Kbhvn. 2 kr.

Birket-Smith, K.: Rejse- og Teltliv i Nord-Grønland. Geogr. T. 25. B.

Eriksson, J. V.: Montezumas i Mexiko. En indiansk storstad. Ymer.

Hagensen, A.: Tre världstyper. Engelsen. Tysken. Orientalen. Till sven-

- ska av Robert Larsson. 159 s. Lund. Kr. 4: 50.
- Landtman, G.: Kulturens ursprungsformer. 214 s. Sthlm. Kr. 7: 50.
- Mohr, A.: Keiserdømmet Indien. Buddhas, stormogulernas og kasternas land. II. 143 s. III. Kria. 10 kr.
- Ohrt, F.: Heber og Abracadabra. Da. St. Thalbitzer, W.: Grönlandske tryllebøner. O. o. B.

TOPOGRAFI.

- Bergen, Norge. ——— 1814—1914, red. av C. Geelmuyden og H. Schetelig. Bd. 3. 505 s. Bergen. 10 kr.
- Dalarne, Forsslund, K. E.: Med Dalälven från källorna till havet. Del I. Öster-Dalälven. Bok 1. Storån (Idre—Särna). 136 s., 1 karta, 1 pl. Sthlm. Kr. 7: 50. Bok 2—5 à kr. 7: 50.
- Frederiksborg, Danmark. ———. Udg. af det nationelhist. Museum. I. Opmaalinger, udførte under Ledelse af V. Holck. 12 s. III. 53 tvlr. Kbhvn. 100 kr.
- Hammerum Herred, Danmark. Krarup og Valeur: Fra det svundne ———. 3. Opl. 152 s. III. Herning. Kr. 1: 50.
- Højelse, Danmark. Nielsen, N. P.: Det gamle ———. 140 s., 7 tvlr. Slagelse. 3 kr.
- Jämtland. Behm, A.: Arndts resa genom ——— sommaren 1804. Jämtl. fornm. för. T. 1918. B. 7. h. 1.
- Jönköping. Friberg, A.: Sankt Valborgs kapell. M. fr. N. Smål. fornm. för. 5. Jönköpings stads tänkebok 1456—1548. Utg. av Carl M. Kjellberg. 164 s. Jönköping.
- Jönköpings län. Nordenskjöld, C. F.: — —s minnesmärken. M. fr. N. Smål. fornm. för. 5.
- Kungälf. Kjellberg, S. T.: — —. Några anteckningar om dess bebyggelsehistoria efter flyttningen från den medeltida staden Konungahällas grund. Gamla svenska städer. H. 6.
- Kåseberga, Skåne. Tufvesson, Th.: Bortom vägarna. Ett besök vid — — fiske-läge. Sv. turistf. årsskr.
- Köpenhamn. Vogelius, M.: Krøniker fra københavnsk Kirke- og Skoleliv i gamle Dage. 82 s. III. Kbhvn. Kr. 4: 75.
- Lappland. I lappkåtor och nybyggartorp. 155 s. III. Sthlm. 4 kr.
- Lolland—Falster, Danmark. Norvin, W.: Kilder og Hjælpemidler til Studiet af Lollands og Falsters Historie. II. Haandskrifter. Arkiver. 32 s. Nykøbing. 1 kr.
- Lund. Carlqvist, G.: Lundalitteratur. Biblioteksbladet.
- Wrangel, E.: Lund genom nio sekler. Sv. turistf. årsskr.
- Møen, Danmark. Bojsen, F.: Af — —s Historie. IV. Anders Bille. Udg. af Møns Museum. 200 s. III. 4 kr.
- Nørre Broby Sogn, Danmark. Lomholt, M. J.: Bidrag til — —s Historie. Udg. af "Svendborg Amts hist. Samfund". 192 s. Nyborg. 3 kr.
- Odense Amt, Danmark. Aarbog for historisk Samfund for Odense og Assens Amter. 6. Aarg. 1918. 2. Bind. 150 s. III. Odense. (1919). Kr. 2: 50.
- Silkeborg, Danmark. Egeberg, Edv.: — — Slot. I—II. Saml. t. jydsk H. og T. 4. R., 3. B.
- Sjælland, Danmark. Uhrskov, A.: Nord-sjællandsk Landsbyliv i ældre Tid. Paa Grundlag af flv. Folketingsman Lars Larsens Beretninger. Aarbog for historisk Samfund for Fredriksborg. Amt. 1918. 176 s. III. Holsterbro 1919. 4 Kr.
- Stensholm, Småland. Friberg, H.: — —. M. fr. N. Smål. fornm. för. 5.
- Stockholm. Livförsäkrings-aktiebolaget Thule. Utarb. af Vilh. Nyström. 95 s. III. Sthlm. 1919. (Inneh. bl. a. II. Byggnadsplatsens historia med bilagor).
- Stockholmsgillet 1914—1919 96 s., 5 pl. Sthlm. 6 kr.
- Sverige. Gamla svenska städer. H. 6. Red. av Sigurd Wallin. 29 s., 47 pl. Sthlm. 9 kr.

- Söderhamn. Jensen, Alfr.: — —s historia. B. 1. 161 s. Sthlm. (tr. i Göteb.) 15 kr.
- Söderköping. Erixon, S.: — —. En öfversikt öfver dess byggnads- o. utbildningshistoria. Gamla svenska städer. H. 6.
- Södermanland. Bianchini, A.: Sörmländska socknar. H. 3. Aspa-Ludgo. S. 241—368. Sthlm. Kr. 3: 50.
- Tisvilde, Danmark. Liisberg, Bering: Domina Helena. Sagn og Historie fra —. 136 s. Ill. 24 Kr.
- Tjust, Småland. Rydström, Ada: Boken om — —. Del 6. 206 s. Ill. Väster-
vik. Kr. 7: 50.
- Västergötland. Vadsbobygden. Tidskrift för Vadsbo hembygds- och fornminnesförening. H. 2. 49 s. Ill. Mariestad. 75 öre. (Inneh. bl. a. G. Rudberg: Ett ryskt Vadsbominne. R. Lannér: Biskop Jesper Svedberg som visitator i Vadsbo. E. Karström: Brandväsendet i Mariestad för hundrasextio år sedan. G. Hultgren: Under vargatider i Vadsbo. R. Lannér: Gamla Vadsbo-
seder. 1. Stjärngossarna. 2. "Hofvamos").
- Valdres, Norge. Tidskrift for — — historielag. 3. aarg. Kr 1: 50.
- Vendryssel, Danmark. Jakobsen, A.: — — Folk og land. Hist. fopografisk Aarb. IX. 92 s. Sæby. 2 kr.
- Ærø, Danmark. Heide, Fr.: — — Skoves Historie. T. f. hist. Bot. 1. B.
- Östergötland. Ridderstad, A.: — —. 3. Fornsägner och kulturbilder från Östergötland. H. 2—4. s. 49—192. Sthlm. 3 kr. pr h.
- CITERADE PUBLIKATIONER. 4. Jfr. 1918 s. 128, 246—248; 1920 s. 207.
- M. fr. N. Smål. form. för. = Meddelanden från Norra Smålands fornminnesförening. Jönköping.
- O. o. B. = Ord och bild. Illustr. månadskrift utg. av Karl Wählin. Sthlm.
- Sv. lantm. T. = Sveriges lantmätareförening. Red.: Olof Nilsson. Sthlm.
- T. f. textilind. = Skandinavisk tidskrift för textilindustri. Red.: Hugo Hennig, Borås.

FÖRENINGENS FÖR SVENSK KULTURHISTORIAS STYRELSE- BERÄTTELSE FÖR ÅR 1920.

Föreningen för Svensk kulturhistoria har under år 1920 tillryggalagt sitt tredje arbetsår.

De i föreningens stadgar föreskrivna arbetsmålen har styrelsen tillgodosett på följande vis:

Allmänna sammankomster hava hållits å Svenska Läkarsällskapets lokal i Stockholm.

Måndagen den 2 februari. Avdelningen för den svenska allmogens andliga

odling med föredrag av professor Emanuel Linderholm, Uppsala, över "Den svenska stormaktstidens konungar i sin samtids apokalyptik och eskatologi". Därefter lämnade Livrustkammarens föreståndare frih. Rudolf Cederström ett meddelande om "Gustaf Vasas föräldrars förlovningsring".

Måndagen den 12 april. Avdelningen för den svenska allmogens materiella odling med föredrag av sekreteraren i Da-

larnas Hembygdsförbund Olov Bannbers över ämnet: "Före eldhuset, studier över primitiva byggnadsformer i Norden". Därefter talade amanuensen fröken Louise Hagberg över "Julhalm och Juldockor".

Måndagen den 4 oktober. Som föredragshållare inom avdelningen för europeisk och allmän etnografi hade inbjudits den holländske författaren D. J. van der Ven, som föreläste över "Hollands Skansen och dess första hembygdsfest".

Måndagen den 6 december. Avdelningen för förhistorisk kultur med föredrag av professor Otto von Friesen, Uppsala, över "Förntida utvandringar från Sverige". Efter honom redogjorde professor Nils Lithberg för några reseintryck från franska folkmuséer.

Föreningen har under året med A.-B. Svenska Teknologföreningens förlag som distributör utgivit "Rig". Sedan under 1920 två häften med 128 sidor utgivits, fann styrelsen emellertid, att Föreningens ekonomi på grund av de oerhört stegrade omkostnaderna för tryckning ej tillåte ett fortsatt utgivande. Den ekonomiska utredningen rörande detta var vid årsskiftet ännu ej slutförd. Styrelsens ansökan om ett statsanslag till Rigs fortsatta utgivande har icke beviljats. Styrelsen har emellertid förnyat sin ansökan.

Av Dokument rörande äldre pappersbruken i Sverige har andra häftet utkommit och manuskript till det tredje iordningställt.

Föreningens medlemmar har till två tredjedelar av bokhandelspriset satts i tillfälle att subscribera på den till professor Otto von Friesens femtioårsdag ut-

givna av honom författade undersökningen om "Rökstenen".

Föreningens styrelse har deltagit i ett utprop för insamlande av kulturhistoriska föremål till den på ett flertal orter i september anordnade "Det svenska hantverkets första dag", vilken insamling på flera platser givit ett gott resultat. Föreningens sekreterare, som varit medlem i "Dagens" organisationskommitté, utgav till denna en bok "Från de svenska skrämbetenas dagar", vilken Föreningens medlemmar kunna erhålla till ett nedsett pris.

Som ett andra band i Föreningens bokserie har styrelsen beslutat utgiva Etnologiska Studier tillägnade N. E. Hammarstedt 19³/₂₁, vilken kommer att innehålla bidrag av 29 författare ifrån de skandinaviska länderna.

Till Herrar fullmäktige i Järnkonto- ret har avlåtits en skrivelse om tillvaratagandet av de arkivariska dokumenten rörande vårt lands ekonomiska historia.

För att ekonomiskt stödja författaren Karl Erik Forslunds kulturhistoriska forskningar rörande Dalarna har styrelsen i samråd med direktör Lars Yngström vidtagit omfattande åtgärder. Under året har för detta ändamål mottagits donationer av Stora Kopparbergs A.-B., direktör Gustaf Boman och direktör Lars Yngström, för vilka styrelsen här ber att till donatorerna få frambära sitt varma tack. Vid årsskiftet kan emellertid frågan ännu ej anses ordnad.

Styrelsen har sammanträtt den 2 september och 23 december, det vetenskapliga rådet den 29 april och den 31 augusti.

I styrelsens sammansättning har den förändring skett, att ingenjör Sten Westerberg valts till skattmästare från 1921 års ingång efter ingenjör Carl Ramström, som undanbett sig återval; i rådets sammansättning har ingen ändring skett.

Föreningens ekonomiska ställning vid årsskiftet framgår av följande översikt:

<i>Vinst- & Förlusträkning.</i>		Debet
1920 ³¹ / ₁₂		Kr. Öre
An Omk. räkenskapsböcker		
„ „ & trycksaker	653:45	
„ „ porton	625:33	
„ „ övriga	735:35	
„ Provisioner m. m.	843:54	
„ ”Rig” författarearvoden	475:90	
„ „ klichékostnader	659:70	
„ „ tryckningskostnader	6,198:75	
„ „ övriga	12:—	
„ Diverse kreditorer:		
Balanserade, ej bokf. omkostn.	21,389:49	
	<u>Kronor 31,593:51</u>	
		Kredit
1920 ³¹ / ₁₂		Kr. Öre
Per Ledamöter, årliga	10,593:26	
„ „ „ ej redovisade medl.-avgifter	260:—	
Försäljningsbroschyrer	82:67	
Per försäljn. tidskriften	353:74	
„ Prof. Almgrens festskrift	1,253:13	
„ Räntor	804:34	
„ Varulager: 16,751 häften av tidskr. ”Rig” à 1,089 kr. pr häfte	18,246:37	
	<u>Kronor 31,593:51</u>	

Stockholm i februari 1921.

OSCAR MONTELIUS

CARL SAHLIN

SUNE AMBROSIANI

<i>Utgående Balans.</i>		Debet
1920 ³¹ / ₁₂		Kr. Öre
An Svenska Handelsb. giro	17,176:54	
„ „ „ deposition	8,000:—	
„ Ledamöter årliga, ej redovisade medlemsavgifter	260:—	
„ Räntor, upplupna ej bokf.	804:34	
„ Kassabehållning	206:18	
„ Varulager: 16,751 häften av tidskr. ”Rig” à 1,089 kr. pr häfte	18,246:37	
	<u>Kronor 44,693:43</u>	
		Kredit
1920 ³¹ / ₁₂		Kr. Öre
Per Ledamöter, stödjande	6,000:—	
„ „ ständiga	14,600:—	
„ Diverse kreditorer:		
Skulder enl. räkn.	24,093:43	
	<u>Kronor 44,693:43</u>	

Föreningens medlemsantal uppgick den 31/12 1920 till 1,054 och har sålunda ökats med 349 st. Antalet stödjande ledamöter har ökats med 2 — direktör Ralph O. Evers och grosshandlare C. R. Prytz, båda i Göteborg — stiftande ledamöter med 39 st. till 96 st. och de årliga betalande med 308 st. till 952. Denna tillväxt har Föreningen att tacka vice ordförandens energiska åtgärder.

Inneliggande lager av tidskriften ”Rig” har upptagits till kr. 1: 09 per exemplar, varigenom Föreningens räkenskaper vid årsskiftet utvisa varken vinst eller förlust. Med hänsyn till framställningskostnaderna är siffran lågt upptagen.

ELIS SIDENBLADH

C. RAMSTRÖM